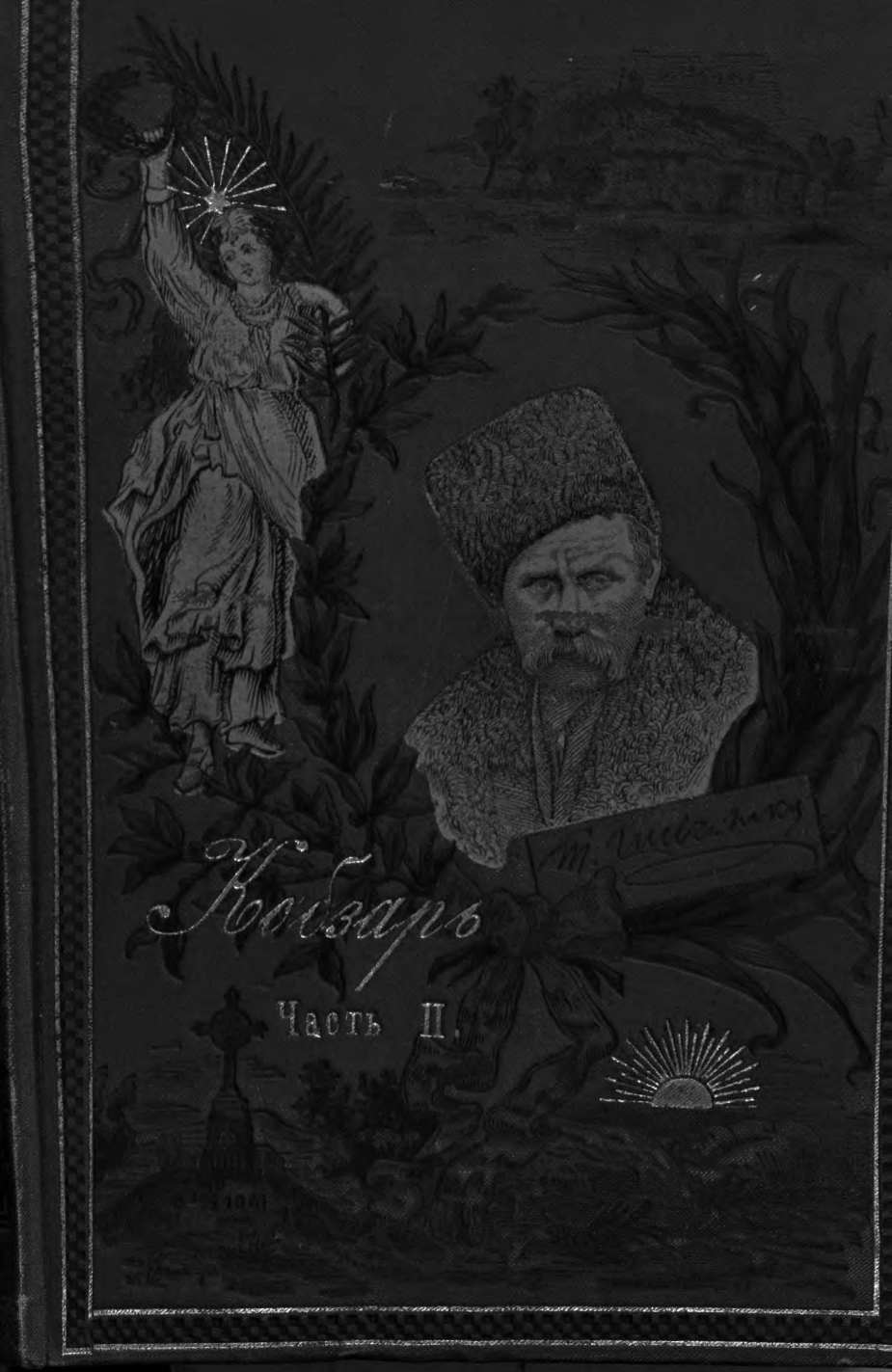

Кобзарь

Часть II.

Digitized by Google

Digitized by Google

II. 364.

КОБЗАРЬ

ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЧАСТИНА ДРУГА.

ВИДАНЄ ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

У ЛЬВОВІ, 1893.
З друкарні Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Digitized by Google

II 10247/II.a

371750

Digitized by Google

III.

Напрям суспільно-національний.

(Від року 1847—1857.)

Digitized by Google

Digitized by Google

І. ДУМКИ
та инші дрібні стихотвори.

1.

По-над полем іде,
Не покоси кладе,
Не покоси кладе, — гори:
Стогне земля, стогне море,
Стогне та гуде.

Косаря у ночі
Зустрічають сичі;
Тне косарь, не спочиває,
Ні на кого не вважає, —
Хоч і не проси.

Не кричи й не проси, —
Не клепав коси;
Чи то город, чи то поле,
Як бритвою, старий голить
Усе, що́ даси:

Мужика й шинкаря,
Сироту-кобзаря;

Digitized by Google

Присьпівує старий, косить,
Кладе горами покоси, —
Не мине й царя.

І мене не мине,
На чужині зотне —
За решоткою задавить.
І хреста ніхто не поставить
І не помяне!

30. Мая 1847.

2.

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні,
Чи хто згадає, чи забуде,
Мене в сьнігу на чужині, —
Однаковісінько мені!

В неволі виріс між чужими,
І, неоплаканий своїми,
В неволі плачучи умру —
І все з собою заберу,
Малого сьліду не покину
На нашій славній Україні,
На нашій не-своїй землі.
І не помяне батько з сином,
Не скаже синові: „Молись!...
Молися, сину! За Вкраїну
Його замучили колись...“
Мені однаково, чи буде
Той син молитися, чи ні...
Та не однаково мені,
Як Україну злиї люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...
Ох, не однаково мені!

Digitized by Google

3.

Мені тринадцятий минав, —
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сияло,
Чи так мені чого було, —
Мені так любо-любо стало,
Неначе в Бога...
Уже прокликали до паю,
А я собі у буряні
Молюся Богу; і не знаю,
Чого маленькому мені
Тоді так приязно молилось?
Чого так весело було?
Господнє небо і село,
Ягня. здаєтця, веселилось,
І сонце гріло, — не пекло.

Та не довго сонце гріло,
Не довго молилось:
Запекло, почервоніло
І рай запалило.
Мов прокинувся, дивлюся:
Село почорніло,
Боже небо голубеє
І те помарніло.
Поглянув я на ягнята, —
Не мої ягнята;
Обернувся я на хати, —
Нема в мене хати.
Не дав мені Бог нічого!...
І хлинули сльози,
Тяжкі сльози; а дівчина,
При самій дорозі,
Не далеко коло мене,
Плоскінь вибірала,
Та й почула, що я плачу;
Прийшла, привітала,
Утирала мої сльози,
І поцілувала.

Digitized by Google

Неначе сонце засияло,
Неначе все на сьвіті стало
Моє, — лани, гаї, сади...
І ми, жартуючи, погнали
Чужі ягнята до води.

Бридня! а й досі, як згадаю,
То серце плаче та болить:
Чому Господь не дав дожить
Малого віку у тім раю!
Умер би орючи на ниві,
Нічого-б на сьвіті не знав,
Не був би в сьвіті юродивим,
Людей і Бога-б не прокляв!

4.

Думи мої, думи мої!
Ви мої єдині!
Не кидайте хоч ви мене
При лихій годині!
Прилітайте, сизокрилі
Мої голубята,
Із-за Дніпра широкого
У степ погуляти
С Киргізами убогими!
Вони вже убогі,
Уже голі... та на волі
Ще молятця Богу.
Прилітайте-ж, мої любі!
Тихими річами
Привітаю вас, як діток,
І заплачу з вами.

Digitized by Google

5.

В неволі тяжко, хоча й волі,
Сказать по-правді, не було;
Та все-таки якось жилось —
Хоч на чужому, та на полі...
Тепер же злої тиї долі,
Як Бога, ждати довелось.
І жду її, і виглядаю,
Дурний свій розум проклинаю,
Що дався дурням одурить,
В калюжі волю утопить.
Холоне серце, як згадаю,
Що не в Украйні поховають,
Що не в Украйні буду жить,
Людей і Господа хвалить.

6.

Один у другого питаєм:
На-що нас мати привела? —
Чи для добра, чи то для зла?
На-що живем? Чого бажаєм?
І не дознавшись умираєм,
А покидаємо діла.

Які-ж мене, мій Боже милий,
Діла осудять на землі?
Бодай ті діти не росли,
Тебе сьвятого не гнівили,
Щоб у неволі народились
І стид на Тебе понесли!

Digitized by Google

7.

Самому чудно, — а де-ж дітись?
Що́ діяти і що́ почать?
Людей і долю проклинать
Не варт, їй-Богу! Як-же жити
На чужині, на самоті?
І що́ робити в заперті?
Як-би кайдани перегризти,
То гриз по-троху-б... Так не ті,
Не ті їх ковалі кували,
Не так залізо гартували,
Щоб перегризти. Горе нам,
Невольникам і сиротам
В степу безкраїм за Уралом!

8.

Сонце заходить; гори чорніють,
Пташечка тихне; поле німіє;
Радіють люде, що одпочинуть;
А я дивлюся, і серцем лину
В темний садочок на Україну;
Лину я, лину, думу гадаю,
І ніби серце одпочиває.
Чорніє поле, і гай, і гори,
На синє небо виходить зоря.
Ой зоре, зоре! — і сльози кануть, —
Чи ти зійшла вже і на Украйні?
Чи очі карі тебе шукають
На небі синім? чи забувають?
Коли забули, — бодай заснули,
Про мою доленьку щоб і не чули!

Digitized by Google

9.

Привикне, кажуть, собака за возом бігти, то біжить і за саньми.

То так і я тепер пишу:
Папір тілько, чернило трачу.
А перш (їй-Богу, не брешу!)
Згадаю що́, чи що́ побачу,
То так утну, що аж заплачу,
І ніби сам перелечу
Хоч на годину на Вкраїну;
На неї гляну-подивлюсь,
І мов добро кому зроблю —
Так любо серце одпочине.
Як-би сказать, що не люблю,
Що я Украйну забуваю,
Або лукавих проклинаю
За те, що я тепер терплю, —
Їй-Богу, братія, прощаю
І Милосердому молюсь,
Щоб ви лихим чим не згадали;
Хоч я вам кривди не робив,
Та все таки між вами жив,
То може де-що і осталось.

10.

Чи ми ще зійдемося знову?
Чи вже на-віки розійшлись,
І слово правди і любови
В степи-вертепи понесли?
Нехай і так!... Не наша мати,
А довелося поважати.
То — воля Господа!... Годіть,
Смирітеся, молітесь Богу
І згадуйте один другого,
Свою Україну любіть!

Digitized by Google

Любіть її, бо время люте...
В останню, тяжкую мінуту
За неї Господа моліть!

11.

Та не дай, Господи, нікому,
Як мені тепер старому,
У неволі пропадати,
Марне літа коротати.

Ой піду я степом-лугом
Та розважу свою тугу!
— „Не йди, кажуть, з цієї хати!“
Не пускають погуляти!

12.

Огні горять, музика грає,
Музика плаче, завиває!
Алмазом добрим, дорогим
Сияють очі молодиї,
Витає радість і надія
В очах веселих. Любо їм.
Очам негрішним, молодим!
І всі регочутця, сьміютця.
І всі танцюють. Тілько я,
Неначе заклятий, дивлюся
І нишком плачу, плачу я.
Чого-ж я плачу? Мабуть шкода,
Що бе́з пригоди, мов негода,
Минула молодість моя.

Digitized by Google

13.

На батька бісового трачу
І дні, і пера, і папер!
А іноді — то ще й заплачу,
Таки аж надто. Не на мир
І на діла його дивившись,
А так, мов іноді упившись,
Дідусь сивесенький рида
Того, бачте, що сирота.

14.

Ой гляну я, подивлюся
На той степ, на поле:
Чи не дасть Бог милосердий,
Хоч на старість, волі?
Пішов би я в Україну,
Пішов би до-дому, —
Там би мене привітали,
Зраділи-б старому;
Там би я спочив хоч мало,
Молившися Богу.
Там би я... та шкода й гадки:
Не буде нічого!
Як же його у неволі
Жити без надії?
Навчіть мене, люде добрі,
А то одурію!

15.

Бував, іноді старий
Не знав сам, чого зрадіє,
Неначе стане молодий
І засьпіває, як уміє.

Digitized by Google

І стане ясно перед ним
Надія ангелом сьвятим,
І зоря, молодість його,
Витає весело над ним.
Що-ж се зробилося з старим?
Чого зрадів оце? Того,
Що, бачите, старий подумав
Добро якесь комусь зробить.
А що-ж? як зробить! Добре жить
Тому, чия душа і дума
Добро навчилася любить:
Нераз такому любо стане,
Нераз барвінком зацьвіте.
От-так, буває, в темну яму
Сьвятеє сонечко загляне,
І в темній ямі, як на те,
Зелена травка поросте.

16.

Чи то недоля та неволя,
Чи то літа ті летячі
Розбили душу? Чи ніколи
Й не жив я з нею? Живучи
З людьми в паскуді, опаскудив
І душу чистую!... А люде,
(Звичайне люде), сьміючись,
Зовуть її і молодою,
І непорочною, сьвятою,
І ще якоюсь... Вороги!
І люті-люті!... Ви-ж украли,
В багно погане заховали
Алмаз мій чистий, дорогий —
Мою, колись сьвятую, душу;
Та й сьміється!... Нехристияне!
Чи не між вами-ж я, погані,
Так опоганився, що й не знать,
Чи й був я чистим коли-небудь!

Digitized by Google

Бо ви мене з сьвятого неба
Взяли між себе, і писать
Погані вірші научили!
Ви тяжкий камінь положили
По-серед шляху і розбили
О його, Бога боячись,
Моє малеє та убоге
Те серце, праведне колись...
Тепер іду я без дороги,
Без шляху битого... А ви
Дивуєтесь, що спотикаюсь.
Що вас і долю проклинаю,
І плачу тяжко, і, як ви,
Душі убогої цураюсь —
Своєї грішної душі.

17.

Хиба самому написать
Таки посланіє до себе,
Та все до-чиста розказать —
Усе, що́ треба, що́ й не треба?
А то не діждешся його,
Того писанія сьвятого,
Сьвятої правди ні од кого.
Та й ждать не маю од кого.
Бо вже-б, здавалося, пора:
Либонь уже десяте літо,
Як людям дав я „Кобзаря".
А їм неначе рот зашито:
Ніхто й не гавкне, не лайне,
Неначе й не було мене!
Не похвали собі, громадо!
Без неї може обійдусь, —
А ради жду собі, поради;
Та мабуть в яму перейду
Із Москалів, а не діждусь...
Мені, було, аж серце мліло,

Digitized by Google

Мій Боже милий, як хотілось,
Щоб хто-небудь мені сказав
Хоч слово мудре, щоб я знав,
Для кого я пишу? для чого,
За-що я Вкраїну люблю?
Чи варт вона огня сьвятого?
Бо хоч зостаріюсь за-того,
А ще не знаю, що́ роблю.
Пишу собі, щоб не міняти
Часа сьвятого так на так,
Та іноді старий козак
Верзетця грішному — усатий,
З своєю волею мені
На чорнім вороні-коні.
А більш нічого я не знаю,
Хоч я за це і пропадаю
Тепер в далекій стороні...
Чи доля так оце зробила?
Чи мати Богу не молилась,
Як понесла мене, — що я,
Неначе лютая змія
Розтоптана в степу здихав,
Захода сонця дожидав!
От-так-то я тепер терплю,
Та смерть із степу виглядаю!...
А за-що? — їй-Богу не знаю!
А все таки її люблю,
Мою Україну широку,
Хоч я по їй і одинокий,
(Бо, бачте, пари не найшов,)
Аж до погибелі дійшов.

Нічого, друже! не журися!
В дулевину себе закуй!
Гарненько Богу помолися,
А на громаду хоч наплюй —
Вона капуста головата!
А в тім, як знавш, пане-брате:
Не дурень — сам собі міркуй!

Digitized by Google

18.

І золотої, й дорогої
Мені, щоб знали ви, не жаль
Моєї долі молодої.
А іноді така печаль
Оступить душу, аж заплачу!...
А ще — до того як побачу
Малого хлопчика в селі:
Мов одірвалось од гільлі,
Одно-однісеньке під тином
Сидить собі в старій ряднині, —
Мені здається, що це я,
Що це-ж та молодість моя!
Мені здається, що ніколи
Воно не бачитиме волі —
Сьвятої воленьки, — що так
Даремне, марне пролетять
Його найкращиї літа;
Що він не знатиме, де дітись
На цім широкім вольнім сьвіті,
А піде в найми; і колись,
Щоб він не плакав, не журивсь,
Щоб він де-небудь прихилився,
То оддадуть у москалі.

19.

І досі снитця: під горою,
Між вербами, та над водою
Біленька хаточка; сидить,
Неначе й досі, сивий дід
Коло хатиночки, і бавить
Хорошеє та кучеряве,
Своє маленькеє внука.

Digitized by Google

І досі снитця: вийшла с хати
Веселая сьміючись мати, —
Цілує діда і дитя —
Аж тричи весело цілує,
Прийма на руки і годує,
І спать несе; а дід сидить
І усьміхається, — і с-тиха
Промовить нишком: „Де-ж те лихо?
Печалі тиї, вороги?...“
І нищечком старий читає
Перехрестившись „Отче-наш“,
Крізь верби сонечко сияє
І тихо гасне... День погас, —
І все почило... Сивий в хату
І сам пішов опочивати.

20.

А нумо знову віршувать!
Звичайне нишком. Нумо знову,
Поки новинка на основі,
Старинку Божу лицювать,
А сиріч... як би вам сказать.
Щоб не збрехавши... Нумо знову
Людей і долю проклинать!
Людей за те, щоб нас знали,
Та нас шанували, —
Долю за те, щоб не спала,
Та нас доглядала.
А то, бач, що́ наробила:
Кинула малого
На розпутьті, та й байдуже;
А воно убоге
Молодеє, сивоусе —
Звичайне дитина —
І подибало тихенько
По-під чужим тином

Digitized by Google

Аж за Урал. Опинилось
В пустині, в неволі...
Як же тебе не проклинать,
Лукавая доле?
Не прокляну-ж тебе, доле,
А буду ховатись
За валами, та нищечком
Буду віршувати,
Нудить сьвітом, сподіватись
У гості в неволю
Із-за Дніпра широкого
Тебе, моя доле!

21.

Не для людей і не для слави
Мережані та кучеряві
Оці вірші віршую я, —
Для себе, братія моя!
Мені легшає в неволі,
Як я їх складаю:
З-за Дніпра, мов, далекого
Слова прилітають
І стелютця на папері,
Плачучи, сьміючись,
Мов ті діти, і радують
Мою сиру душу
Убогую... Любо мені,
Любо мені з ними,
Мов батькові багатому
З дітками малими.
І радий я, і веселий,
І Бога благаю,
Щоб не приспав моїх діток
В далекому краю:
Нехай летять до-домоньку
Легенькиї діти.

*

Digitized by Google

Та розкажуть, як-то тяжко
Було їм на сьвіті!...
І в сімьї веселій, тихій,
Дітей привітають, —
І сивою головою
Батько покиває;
Мати скаже: „Бодай тиї
Діти не родились!“
А дівчина подумає:
„Я їх полюбила!“

Орская крѣпость, 1848.

22.

Ми в купочці колись росли,
Маленькими собі любились;
А матері на нас дивились
І говорили, що колись
Одружимо їх. Не вгадали.
Старі зараньня повмірали,
А ми малими розійшлись,
Та вже й не сходились ніколи.
Мене по волі і неволі
Носило всюди; принесло
На старість ледве і до-дому.
Веселеє колись село
Чомусь тепер мені старому
Здавалось темним і німим,
Таким, як я тепер старим;
І, бачитця, в селі убогім, —
Мені так бачитця — нічого
Не виросло і не згнило, —
Таке собі, як і було:
І яр, і поле, і тополя,
І над криницею верба
Нагнулася, як та журба
Далеко в самотній неволі;

Digitized by Google

Ставок, гребелька і вітряк
З-за гаю крилами махає,
І дуб зелений, мов козак
Із гаю вийшов, та й гуляє
По-під горою; по горі
Садочок темний, а в садочку
Лежять собі у холодочку,
Мов у раю, мої старі.
Хрести дубові посхилялись,
Слова дощем позаливались...
І не дощем, і не слова
Гладесенько Сатурн стирає!...
Нехай сьвятими спочивають
Мої стариї!... „Чи жива
От-та Оксаночка?“ питаю
У брата тихо я. — „Яка?“
„От-та маленька, кучерява,
Щó з нами гралася колись.“
— „Чого-ж ти, брате, зажурився?“
„Я не журюсь.“ — „Помандрувала
От-та Оксаночка в поход
За москалями, та й пропала...
Вернулась, правда, через год,
Та щó с того! З байстрям вернулась,
Острижена. Бувало, в-ночі
Сидить під тином, мов зозуля,
Та кукає, або кричить,
Або тихесенько сьпіває,
Та ніби коси розплітає.
А потім знов кудись пішла,
Ніхто не знає, де поділась.
Занапастилась, одуріла...
А щó-за дівчина була!
Так-так щó краля! І не вбога,
Та талану Господь не дав...
А може й дав, та хтось украв...“

Digitized by Google

23.

І станом гнучким, і красою,
Пренепорочно-молодою,
Старії очі веселю.
Дивлюся іноді, дивлюсь...
І чудно... мов перед сьвятою,
Перед тобою помолюсь.
І жаль мені старому стане
Твоєї божої краси.
Де з нею дінешся-єси?
Хто коло тебе в сьвіті стане
Сьвятим хранителем твоїм?
І хто заступить? Хто укриє
Од зла людського в час лихий?
Хто серце чистеє нагріє
Огнем любови, хто такий?
Ти сирота, — нема нікого,
Опріче праведного Бога.
Молись же, серце! — помолюсь
І я с тобою.
Щось пророче
Мені вже зазирає в очі —
І я вже Богу не молюсь,
Уже й на тебе не дивлюсь.
Мені приснилось — ти вже мати.
Не в оксамитах, не в палатах
Твоє голоднеє дитя...
І вянеш ти. А дні летять,
Несуть все добре за собою, —
Уже й надію понесли,
А ти осталась на землі,
Одна-однісенька. С тобою
Єдинеє добро було —
Твоє дитя. Поки росло,
В колодочки поки вбивалось,
Оперилось, а ти осталась
Стара і немощна. Людей,
Людей неприязних благаєш
І, Христа-ради, простягаєш

Digitized by Google

Коло зачинених дверей
Старії руки.

От-так я іноді тобою,
Тобою, серце, молодою
Старії очі веселю.
Дивлюся іноді, дивлюсь
На стан твій гнучий, і за тебе
Тихенько Богу помолюсь.
Молися й ти, щоб і на тебе
З сьвятого неба низійшла
Твоя і доля, і недоля.

24.

Ми в-осені таки похожі
Хоч капельку на образ Божий, —
Звичайне, що не всі, а так,
Хоч де-які.
Крутий байрак.
Неначе циган чорний, голий,
В діброві вбитий, або спить;
А по долині, по роздольлі
Із степу перекотиполе
Рудим ягняточком біжить
До річечки собі напитись.
А річечка його взяла
Та в Дніпр широкий понесла,
А Дніпр — у море; на край сьвіта
Билину море покотило,
Та й кинуло на чужині.

І жаль тобі її стане,
Малої билини.
Підеш собі, зажурившись,
Гаєм по долині...

Digitized by Google

Гай шепоче, гнутця лози
В яру при дорозі...
І хочетця сповідатись,
Серце розповити!
І хочетця... Боже милий!
Як хочетця жити,
І любити Твою правду,
І весь сьвіт обняти!

Благо тобі, друже-брате!
Як є в тебе хата;
Благо тобі, як у хаті
Є с ким розмовляти!...
Хоч дитина немовляща:
І воно вгадає
Твої думи веселиї, —
Сам Бог розмовляє
Непорочними устами.

А тобі, мій одинокий,
Мій друже єдиний,
Горе тобі на чужуні
Та на самотині!
Хто с тобою заговорить,
Привітає, гляне?...
Кругом тебе простягнулась
Трупом бездиханним
Помарнілая пустиня,
Кинутая Богом.

25.

Добро, у кого є господа,
А в тій господі є сестра,
Чи мати добрая! Добра,
Добра такого таки з-роду
У мене, правда, не було,
А так собі якось жилось...

Digitized by Google

. . . . . .
І довелось колись мені,
В чужій далекій стороні.
Заплакать, що немає роду,
Нема пристанища-господи...
. . . . . .
Ми довго в морі пропадали;
Прийшли в Дарю, на якорь стали;
З „Ватаги“ письма принесли,
І всі тихенько зачитали.
А ми з ..... лягли,
Та щось такеє розмовляли.
Я думав: де-б того добра.
Письмо чи матірь, взять на сьвіті?
„А в тебе єсть?“ — „Жона і діти,
І дім, і мати, і сестра,
А письма нема...“
. . . . . .

26.

Готово! Парус розпустили;
Посунули по синій хвилі,
По-між кугою, в Сир-Дарю,
Байдару та баркас чи-малий.
Прощай, убогий Кос-Арале!
Нудьгу заклятую мою
Ти розважав таки два літа.
Спасибі, друже! Похвались,
Що люде і тебе знайшли
І знали, щó с тебе зробить ...
Прощай же, друже! Ні хвали,
Ані ганьби я не сплітаю
Твоїй пустині; в иншім краю,
Не знаю, може й нагадаю
Нудьгу колишнюю, колись...

Digitized by Google

27.

У Бога за дверми лежала сокира.
А Бог тоді с Петром ходив
По сьвіту, та дива творив.
А кайзак на хирю,
Та на тяжке лихо
Любенько та тихо
І вкрав ту сокиру;
Та й потяг по дрова
В зелену діброву;
Древину вибравши, та й цюк!
Як вирветця сокира з рук, —
Пішла по лісу косовиця!
Аж страх, аж жаль було дивитьця:
Дуби і всякі дерева
Великолітні, мов трава
В покоси стелитця; а з яру
Встає пожар, і диму хмара
Сьвятеє сонце покрива.
І стала тьма, і од Уралу
Та до Тингіза, до Аралу
Кипіла в озерах вода;
Палають села, города, —
Ридають люде, виють зьвірі
І за Тоболом у Сібірі
В сьнігах ховаютця. Сім літ
Сокира Божа ліс стинала,
І пожарище не вгасало,
І мерк за димом Божий сьвіт.
. . . . . .

На восьме літо у неділю,
Неначе ляля в льолі білій,
Сьвятеє сонечко зійшло.
Пустиня циганом чорніла:
Де город був, або село, —
І головня уже не тліла,
І попіл вітром рознесло,
Билини навіть не осталось.

Digitized by Google

Тілько одним-одно хиталось
Зелене дерево в степу.
Червоніє по пустині
Червона глина та тичина, —
Бурян колючий, та будяк,
Та инде тирса з осокою
В яру чорніє під горою.
Та дикий инколи кайзак
Тихенько виїде на гору
На тім захилім верблюді.
Непевне дівтця тоді:
Мов степ до Бога заговорить,
Верблюд заплаче, і кайзак
Понурить голову і гляне
На степ і на Кара-бутак,
Сингіч-агач. Кайзак вспомяне,
Тихенько спуститця з гори
І згине в глиняній пустині.

Одним-єдине при долині,
В степу край дороги,
Стоїть дерево високе,
Покинуте Богом;
Покинуте сокирою,
Огнем непалиме,
Шепочетця з долиною
О давній годині.
І кайзаки не минають
Дерева сьвятого,
На долину заїжжають,
Дивуютця з його,
І молятця і жертвами
Дерево благають,
Щоб парости розпустило
У їх біднім краї.

Digitized by Google

28.

І виріс я на чужині,
Й сивію в чужому краї;
То одинокому мені
Здається, кращого немає
Нічого в Бога, як Дніпро,
Та наша славная Вкраїна.
Аж бачу, — там тілько добро,
Де нас нема. В лиху годину,
Якось недавно довелось
Мені заїхать в Україну,
У те найкраще село,
У те, де мати повивала
Мене малого, і в-ночі
На сьвічку Богу заробляла,
Поклони тяжкиї бючи;
Пречистій ставила, молила,
Щоб доля добрая любила
Її дитину... Добре, мамо!
Що ти зарані спать лягла,
А то-б ти Бога прокляла
За мій талан.

Аж страх поїано
У тім хорошому селі:
Чорнійше чорної землі
Блукають люде; повсихали
Сади зелені; погнили
Біленькі хати, повалялись;
Стави буряном поросли.
Село неначе погоріло,
Неначе люде подуріли, —
Німі на панщину ідуть
І діточок своїх ведуть...
І я, заплакавши, назад
Поїхав знову на чужину.

І не в однім от-тім селі,
А скрізь на славній Україні

Digitized by Google

Людей у ярма запрягли
Пани лукаві... Гинуть, гинуть
У ярмах лицарські сини...
А препоганиї пани
Жидам, братам своїм хорошим,
Остатні продають штани...

Погано дуже, страх погано
В оцій пустині пропадать;
А ще поганьше на Украйні
Дивитись, плакать і — мовчать.

А як не бачиш того лиха,
То скрізь здаєтця любо-тихо
І на Україні добро.
Між горами старий Дніпро,
Неначе в молоці дитина,
Красуєтця, любуєтця
На всю Україну;
А по-над ним зеленіють
Широкиї села;
А у селах у веселих
І люде веселі.
Воно-б може так і сталось,
Як-би не осталось
Сьліду панського в Украйні!...

29.

Заросли шляхи тернами
На тую Вкраїну:
Мабуть я її на-віки,
На-віки покинув...
Мабуть мені не вернутись
Ніколи до-дому;
Мабуть мені доведетця
Читати самому

Digitized by Google

Оці думи... Боже милий!
Тяжко мені жити!
Маю серце широкеє, —
Ні с ким поділити.
Не дав-єси мені долі,
Молодої долі;
Не давав-єси ніколи,
Ніколи, ніколи!
Не дав серця молодого
С тим серцем дівочим
Поєднати. Минулися
Мої дні і ночі
Без радості, молодиї,
Так-собі минули
На чужині! Не найшлося
С ким серцем ділитись;
А тепер не маю навіть
С ким поговорити!
Тяжко мені, Боже милий!
Носити самому
Оці думи і не ділить
Ні с ким, і нікому
Не сказать сьвятого слова,
І душу убогу
Не радовать, і не корить
Чоловіка злого,
І умерти... О, Господи!
Дай мені хоч глянуть
На народ от-той убитий,
На тую Вкрайну!

30.

НА ВКРАЇНУ.

Немає гірше, як в неволі
Про волю згадувать. А я
Про тебе, воленько моя,

Digitized by Google

Оце нагадую. Ніколи
Ти не здавалася мені
Такою сьвіже-молодою
І прехорошою такою,
Як на далекій чужині,
Та ще й в неволі!... Доле! доле!
Моя просьпіваная воле!
Хоч глянь на мене з-за Дніпра!
Хоч усьміхнися з-за ...

І ти, моя єдиная,
Встаєш із-за моря,
З-за туману, слухняная
Рожевая зоре!
І ти, моя єдиная,
Ведеш за собою
Літа моїї молодиї;
І передо мною,
Ніби море, виступають
Широкиї села
З вишневими садочками,
І люде веселі, —
І ті люде, і село те,
Де колись, мов брата,
Привітали мене... Мати!
Старесенька мати!
Чи збіраютця ще й досі
Веселиї гості
Погуляти у старої,
Погуляти просто
По-давньому, по-старому —
Од сьвіту до сьвіту?
А ви, моїї молодиї,
Чорнявиї діти,
Веселиї дівчаточка!
І досі в старої
Танцюєте? А ти, доле,
А ти, мій покою,
Моє сьвято чорнобриве!
І досі між ними

Digitized by Google

Тихо-пишно похожаєш?
І тими очима,
Аж чорними-голубими,
І досі чаруєш
Людські душі? Чи ще й досі
Дивуютця всує
На стан гнучкий? Сьвято моє,
Єдинеє сьвято!
Як оступлять тебе, доле,
Діточки-дівчата
Й защебечуть по своїому
Доброму звичаю,
Може й мене ненароком
Діточки згадають, —
Може яка і про мене
Скаже яке лихо.
Усьміхнися, моє серце,
Тихесенько-тихо,
Щоб ніхто і не побачив,
Та й більше нічого!
А я, доленько! в неволі
Помолюся Богу.

Над Аралом, 1849.

31.

КОЗАЦЬКА ДОЛЯ.

На-що мені женитися?
На-що мені братись?
Будуть з мене молодого
Козаки сьміятись.
„Оженився,“ вони скажуть,
„Голодний і голий;
Занапастив, нерозумний,
Молодую волю!“
Воно й правда. Що-ж діяти?
Навчіть мене люде!

Digitized by Google

Іти хиба до вас в наймы?
Чи до-ладу буде?
Ні, не буду чужі воли
Пасти-заганяти;
Не буду я в чужій хаті
Тещу поважати;
А буду я красуватись
В голубім жупані,
На коніку вороному
Перед козаками.
Найду собі чорнобривку
В степу при долині —
Високую могилоньку
На тій Україні.
На весільля товариство
Вийде погуляти,
Та винесе самопали,
Викотить гармату.
Як понесуть товариша
В новую сьвітлицю,
Загомонять самопали,
Гукнуть гаківниці; —
Як положять отамана
В новій хаті спати,
Заголосить, як та мати,
Голосна гармата.
Гукатиме-кричатиме
Не одну годину.
І рознесе тую славу
По всій Україні.

Над Аралом, 1849.

32.

Неначе степом чумаки
У-осені верству проходять, —
Так і мене минають годи;
А я й байдуже. Книжечки

Digitized by Google

Мережаю, та начиняю
Таки віршами, — розважаю
Дурную голову свою
Та кайдани собі кую...

Як ці добродії дознають!...
Та вже-ж нехай хоч розіпнуть,
А я без вірші не улежу:
Уже два годи промережав,
І третій в добрий час почну.

1849.

33.

За сонцем хмаронька пливе,
Червоні поли розстилає,
І сонце спатоньки зове
У синє море; покриває
Рожевою пеленою,
Мов мати дитину...
Очам любо... годиночку —
Малую годину —
Ніби серце одпочине,
З Богом заговорить...
А туман — неначе ворог —
Закриває море,
І хмароньку рожевую,
І тьму за собою
Розстилає туман сивий,
І тьмою німою
Оповиє тобі душу,
Й не знаєш, де дітись.
І ждеш його, того сьвіту,
Мов матери діти...

Digitized by Google

34.

І небо невмите, і заспані хвилі,
І по-над берегом геть-геть,
Неначе пяний, очерет
Без вітру гнетця. Боже милий!
Чи довго буде ще мені,
В оцій незамкнутій тюрмі,
По-над оцім нікчемним морем,
Нудити сьвітом?... Не говорить —
Мовчить і гнетця, мов жива,
В степу пожовклая трава;
Не хоче правдоньки сказать,
А більше ні в кого спитать...

35.

Мов за подушне оступили
Оце мене на чужині
Нудьга і осінь... Боже милий!
Де-ж заховатися мені?
Щó діяти? Уже й гуляю
По цім Аралу, і пишу —
Віршую — нищечком грішу, —
Бог-зна колишнії случаї
В душі своїй перебіраю
Та списую, щоб та печаль
Не перлася, як той москаль,
В самотню душу... Лютий злодій
Впираєтця таки, та й годі!...

*

Digitized by Google

36.

І знов мені не привезла
Нічого почта з України!
За грішниї, мабуть, діла
Караюсь я в оцій пустині
Сердитим Богом. Не мені
Про теє знать, за-що караюсь;
Та й знать не хочетця мені!...
А серце плаче, як згадаю
Хоч невеселиї случаї
І невеселиї ті дні,
Щó пронеслися надо мною
В моїй Україні колись.
Колись божились та клялись,
Братались, сестрились зо мною,
Поки, мов хмара, розійшлись —
Без сльоз, роси тії сьвятої.
І довелося знов мені
Людей на старості... Ні, ні!
Вони з холери повмірали —
А то-б хоч клаптик переслали
Того паперу...

Ой із журби та із жалю,
Щоб не бачить, як читають
Листи тиї, — погуляю,
Погуляю по-над морем,
Та розважу своє горе,
Та Україну згадаю,
Та пісеньку засьпіваю.
Люде скажуть, люде зрадять;
А вона мене порадить,
І порадить і розважить,
І правдоньку мені скаже.

Digitized by Google

37.

І широкую долину,
І високую могилу,
І вечірнюю годину,
І щó снилось-говорилось —
Не забуду я.
Та щó с того?... не побрались: —
Розійшлися, мов не знались...
А тим часом дорогиї
Літа наші молодиї
Марне пронеслись.
Помарніли ми обоє.
Я — в неволі, ти — вдовою;
Не живем, а тілько ходим
Та згадуєм тиї годи,
Як жили колись.

38.

Як-би зострілися ми знову,
Чи ти злякалася-б, чи ні?
Якеє тихеє ти слово
Тоді-б промовила мені?
Ніякого! і не пізнала-б!
А може-б потім нагадала,
Сказавши: снилося дурній...
А я зрадів би, моє диво,
Моя ти доле чорнобрива,
Як-би побачив-нагадав
Веселеє, та молодеє
Колишнє лишенько-лихеє.
Я заридав би, заридав
І помолився, що не правдивим,
А сном лукавим розійшлось,
Сьлізьми-водою розлилось
Колишнєє сьвятеє диво.

Digitized by Google

39.

Як маю я журитися —
Докучати людям:
Пійду собі сьвіт-за-очі!
Що́ буде, те й буде!
Найду долю, — одружуся,
Не найду, — втоплюся,
Та не продамсь я нікому,
В найми не наймуся.

Пішов же я сьвіт-за-очі...
Доля заховалась,
А воленьку люде добрі
І не торгували,
А без торгу закинули
В далеку неволю,
Щоб не росло таке зільля
На нашому полі...

40.

Не так тиї вороги,
Як добриї люде —
І окрадуть жалкуючи,
Плачучи осудять,
І попросять тебе в хату,
І будуть витати,
І питать тебе про тебе,
Щоб потім сьміятись,
Щоб с тебе сьміятись,
Щоб тебе добити.

Без ворогів можно в сьвіті
Як-небудь прожити;
А сі добрі люде
Найдуть тебе всюди,

Digitized by Google

І на тім сьвіті добряги
Тебе не забудуть.

41.

П. С.

Не жаль на злого: коло його
І слава сторожем стоїть;
А жаль на доброго такого,
Що́ й славу вміє одурить.

І досі нудно, як згадаю
Ґотическький з часами дом;
Село обідране кругом,
І шапочку мужик знімає,
Як флаг побачить: значить пан
У себе с причетом гуляють.
Оцей годований кабан,
Оце ледащо — щирий пан!
Потомок гетьмана дурного
І презавзятий патріот,
Та й християнин ще до того —
У Київ їздить всякий год;
У свиті ходить між панами
І пє горілку з мужиками,
І вольнодумствує в шинку.
От-тут він ввесь, хоч надрукуй!
Та ще в селі своїх дівчаток
Перебірає; та с-проста
Таки своїх байстрят з-десяток
У год продержить до хреста.
Та й тілько-ж то... Кругом паскуда!
Чому-ж його не так зовуть?
Чому на його не плюють?
Чому не топчуть? Люде, люде!
За шмат гнилої ковбаси
У вас хоч матірь попроси,

Digitized by Google

То оддасте... Не жаль на його,
На пяного Петра кривого. —
А жаль великий на людей,
На тих юродивих дітей.

42.

Зацьвіла в долині
Червона калина,
Ніби засьміялась
Дівчина-дитина.
Любо-любо стало, —
Пташечка зраділа
І защебетала...
Почула дівчина
І, в білій свитині,
З біленької хати
Вийшла погуляти
У гай на долину.

І вийшов до неї
З зеленого гаю
Козак молоденький:
Цілує, витає,
За руки хватає.
І йдуть по долині
Тихою ходою
І йдучи сьпівають,
Як діточок двоє;
Під тую калину
Прийшли, посідали,
І поцілувались...

Якого-ж ми раю
У Бога благаєм!
І самі не знаєм!
Рай у вічі лізе.

Digitized by Google

А ми в церкву лізем
Заплющивши очі:
Такого не хочем!
Сказав би я правду,
Та що́ з неї буде?
Самому завадить.
А попам та людям
Однаково буде!

43.

По улиці вітер віє
Та сьніг замітає.
По улиці по-під-тинью
Вдова шкандибає —
Під дзвіницю сердешная
Руки простягати
До тих самих, до багатих,
Що́ сина в салдати
По-за-торік заголили...
А думала жити, —
Хоч на старість у невістки
В добрі одпочити...
Не довелось! Виблагала
Тую копійчину...
Та Пречистій поставила
Сьвічечку за сина.

44.

На великдень, на соломі
Проти сонця, діти
Грались собі крашанками
Та й стали хвалитись

Digitized by Google

Обновами. Тому к сьвяткам
З лиштвою пошили
Сорочечку, а тій стьожку,
Тій стрічку купили;
Кому шапочку смушеву,
Чобітки шкапові,
Кому свитку... Одна тілько
Сидить без обнови
Сиріточка, рученята
Сховавши в рукава.
— Мені мати купувала.
— Мені батько справив.
— А мені хрещена мати
Лиштву вишивала.
„А я в попа обідала!“
Сирітка сказала...

45.

Ой умер старий батько
І старенькая мати,
Та нема кому щирої
Тії радоньки дати...
Щó мені на сьвіті
Сироті робити?
Чи йти в люде жити,
Чи дома журитись?
Ой піду я в гай зелений,
Посажу я руту:
Як що зійде моя рута,
Остану ся тута, —
Прийде милий в мою хату
Хазяїнувати;
А як же ні, — то я піду
Доленьки шукати...
Посходила тая рута,
В гаї зеленіє...

Digitized by Google

А дівчина-сиротина
У наймах марніє!

46.

Закувала зозуленька
В зеленому гаї;
Заплакала дівчинонька —
Дружини немає.
А дівочі молодиї
Веселиї літа,
Як квіточки за водою,
Пливуть з сього сьвіта.

47.

Не тополю високую
Вітер нагинає:
Дівчинонька одинока
Долю зневажає.
Бодай тобі доле,
У морі втопитись!
Що не даєш мені й досі
Ні с ким полюбитись.
Як дівчата цілуютця,
Як їх обнімають,
І що́ тоді їм дієтця, —
Я й досі не знаю...
І не знатиму... Ой, мамо!
Страшно дівувати,
Увесь вік свій дівувати,
Ні с ким не кохатись.

Digitized by Google

48.

На улиці невесело.
В хаті батько лає.
А до вдови на досьвітки
Мати не пускає.
Що-ж мені робити?
Де мені подітись? —
Чи то з иншим полюбитись,
Чи то утопитись?
Ой надіну я сережки
І добре намисто,
Та піду я на ярмарок
В неділю на місто.
Скажу йому: „Сватай мене,
Або одчепися! —
Бо як мені у матери,
То лучче втопитьця.“

49.

Як-би мені, мамо, намисто,
То пішла-б я завтра на місто;
А на місті, мамо, на місті —
Грає, мамо, музика троїста;
А дівчата с парубками
Лицяютця... Мамо! мамо!
Безталанна я!

Ой піду я Богу помолюся,
Та піду я у найми наймуся,
Та куплю я, мамо, черевики,
Та найму я троїсті музики:
Нехай люде не здивують,
Як я, мамо, потанцюю...
Доленько моя!

Digitized by Google

Не дай мені вік дівувати,
Коси мої плести-заплітати,
Бровенята дома зносити,
В самотині віку дожити!...
А поки я заробляю, —
Чорні брови полиняють...
Безталанна я!

50.

Як-би мені черевики,
То пішла-б я на музики...
Горенько моє!
Черевиків немає;
А музика грає-грає,
Жалю завдає!
Ой піду я боса полем,
Пошукаю свою долю:
Доленько моя!
Глянь на мене чорнобриву,
Моя доле неправдива,
Безталанна я!
Дівчаточка на музиках
У червоних черевиках...
Я сьвітом нужу...
Без роскоши, без любови,
Зношу свої чорні брови —
У наймах зношу!...

51.

І багата я,
І вродлива я,
Та не маю собі пари,
Безталанна я!

Digitized by Google

Тяжко-важко в сьвіті жить
І нікого не любить,
Оксамитові жупани
Одинокій носить!
Полюбилась би я,
Одружилась би я
С чорнобривим сиротою,
Та не воля моя!
Батько-мати не сплять,
На сторожі стоять:
Не пускають саму мене
У садочок гулять!
А хоч пустять, — то з ним,
С препоганим старим,
З моїм нелюбом багатим,
З моїм ворогом злим!

52.

Породила мене мати
У високих у палатах, —
Шовком повила;
У золоті, в оксаміті,
Мов та квіточка укрита,
Росла я, росла.
І виросла я на диво:
Кароока, чорнобрива,
Білолиця я.
Убогого полюбила, —
Мати за-між не пустила:
Осталася я
У високих у палатах
Увесь вік свій дівувати...
Недоля моя!
Як билина при долині,
В одинокій самотині
Старіюся я;

Digitized by Google

На сьвіт Божий не дивлюся,
Ні до кого не горнуся,
А матірь стару...
Прости мене, моя мати!
Буду тебе проклинати,
Поки не умру...

53.

Ой сяду я під хатою,
На улицю гляну,
Як то тиї дівчаточка
Без своєї Ганни,
Без моєї Ганнусеньки,
У хрещика грають!
І граютця невесело,
І не так сьпівають
Дівчаточка... А моєї
Голубки немає:
У свекрухи десь воркує,
Мене виглядає.

54.

На городі коло броду
Барвінок не сходить:
Чомусь дівчина до броду
По воду не ходить.

На городі коло тину
Сохне на тичині
Хміль зелений: не виходить
Дівчина с хатини.

Digitized by Google

На городі коло броду
Верба похилилась:
Зажурилась чорнобрива,
Тяжко зажурилась.

Плаче-плаче та ридає,
Як рибонька бється...
А над нею, молодою,
Поганець сьміється.

55.

Не вернувся із походу
Гусарин-москаль.
Чого-ж мені його шкода?
Чого його жаль?
Що на йому жупан куций,
Що гусарин чорноусий,
Що Машою звав?
Ні, не того мені шкода,
А марніє моя врода,
Люде не беруть;
А на улиці дівчата
Насьміхаютця, прокляті, —
„Гусаркою“ звуть!...

56.

Полюбилася я,
Одружилася я
З безталанним сиротою, —
Така доля моя!

Digitized by Google

Люде гордиї, злі
Розрізнили, взяли
Та повезли до прийому, —
Оддали в москалі!

І московкою я,
Одинокою я
Старіюся в чужій хаті, —
Така доля моя!

57.

Було роблю що́, чи гуляю,
Чи Богу молюся, —
Усе думаю про його
І чогось боюся.
Дурна була, молодая —
Я все виглядала,
Чи не шле за рушниками,
І не сподівалась,
Що він мене дурну дурить.
А серце боліло,
Ніби знало, що так буде, —
Сказати не вміло.
А як-би було сказало.
То я-б не любила;
Може була-б до криниці
У гай не ходила.
А то в-ранці і в-вечері
Ходила, гуляла;
Доходилась, — осталася,
На віки осталась
Дівувати. Тяжко мені
У матери в хаті
Старітися, а своєї
Вже хати не мати.
А ще й досі, чи роблю що́,
Чи то так гуляю,

Digitized by Google

Усе думаю про його,
І сама не знаю.
Чого думаю, чого я
У той гай ходила,
І за-що його так довго,
Так тяжко любила.

58.

Ой люлі, люлі, моя дитино!
В день і в ночі...
Пійдеш, мій сину, по Україні,
Нас кленучи.
Сину мій, сину! не клени тата,
Не помяни!
Мене, прокляту, я — твоя мати, —
Мене клени!...
Мене не стане, — не йди між люде,
Іди ти в гай:
Гай не спитає, й бачить не буде...
Там і гуляй!
Найдеш у гаї тую калину,
То пригорнись!...
Бо я любила, моя дитино,
Її колись.
Як пійдеш в села, у тиї хати,
То не журись!
А як побачиш з дітками матірь,
То — не дивись!

59.

Ой не пютця пива-меди,
Не пєтця вода, —
Прилучилась с чумаченьком
У степу біда:

Digitized by Google

Заболіла головонька.
Заболів живіт, —
Упав чумак коло возу,
Упав та й лежить.
Із Одеси преславної
Завезли чуму;
Покинули товариша, —
Горенько йому!
Воли його коло возу
Понуро стоять;
А із степу гайворони
До його летять.
„Ой не клюйте, гайворони,
Чумацького трупу:
Наклювавшись, подохнете
Коло мене в-купі.
Ой полетіть, гайворони,
Мої сизокрилі,
До батечка, та скажіте,
Щоб службу служили,
Та за мою грішну душу
Псалтирь прочитали,
А дівчині молоденькій
Скажіть, щоб не ждала!“

60.

У неділеньку та ранесенько,
Ще сонечко не зіходило,
А я молоденька
На шлях, на дорогу
Невеселая виходила.
Я виходила за гай на долину,
Щоб не бачила мати,
Мого молодого
Чумака з дороги
Зострічати.

Digitized by Google

Ой зострілась я
За тими лозами:
Та с чумацькими возами
Ідуть його воли,
Воли половиї,
Ідуть, ремиґають;
А чумаченька мого молодого
Коло воликів немає.
Ой копали йому в степу при дорозі
Та притиками яму;
Завернули його у тую рогожу,
Та й спустили Івана
У ту яму глибокую
На високій могилі.
Ой Боже милий, милосердий!
А я так його любила...

61.

Ой я свого чоловіка
В дорогу послала,
А од шинку та до шинку
Стежечку топтала.
Та до куми заходила
Пшона позичати, —
От-тих дітей годувати
В нетопленій хаті.

І нагодувала.
І спати поклала,
Сама пішла до дяка
Добувати пятака,
Та й заночувала.

А із Криму чоловік
Ледве ноги доволік:
Воли поздихали,
Вози поламались, —

Digitized by Google

З батіжками чумаченьки
До-дому вертались.

Увійшов у хату,
Ударивсь об поли. —
Лазять діти у запічку,
Голодні і голі.
„А де ваша, діти, мати?“
Сердешний питає.
— „Тату! тату! наша мати
У шинку гуляє.“

62.

Ой пішла я у яр за водою,
Аж там милий гуляє з другою.
А другая тая,
Розлучниця злая, —
Багатая сусідонька,
Вдова молодая.
А я вчора з нею,
З сією змією,
В полі плоскінь вибірала,
Та все й розказала, —
Що як мене любить,
Женитися буде,
І до себе злую суку
Просила в придане...
Іване мій, Іване,
Друже мій коханий!
Побий тебе сила Божа
На наглій дорозі!

Digitized by Google

63.

Коло гаю, в чістім полі,
На самій могилі,
Дві тополі високиї:
Одна одну хилить,
І без вітру гойдаютця,
Мов борютця в полі...
От-то сестри-чарівниці
От-тиї тополі.

Закохалися обидві
В одного Івана;
А Іван — козак звичайний —
Обох їх не ганив,
І лицявся то с тією,
То з другою любо, —
Поки в яру, у-вечері,
Під зеленим дубом
Не зійшлися усі троє...
— От-так-то ти, кате,
Згнущаєшся над сестрами!... —

І пішли шукати
Трути-зілля, щоб Івана
Завтра отруїти.
Найшли зілля, накопали
І стали варити;
Заплакали, заридали,
Та нема де дітись, —
Треба варить!...
Наварили;
Івана струїли,
Й поховали коло гаю
В полі на могилі.

І байдуже?... Ні, не дуже!
Бо сестри ходили
Що-день Божий в-ранці-рано
Плакать над Іваном,

Digitized by Google

Поки й самі потруїлись
Тим зільлям поганим.

А Бог людям на науку
Поставив їх в полі,
На могилі, тополями, —
І тиї тополі
Над Іваном, на могилі,
Коло того гаю
І без вітру гойдаютця,
І вітер гойдає. —

64.

Утоптала стежечку
Через яр.
Через гору, серденько,
На базар.
Продавала бублики
Козакам,
Вторгувала, серденько,
Пятака.
Я два шаги, два шаги
Пропила,
За копійку дудника
Найняла.
Заграй мені, дуднику,
На дуду,
Нехай своє лишенько
Забуду!
От-така я дівчина,
Така я!
Сватай мене, серденько, —
Вийду я!

Digitized by Google

65.

У перетику ходила
По горіхи,
Мірошника полюбила
Для потіхи.
Мельник меле, решетує,
Обернетця, поцілує —
Для потіхи.

У перетику ходила
По опеньки,
Лимаренка полюбила
Молоденька.
Лимарь кичку зашиває,
Мене горне, обнімає —
Молоденьку.

У перетику ходила
Я по дрова,
Та бондаря полюбила
Чорноброва.
Бондарь відра набиває,
Мене горне-пригортає —
Чорноброву.

Коли хочеш добре знати,
Моя мати,
Кого будеш по-переду
Зятем звати —
Усіх-усіх, моя мамо,
У неділеньку зятями
Будеш звати!

Digitized by Google

66.

Ой, у саду, у саду
Гуляли кокошки:
Чорнявая, білявая.
Дзюбатая трошки.
Хоч я і дзюбата.
Таки-ж бо я пишна...
Сватай мене, серце мое,
Я-б за тебе вийшла!
Я-б тебе любила.
Ой, я-б тобі що-суботи
Кучерики змила,
Та ще й розчесала. —
Ой, я-б тебе, серце мое,
Ще й поцілувала!

67.

Туман, туман долиною —
Добре жити з родиною;
А ще лучче за горою
З дружиною молодою.
Ой піду я темним гаєм, —
Дружиноньки пошукаю.
„Де ти? де ти? озовися!
Прийди, серце, пригорнися!
Нумо, серце, лицятися!
Та поїдем вінчатися,
Щоб не знали батько й мати,
Де ми будем ночувати.“
Одружились, заховались...
Бодай були не кохались!
Легше було-б самій жити,
Як с тобою в сьвіті битись.

Digitized by Google

68.

Із-за гаю сонце сходить,
За гай і заходить.
По долині у-вечері
Козак смутний ходить.
Ходить він годину,
Ходить він і другу, —
Не виходить чорнобрива
Із темного лугу.
Не виходить, зрадливая...
А з яру та лісу,
З собаками та псарями,
Іде пан-гульвіса.
Цькують його собаками,
Крутять на-зад руки,
І завдають козакові
Смертельниї муки.
У льох його молодого
Той пан замикає,
А дівчину покриткою
По сьвіту пускає.

69.

Ой вигострю товариша,
Засуну в халяву,
Та піду шукати правди
І тієї слави.
Ой піду я не лугами
І не берегами,
А піду я не шляхами,
А по-над шляхами.
Та спитаю в жидовина,
В багатого пана,
У шляхтича поганого
В поганім жупані,

Digitized by Google

І у ченця, як трапитця;
Нехай не гуляє,
А сьвяте письмо читає,
Людей поучає:
Щоб брат брата не різали,
Та не крадали,
Та в москалі вдовиченка
Щоб не оддавали.

70.

Неначе праведних дітей,
Господь любя своїх людей,
Послав на землю їм пророки —
Свою любов благовістить,
Сьвятому розуму учить.
Неначе наш Дніпро широкий,
Слова його лились-текли
І в серце падали глибоко,
І, ніби тим огнем, пекли
Холодні душі. Полюбили
Пророка люде, і молились
Йому, і сльози знай лили.
А потім... люде, род лукавий,
Господнюю сьвятую славу
Розтлили, і чужим богам
Пожерли жертви, омерзились,
І мужа сьвята — горе вам! —
На стогнах камінєм побили
І заходилися гулять,
Сьвятою кровю шинкувать.
І праведно Господь великий
На вас на лютих, на вас диких
Кайдани повелів кувать,
Глибокі тюрми мурувать,
І — роде лживий і жестокий! —

Digitized by Google

Вомісто кроткого пророка
Царя вам повелів ізбрать.

71.

Ми засьпівали, розійшлись
Без сьліз і без розмови.
Чи зійдемося-ж знову,
Чи засьпіваємо коли?
А може й те... та де? якими?
І засьпіваємо яку?
Не тут і певне не такими.
І засьпіваєм не таку!
І тут невесело сьпівали,
Бо й тут невесело було,
Та все-таки якось жилось —
Принаймні в-купі сумували,
Згадавши той веселий край
І Дніпр той дужий, крутогорий,
І молодеє теє горе,
І молодий той грішний рай.

72.

ХАТИНА.

Не молилася за мене,
Поклони не клала
Моя мати; а так-собі
Мене повивала,
Сьпіваючи: „Нехай росте
Та здорове буде!“
І виріс я, хвалить Бога,
Та не вийшов в люде.

Digitized by Google

Лучче-б було не родити,
Або утопити,
Як мав би я у недолі
Господа гнівити.

А я так мало-небагато
Благав у Бога, — тілько хату,
Одну хатиночку в гаю,
Та дві тополі коло неї,
Та безталанную мою...
Мою Оксаночку, щоб з нею
У-двох дивитися з гори
На Дніпр широкий, на яри
Та на лани золотополі,
Та на високиї могили, —
Дивитись, думати, гадать:
Коли-то їх понасипали?
Кого там люде поховали?
І в-двох тихенько засьпівать
Ту думу сумную, днедавну,
Про лицаря того гетьмана,
Що на огні Ляхи спекли.
А потім би з гори зійшли,
По-над Дніпром у темнім гаї
Гуляли-б, поки не смеркав,
Поки мир Божий не засне;
Поки з вечерньою зорьою
Не зійде місяць над горою,
Туман на лан не прожене, —
Ми-б подивились, помолились,
І розмовляючи пішли-б
Вечеряти в свою хатину.
. . . . . .

Даєш ти, Господи єдиний,
Сади панам у твоїм раю,
Даєш високиї палати;
Пани-ж неситиї пузаті
На рай Твій, Господи, плюють,
Запершися собі в палатах,

Digitized by Google

І нам дивитись не дають
З убогої малої хати.

Я тілько хаточку в тім раї
Благав, і досі ще благаю,
Щоб хоч умерти на Дніпрі
Хоч на малесенькій горі.

Над Каспієм, 1850.

73.

Лічу в неволі дні і ночі
І лік забуваю!
О, Господи! як то тяжко
Тиї дні минають!
А літа пливуть за ними,
Пливуть собі с-тиха,
Забірають за собою
І добро і лихо, —
Забірають, не вертають
Ніколи нічого...
І не благай! бо пропаде
Молитва...

Каламутними болотами
Між бурянами, за годами
Три годи сумно протекли;
Багато де-чого взяли
З моєї темної комори,
І в море нишком однесли;
І нишком проковтнуло море
Моє не злато-серебро —
Мої літа — моє добро,
Мою нудьгу, мої печалі —
Тиї незримиї скрижалі,
Незримим писані пером...
І четвертий рік минає
Тихенько, по волі,

Digitized by Google

І четверту начинаю
Книжечку в неволі
Мережати, — змережаю
Кровю та сльозами
Моє горе на чужині:
Бо горе словами
Не розкажетця нікому
Ніколи, ніколи,
Нігде на сьвіті! Нема слов
В далекій неволі!
Немає слов. немає сльоз,
Немає нічого;
Нема навіть кругом тебе
Великого Бога,
Нема на-що подивитись,
С ким поговорити!
Жить не хочетця на сьвіті,
А сам мусиш жити!

Мушу, мушу, а для чого?
Щоб не губить душу?!...
Не варт вона того жалю!
Ось для чого мушу
Жить на сьвіті, волочити
В неволі кайдани:
Може ще я подивлюся
На мою Украйну...
Може ще я поділюся
Словами-сльозами
З дібровами зеленими,
С темними лугами;
Бо немає в мене роду
На всій Україні,
Та все-таки — не ті люде,
Щó на цій чужині.
Гуляв би я по-над Дніпром
По веселих селах,
Та сьпівав би свої думи
Тихі невеселі.

Digitized by Google

Дай дожити подивитись, —
О, Боже мій милий! —
На лани тиї зелені
І тиї могили!
А не даси, то донеси
На мою Вкраїну
Мої сльози; бо я, Боже,
Я за неї гину!
Може мені на чужині
Лежать легше буде,
Як іноді в Україні
Згадувати будуть.
Донеси-ж, мій Боже милий,
Або хоч надію
Пошли в душу... бо нічого,
Нічого не вдію
Убогою головою;
Бо серце холоне,
Як подумаю, що може
Мене похоронять
На чужині — і ці думи
Зо мною сховають!...
І мене на Україні
Ніхто не згадає!!

А може, тихо за літами,
Мої мережані сльозами
І долетять коли небудь
На Україну... і падуть,
Неначе роси над землею,
На щире серце молодеє,
Сльозами тихо упадуть!
І покиває головою
І буде плакати зо мною
І може, Господи, мене
В своїй молитві помяне!

Нехай, як буде, так і буде:
Чи то плисти, чи то брести!

Digitized by Google

Хоч доведетця розпястись.
А я таки мережать буду
Тихенько білиї листи.

74.

Бував, в неволі іноді згадаю
Своє стародавнє; — шукаю, шукаю,
Щоб чим похвалитись, що й я таки жив,
Що й я таки Бога колись-то хвалив;
Шукаю, шукаю... Господи-б хотілось
Згадать хоч що-небудь! Та оце й наткнувсь
На таке погане, що так і заснув,
Богу не молившись. От мені приснилось
(Свинею заснувши, звичайне такий
І сон приверзетця), ніби край могили
Пасу я ягнята, — а я ще малий.
Дивлюся: могила ніби розвернулась,
А з неї виходить неначе козак,
Уже й сивоусий собі неборак,
Та і йде до мене... Я собі звернулось,
Щеня мов під тином, — звичайне мале,
То й перелякалось. От мене бере
Неначе на руки, та несе в могилу;
А чорна могила ще гірше розкрилась.
Дивлюся, — в могилі усе козаки:
Який безголовий, який без руки,
А хто по коліна неначе одтятий;
Лежять собі хлопці, мов у теплій хаті.

— „Дивися, дитино! — оце козаки!“ —
Ніби мені каже: „На всій Україні
Високі могили; дивися, дитино!
Усі ті могили, — усі от-такі:
Начинені нашим благородним трупом,
Начинені туго... Оце воля спить!

Digitized by Google

Лягла вона славно, лягла вона в-купі
З нами козаками. Бачиш, як лежить!
Неначе сповита... Тут пана немає:
Усі ми однако на волі жили;
Усі ми однако за волю лягли;
Усі ми і встанем, та Бог його знає,
Коли то те буде. Дивися-ж, дитино,
Та добре дивися! А я розкажу,
За-що Україна наша стала гинуть,
За-що й я між ними в могилі лежу.
Ти-ж людям розкажеш, як виростеш, сину!
Слухай же, дитино!..."

А потім ягнята
Приснились у житі; лановий біжить
Та бє мене добре і ніби, проклятий,
Свитину здирає... І досі болить,
Як сон той згадаю! А як нагадаю
Козака в могилі, — то й досі не знаю,
Чи то було справді, чи то було так —
Мара яка-небудь. Мені той козак
Розказував ось що́....

75.

Мені здаєтця — я не знаю,
А люде справді не вмірають:
А перелізе ще живе
В свиню, або-що, та й живе,
Купаєтця собі в калюжі.
Мов перш купалося в гріхах.
І справді так! Мені байдуже
За простих сірих сіромах —
Вони і Господом забуті —
Так що-ж мені тут!...
А де от-ті? Не вже в сажах

Digitized by Google

Годує хам собі на сало?
А може й так! Добра чи-мало
Вони творили на землі:
Ріками сльози розлили,
А кров морями... Люде знають,
Кого годують, доглядають.
І що-ж ви скажете? — за славу
Лили вони моря криваві?
Або за себе? Ні! за нас,
За нас сердешних мир палили,
Поки їх в саж не засадили.
Як-би не те, то певне-б пас
Свинарь в толоці. Кляті! кляті!
Де-ж слава ваша? На словах!...
Де ваше золото, палати,
Де власть великая? В склепах,
В склепах, поваплених катами,
Такими-ж самими, як ви!
Жили ви лютими звірми,
А в свині перейшли...
Де-ж ти?
Великомученице сьвятий,
Пророче Божий! Ти між нами;
Ти, присносущий, всюди з нами
Витаєш ангелом сьвятим.
Ти, любий друже, заговориш
Тихенько-тихо про любов,
Про безталанную, про горе,
Або про Бога, та про море,
Або про марне литу кров
З людей великими катами;
Заплачеш тяжко перед нами —
І ми заплачемо... Жива
Душа поетова сьвятая,
Жива в сьвятих своїх річах;
І ми, читая, оживаєм
І чуєм Бога в небесах!

Спасибі, друже мій убогий!
Ти, знаю, лепту розділив

*

Digitized by Google

Свою єдину, — перед Богом
Багато, брате, заробив!
Ти переслав мені в неволю
Поета нашого; на волю
Мені ти двері одчинив.
Спасибі, друже! Прочитаю
Собі, хоч мало оживу,
Надію в серці привітаю,
Тихенько-тихо засьпіваю
І Бога Богом назову!

76.

Ну, що-б, здавалося, слова...
Слова та голос, більш нічого...
А серце бється, ожива,
Як їх почує... Знать, од Бога
І голос той, і ті слова
Ідуть між люде.
Помолившись,
Не те, щоб дуже зажурившись,
А так на палубі стояв
І сторч на море поглядав,
Мов на Іуду. Із туману,
Як кажуть, стала виглядать
Червонолицяя Діяна.
Я вже думав спать лягать,
Та й став, щоб трохи подивитьця
На круглолицю молодицю,
Чи теє — дівчину. Матрос,
Таки земляк наш з Островної,
На вахті стоя,
Журився сам собі чогось.
Та й засьпівав, звичайне тихо,
Щоб капітан не чув: бо з-лиха
Якийсь лихий, хоч і земляк.
Сьпіва матрос, як той козак,

Digitized by Google

Щó в наймах виріс сиротою,
Іде служити в москалі.

Давно, давно колись
Я чув, як стоя під вербою,
Тихенько дівчина сьпівала,
І жаль мені, малому, стало
Того сірому сироту.
„Що він утомився.
На тин похилився;
Люде кажуть і говорять:
Мабуть він упився.“
І я заплакав: жаль малому
Було сіроми сироти.

Чого-ж тепер заплакав ти?
Чого тепер тобі старому
У цій неволі стало жаль?
Що сьвіт завязаний, закритий,
Що сам єси тепер москаль.
Що серце порване, побите.
І щó хороше, дороге
Було в йому, то розлилося,
Що ось як жити довелося?
Чи так, лебедику?... — Еге!...

77.

Як-би ви знали, паничі!
Де люде плачуть живучи,
То ви-б іділіїй не творили,
Та марне Бога-б не хвалили,
На наші сльози сьміючись.
За-що, не знаю, називають
Хатину в гаї тихим раєм?
Я в хаті мучився колись,
Мої там сльози пролились, —

Digitized by Google

Найперші сльози! Я не знаю,
Чи есть у Бога люте зло,
Щоб у тій хаті не жило?
А хату раєм називають!

Не називаю її раєм
Тії хатиночки у гаї
Над чистим ставом, край села:
Мене там мати повила
І повиваючи сьпівала,
Свою нудьгу переливала
В свою дитину; в тім гаю
У тій хатині, у раю,
Я бачив пекло... Там неволя,
Робота тяжкая, — ніколи
І помолитись не дають.
Там матірь добрую мою,
Ще молодую, у могилу
Нужда та праця положила;
Там батько, плачучи за дітьми,
(А ми малі були і голі)
Не витерпів лихої долі, —
Умер на панщині!... а ми
Розлізлися межи людьми,
Мов мишенята. Я до школи, —
Носити воду школярам,
Брати на панщину ходили,
Поки лоби їм поголили;
А сестри!... сестри? Горе вам,
Мої голубки молодії!
Для кого в сьвіті живете?
Ви в наймах виросли, чужії,
У наймах коси побіліють,
У наймах, сестри, й умрете!

Мені аж страшно, як згадаю
От-ту хатину край села.
Такії, Боже наш, діла
Ми творимо у нашім раї!
На праведній Твоїй землі

Digitized by Google

Ми в раї пекло розвели,
А в Тебе другого благаєм.
З братами тихо живемо,
Лани братами оремо,
І їх сльозами поливаєм.
А може й те ще... Ні, не знаю,
А так здається, сам єси...
(Бо без Твоєї, Боже, волі,
Ми-б не нудились в раї голі!)
А може й сам на небеси
Сьмієшся, батечку, над нами,
Та може радишся с панами,
Як править миром?! Бо дивись:
Он гай зелений похилився,
А он з-за гаю виглядає
Ставок, неначе полотно,
А верби геть по-над ставом
Тихесенько собі купають
Зелені віти... Правда рай?!
А подивися, та спитай,
Що́ там творитця у тім раю?!...
Звичайне радість, та хвала,
Тобі єдиному сьвятому,
За дивниї Твої діла!...
От-тим-бо й ба!... Хвали нікому,
А кров, та сльози, та хула,
Хула всьому!... Ні, ні! нічого
Нема сьвятого на землі!
Мені здається, що й самого
Тебе вже люде прокляли!

1850. р.

78.

В неволі, в самоті немає,
Нема с ким серце поєднать,
То сам собі оце шукаю
Когось-то, з ним щоб розмовлять...

Digitized by Google

Шукаю Бога, а нахожу
Таке, що цур йому й казать!
От-що зробили з мене годи
Та безталанья! Та ще й те,
Що літечко моє сьвяте
Минуло хмарно, що немає
Ніже єдиного случаю,
Щоб до-ладу було згадать...
А душу треба розважать,
Бо їй так хочетця, так просить
Хоч слова тихого... Не чуть!
І мов у полі сьніг заносить
Неохолонувший той труп.

79.

ДОЛЯ.

Ти не лукавила зо мною,
Ти другом, братом і сестрою
Сіромі стала. Ти взяла
Мене, маленького, за руку
І в школу, хлопця, одвела
До пяного дяка в науку:
„Учися, серденько! колись
З нас будуть люде," ти сказала.
А я й послухав, і учивсь,
І вивчився. А ти збрехала, —
Які з нас люде?... Та дарма!
Ми не лукавили с тобою,
Ми просто йшли; у нас нема
Зерна неправди за собою...
Ходімо-ж, доленько моя!
Мій друже вбогий, нелукавий!
Ходімо дальше! — дальше слава,
А слава — заповідь моя!

Digitized by Google

80.

МУЗА.

А ти, пречистая, сьвятая.
Ти, сестро Феба молодая!
Мене ти в пелену взяла
І геть у поле однесла;
І на могилі серед поля,
Як тую волю на роздольлі,
Туманом сивим сповила,
І колихала, й сповивала.
І чари діяла... І я...
О, чарівниченько моя!
Мені ти всюди помагала,
Мене ти всюди доглядала.
В степу, безлюдному степу,
В далекій неволі
Ти сияла, пишалася.
Як квіточка в полі!
Із казарми нечистої
Чистою, сьвятою
Пташечкою вилетіла
І по-надо мною
Полинула, засьпівала,
Ти, золотокрила,
Мов живущою водою
Душу окропила!
І я живу, і надо мною
З своєю Божою красою
Гориш ти, зоренько моя.
Моя порадонько сьвятая!
Моя ти доле молодая!
Не покидай мене! В-ночі,
І в-день, і в-вечері, і рано
Витай зо мною і учи,
Учи неложними устами
Сказати правду! Поможи
Молитву діяти до краю, —
А як умру, моя сьвятая,

Digitized by Google

Моя ти мамо! положи
Свого ти сина в домовину,
І хоч єдиную сльозину
В очах безсмертних покажи!

81.

СЛАВА.

А ти, задріпанко, шинкарко!
Перекупко пяна!
Де ти в ката забарилась
З своїми лучами?
У Версалі над злодієм
Набор розпустила?
Чи с ким иншим мізкаєшся
З нудьги та с похмілья?
Горнись лишень ти до мене!
Та витнемо з-лиха;
Гарнесенько обіймемось,
Та любо та тихо
Пожартуєм, чмокнемося,
Та й поберемося,
Моя крале мальована!
Бо я таки й досі
За тобою чимчикую.
Ти хоча й пишалась
І с пяними кесарями
По шинках хилялась,
. . . . . .
Та мені про те байдуже, —
Мені, моя доле!
Дай на себе подивитись,
Дай і пригорнутись,
Під крилом твоїм любенько
В холодку заснути!

Digitized by Google

II. БАЛЛЯДИ.

1.

РУСАЛКА.

Породила мене мати
В високих палатах,
Та й понесла серед-ночі
У Дніпрі скупати.
Купаючи, розмовляла
Зо мною, малою:
— „Пливи, пливи, моя доню!
Дніпром за водою,
Та випливи русалкою
Завтра серед-ночі!
А я вийду гуляти з ним.
А ти й залоскочеш.
Залоскочи, мов серце!
Нехай не сьміється
Надо мною, молодою, —
Нехай не-усміється
Не моїми кров-сльозами, —
Синьою водою
Дніпровою! Нехай собі
Гуляє з дочкою!
Пливи-ж, моя єдиная!
Хвилі мої, хвилі,
Привітайте русалоньку!...“ —
Та й заголосила,
Та й побігла. А я собі

Digitized by Google

Плила за водою,
Поки сестри не зостріли,
Не взяли з собою.
Уже с тиждень, як росту я,
З сестрами гуляю
О-півночі, та з будинку
Батька виглядаю.
А може вже повдналась
С паном у палатах,
Може знову роскошує
Моя грішна мати!"
Та й замовкла русалочка,
В Дніпро поринула,
Мов пліточка, — а лозина
Тихо похитнулась.

Вийшла мати погуляти, —
Не спитця в палатах;
Пана Яна нема дома,
Ні с ким розмовляти.
А як прийшла до берега,
То й дочку згадала,
І згадала, як купала
І як примовляла;
Та й байдуже!... Пішла собі
У палати спати;
Та не дійшла: довелося
В Дніпрі ночувати.
І не счулась, як зуспіли
Дніпрові дівчата,
Та до неї: ухопили,
Та й ну з нею гратись!
Радісінькі, що піймали, —
Грались, лоскотали,
Поки в вершу не запхали,
Та й зареготались.
Одна тілько русалонька
Не зареготалась.

Digitized by Google

2.

ЛІЛЕЯ.

„За-що мене, як росла я,
Люде не любили?
За-що мене, як виросла,
Молодую вбили?
За-що вони тепер мене
В палатах витають,
Царівною називають,
Очей не спускають
З мого цьвіту, дивуютця,
Не знають, де діти?
Скажи мені, мій братіку!
Королевий цьвіте!"
— „Я не знаю, моя сестро!" —
І цьвіт королевий
Схилив свою головоньку
Червоно-рожеву
До білого, пониклого
Личенька лілеї.
І заплакала лілея
Росою-сльозою,
Заплакала і сказала:

— „Брате мій! с тобою
Ми давно вже кохаємось,
А я й не сказала,
Як була я людиною,
Як я мордувалась.
Моя мати... чого вона,
Вона все журилась?
І на мене, на дитину,
Дивилась, дивилась

Digitized by Google

І плакала? Я не знаю,
Мій брате єдиний!
Хто їй лихо заподіяв.
Я була дитина:
Я гралася, забавлялась;
А вона все вяла,
Та нашого злого пана
Кляла-проклинала,
Та й умерла. А мене пан
Взяв догодувати.
Я виросла, викохалась
У білих палатах;
Я не знала, що байстря я,
Що його дитина.
Пан поїхав десь далеко,
А мене покинув.
І прокляли його люде,
Будинок спалили;
А мене, не знаю за-що,
Убили — не вбили,
Тілько мої довгі коси
Остригли; накрили
Острижену ганчіркою,
Та ще й реготались;
Жиди навіть нечистиї
На мене плювали.
От-таке-то, мій братіку,
Було мені в сьвіті!
Молодого, короткого
Не дали дожити
Люде віку! Я умерла
Зімою під тином,
А весною процьвіла я
Цьвітом при долині, —
Цьвітом білим, як сьніг білим,
Аж гай звеселила.
Зімою люде, Боже мій!
В хату не пустили,
А весною, мов на диво,
На мене дивились.

Digitized by Google

А дівчата заквітчались
І почали звати
Лілеєю-сьнігоцьвітом;
І я процьвітати
Стала в гаї, і в теплиці,
І в білих палатах.
Скажи-ж мені, мій братіку!
Королевий цьвіте!
На-що мене Бог поставив
Цьвітом на сім сьвіті?
Щоб людей я веселила.
Тих самих, що вбили
Мене й матірь?... Милосердий,
Сьвятий, Боже милий!“ —

І заплакала лілея...
А цьвіт королевий
Схилив свою головоньку
Червоно-рожеву
На білеє, пониклеє
Личенько лілеї.

Digitized by Google

III. ПОСЬВЯТИ.

1.

МОЇМ СОУЗНИКАМ.

Згадайте, братія моя,
(Бодай те лихо не верталось!),
Як ви гарнесенько і я
Із-за решотки визирали
І, певне, думали: „Коли —
На раду тиху, на розмову —
Коли ми зійдемося знову
На сій з'убоженій землі?“
— Ніколи, братія, ніколи!...
З Дніпра у-купі не пємо,
Розійдемось, рознесемо
В степи, в ліси свою недолю, —
Повіруєм ще трохи в волю,
А потім жити почнемо
Між людьми, як люде...

А поки те буде,
Любітеся, брати мої,
Украйну любіте,
І за неї безталанну
Господа моліте!
Ворогів забудьте, други,
І не проклинайте,
І мене в неволі лютій
Инколи згадайте!...

Digitized by Google

2.

Н. І. КОСТОМАРОВУ.

Веселе сонечко ховалось
В веселих хмарах весняних;
Гостей закованих своїх
Сердешним чаєм напували,
І часових переміняли —
Синє-мундирних часових...
І до дверей на ключ замкнутих,
І до решотки на вікні
Привик я трохи, і мені
Не жаль було давно одбутих,
Давно похованих, забутих,
Моїх кривавих, тяжких сльоз; —
А їх чи-мало розлилось
На марне поле. Хоч би рута,
А то нічого не зійшло!
І я згадав своє село,
Кого я там, коли покинув?
І батько й мати в домовині!
І жалем серце запеклось,
Що нікому мене згадати!
Дивлюсь... твоя, мій брате, мати
Чорнійше чорної землі
Іде, с хреста неначе знята!...
Молюся.... Господи, молюсь!
Хвалить Тебе не перестану,
Що я ні с ким не поділю
Мою тюрму, мої кайдани!...

Digitized by Google

3.

А. О. КОЗАЧКОВСЬКОМУ.

Давно те діялось! Ще в школі.
Таки в учителя дяка
Гарненько вкраду пятака,
(Бо я було трохи не голе —
Таке убоге!) та й куплю
Паперу аркуш, і зроблю
Маленьку книжечку; хрестами
І везеруиками с квітками
Кругом листочки обведу.
Та й списую „Сковороду“,
Або „три царіє со дари;“
Та сам-собі у буряні,
Щоб не почув хто, не побачив, —
Висьпівую було та плачу...

І довелося знов мені
На старість з віршами ховатись,
Мережать книжечки, сьпівати
І плакати у буряні,
І тяжко плакать!... і не знаю,
За-що мене Господь карає...
У школі мучилось, росло.
У школі й сивіть почало.
У школі дурня й поховають;
А все за того пятака,
Щó вкрав маленьким у дяка,
Мабуть Господь мене карає...

Ось слухай же, мій голубе,
Мій орле-козаче!

Digitized by Google

Як конаю я в неволі,
Як нужу я сьвітом!
Слухай, брате, та научай
Своїх малих діток.
Научай їх, щоб не вчились
З-малку віршувати!
Коли-ж яке поквапитця,
То нищечком, брате,
Нехай собі у куточку
І віршує й плаче
Тихесенько, щоб Бог не чув,
Щоб і ти не бачив.
Щоб не довелося, брате,
І йому каратись,
Як я тепер у неволі
Караюся, брате!...

Неначе злодій по-за валами
В неділю крадуся я в поле,
Талами виńду по-над Уралом
На степ широкий, мов на волю.
І болящеє, побите
Серце стрепенетця,
Мов рибонька над водою;
Тихо усьміхнетця,
І полине голубкою
По-над чужим полем, —
І я ніби оживаю
На полі, на волі...
І на гору високую
Вихожу — дивлюся,
І згадую Україну. —
І згадать боюся...
І там степи, і тут степи,
Та тут не такиї —
Руді-руді, аж червоні;
А там голубиї,
Зеленнї, мережані
Нивами, ланами,

Digitized by Google

Високими могилами,
Темними лугами...
А тут бурян, піски, тали,
І хоч би на-сьміх де могила
О давнім-давні говорила, —
Неначе люде не жили!
Од спокон-віку і до нині
Ховалась од людей пустиня,
А ми таки її знайшли...
Уже й твердині поробили,
За-того будуть і могили, —
Всього наробимо колись!...

О, моя доле! моя Вкраїно!...
Чи я то вирвусь з цієї пустині?...
Чи може (крий Боже!)
Тут і загину...
І почорніє червоне поле?!...

— „Айда в казарми! айда в неволю!"
Неначе крикне хто надо мною, —
І я прокинусь. По-за горою
Вертаюсь, крадуся по-над Уралом,
Неначе злодій той по-за валами.
От-так я, друже мій, сьвяткую
От-тут неділеньку сьвятую!
А понеділок? Друже-брате!...
Приходить ніч в смердячу хату,
Осядуть думи; розібють
На стократ серце і надію,
І те, що́ вимовить не вмію,
І все на сьвіті проженуть,
І спинять ніч: часи — літами.
Віками глухо потечуть...
І я кровавими сльозами
Нераз постелю омочу.
Перелічу і дні, і літа,
Кого я, де, коли любив?
Кому яке добро зробив?

Digitized by Google

Нікого в сьвіті, нікому в сьвіті. —
Неначе по лісу ходив.
А малась воля, малась сила!
Та силу позички зносили;
А воля в гостях упилась,
В степу небога заблудила
Та й упиватьця зареклась.
Не поможе, милий Боже!
Як-то кажуть люде:
Буде каятьтя на сьвіті.
Воротьтя не буде!...

Благаю Бога, щоб сьвітало;
Мов волі, сонця — сьвіту жду...
Цьвіркун замовкне; „зорю“ бють, —
Благаю Бога, щоб смеркало!
Бо на позорище ведуть
Старого дурня муштрувати,
Щоб знав, як волю шанувати.
Щоб знав, що дурня всюди бють...

Минають літа молодиї,
Минула доля, а надія
В неволі знову за своє,
Зо мною знову лихо діє
І серцю жалю завдає:
А може ще добро побачу,
А може лихо переплачу,
Води Дніпрової напюсь,
На тебе, друже, подивлюсь?
І може в тихій твоїй хаті
Я буду знову розмовляти
С тобою, друже мій!... Боюсь...
Боюся сам себе спитати,
Чи це коли сподіятця?
Чи може вже з неба
Подивлюсь на Україну,
Подивлюсь на тебе?...
А іноді так буває,
Що й сльози не стане,

Digitized by Google

І благав би я о смерті!
Так тая Украйна,
І Дніпро крутоберегий,
І ти, друже-брате,
Не даєте мені Бога
О смерті благати!

Digitized by Google

4.

Ѳ. М. ЛАЗАРЕВСЬКОМУ.

(На Різдво.)

Не до-дому в-ночі йдучи
С куминої хати,
І не спати лягаючи,
Згадай мене, брате! —
А як прийде нудьга в-гості,
Та й на ніч засяде...
От-тоді мене, мій друже,
Зови на пораду!
От-тоді згадай — в пустині,
Далеко, над морем,
Свого друга веселого,
Як він горе боре,
Як він, свої думи тиї
І серце убоге
Заховавши, ходить собі
Та молитця Богу,
Та згадує Україну
І тебе, мій друже,
Та іноді й пожуритця...
Звичайне — не дуже,
А так тілько... На-дворі, бач,
Наступає сьвято...
Тяжко його, друже-брате,
Самому стрічати
У пустині!... Завтра рано
Заревуть дзвіниці
В Україні, завтра рано
До церкви молитись
Підуть люде... Завтра-ж рано
Завиє голодний

Digitized by Google

Звірь в пустині, і повіє
Ураган холодний,
І занесе піском-сьнігом
Курінь, мою хату.
От-так мені доведетця
Сьвято зустрічати!...
Що-ж діяти?... На те й лихо,
Щоб с тим лихом битись...
А ти, друже мій єдиний!
Як маєш журитись,
Прочитай оцю цідулу
І знай, що на сьвіті
Тілько й тяжко, що́ в пустині
У неволі жити...
Та й там живуть, хоч погано...
Що-ж діяти маю!...
Треба-б вмерти, — так надія,
Брате, не вмірає!

Кос-Арал, на Аральскому морі. 24. Студня 1848.

Digitized by Google

IV. ЕПІЧНІ
та инші стихотвори.

1.

СОН.

Гори мої високиї!
Не так і високі,
Як хороші-хороший,
Блакитні з-далека —
С Переяслава старого,
З Виблої могили,
Ще старшої, мов ті хмари,
Що за Дніпром сіли.

Іду я тихою ходою,
Дивлюсь: аж он передо мною,
Неначе дива, виринають:
Із хмари тихо виступають
Обрив високий, гай, байрак;
Хатки біленькі виглядають,
Мов діти в білих сорочках
У піжмурки в яру гуляють;
А долі сивий наш козак
Дніпро з лугами вигравав;
А он-де, он-де, за Дніпром,
На пригорі, ніби капличка,
Козацька церква невеличка
Стоїть с похиленим хрестом.

Digitized by Google

Давно стоїть — виглядає
Запорозця з Лугу;
З Дніпром своїм розмовляє,
Розважає тугу. .
Оболонками старими,
Мов мертвець очима
Зеленими, позирає
На сьвіт з домовини.
Може чаєш оновленьня?
Не жди тії слави:
Твої люде окрадені,
А панам лукавим
На-що здалась козацькая
Великая слава?!

І Трахтемиров геть горою
Нечепурні свої хатки
Розкидав з долею лихою,
Мов пяний старець торбинки.
А он старе Манастирище,
Колись козацькеє село...
Чи те воно тоді було?
Та все пішло... на грище:
І Запорожжя, і село,
І манастирь сьвятий, скарбниця.
Все, все неситі рознесли,
А ви, ви гори, оддали...
Бодай ніколи не дивитьця
На вас, проклятиї!... Ні, ні!
Не ви прокляті, а гетьмани,
Усобники, Ляхи погані...

Простіть, високиї, мені,
Високиї і голубиї,
Найкращі в сьвіті, найсьвятиї!
Простіть!... Я Богу помолюсь...
Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
. . . . . .
За неї душу погублю!

Digitized by Google

Над Трахтемировим високо
На кручі, ніби сирота
Прийшла топитися в глибокім,
В Дніпрі широкому, — от-так
Стоїть одним-одна хатина.
С хатини видно Україну
І всю Гетьманщину кругом.
Під хатою дідусь сивенький
Сидить, і сонечко низенько
Уже спустилось над Дніпром.
Сидить, і дивитця, і дума,
А сльози капають. „Гай-гай!“
Старий промовив: „Недоуми!
Занапастили Божий рай!
Гетьманщина!...“ І думнеє
Чоло похмаріло:
Мабуть щось тяжке-тяжкеє
Вимовить хотілось,
Та не вимовив...

Блукав я по сьвіту чи-мало,
Носив і свиту і жупан.
На-що вже лихо?... За Уралом
От-тим Киргізам... От-же й там,
Їй-же Богу, лучче жити,
Ніж нам на Вкраїні!
А може тим, що Киргізи
Ще не Християне?...
Наробив Ти, Христе, лиха,
А переіначив
Людей Божих?

... Котилися
І наші козачі
Дурні голови за правду,
За віру Христову;
Упивались і чужої
І своєї крови;
А получчали? Ба, де то!
Ще гіршими стали!

Digitized by Google

Без ножа і авто-да-фе
Людей закували,
Та й мордують... Ой, ой, пани,
Пани-християне!...

Затих мій сивий, битий тугою,
Поник старою буй-головою.
Вечірнє сонечко гай золотило,
Дніпро і поле золотом крило;
Собор Мазепин сяє-біліє;
Батька Богдана могила мріє;
Київським шляхом верби похилі
Требратні давні могили вкрили;
С Трубайлом Альта між осокою
Зійшлись-з'єднались, мов брат з сестрою.
І все те, все те радує очі,
А серце плаче — глянуть не хоче!

Попрощалось ясне сонце
С чорною землею;
Виступає круглий місяць
З сестрою зорею,
Виступають із-за хмари, —
Хмари звеселіли,
А старий мій подивився, —
Сльози покотились.
„Молюсь Тобі, Боже милий,
Господи великий,
Що не дав мені загинуть,
Небесний владико!
Що дав мені добру силу
Пересилить горе,
І привів мене, старого,
На ці сьвяті гори
Одинокий вік дожити,
Тебе восхвалити,
І Твоєю красотою
Серце веселити.
І поховать, побитеє
Гріхами людськими,

Digitized by Google

На горах оціх високих,
І витать над ними!“

Утер сльози нехолодні,
Хоч не молодиї,
І згадував літа свої,
Давнії, благиї:
Де, як, коли і щó робилось?
Було щó справді, а щó снилось?
Які моря переплив?
І темний гайок зелененький,
І чорнобривка молоденька,
І місяць з зорями сияв,
І соловейко на калині
То затихав, то щебетав,
Сьвятого Бога вихваляв.
І все то, все то в Україні!
І усьміхнувся сивий дід:
Бо, може, — нігде правди діть —
Було таке, що й женихались,
Та розійшлися — не побрались;
Покинула самого жить,
В хатині віку доживати...
Старий мій знову зажурився;
Ходив довгенько коло хати,
А потім Богу помолився,
Пішов у хату ночувати;
А місяць хмарою повився.

От-такий-то на чужині
Сон мені приснився!
Ніби знову я на волю,
На сьвіт народився...
Дай же, Боже, коли-небудь,
Хоч на старість, стати
На тих горах окрадених,
У маленькій хаті, —
Хоча серце замучене,
Поточене горем,
Принести і положити
На Дніпрових горах...

Digitized by Google

2.

Не спалося, — а ніч як море,
Хоч діялось не в-осені,
Так у неволі. До стіни
Не заговориш ні про горе,
„Ни про младенческіе сны.“
Верчуся, сьвіту дожидаю, —
А за дверима про своє
Салдатськеє нежитіє
Два часовиї розмовляють.

Перший.

Така ухабиста собой,
И меньше бѣлой не дарила;
А баринъ бѣдненькой такой!
Меня-то, слышь, и подсмотрили;
Свезли въ Калугу и забрили.
Такъ вотъ-тъ случай-то какой!

Другий.

А я... аж страшно, як згадаю...
Я сам пішов у москалі.
Таки-ж у нашому селі
Назнав я дівчину. Вчащаю
І матірь удову єднаю;
Так пан заклятий не дає:
Мала, каже, — нехай діждуся.
Я знай, вчащаю до Ганнусі.
На той рік знову за своє:
Пішов я з матірю просити.
„Шкода, каже, і не проси!
Пятьсот, каже, коли даси,
Бери хоч зараз!“ Що́ робити?
Головко бідна! Позичать?

Digitized by Google

Та хто таку позичить силу!
Пішов я, брате, зароблять.
І де вже ноги не носили!...
Поки ті гроші заробив,
Я годів зо-два проходив
По Чорномориї, по Дону;
І подарунків накупив
Найдорогійших. От, вертаюсь
В село до дівчини в-ночі;
Аж тілько мати на печі,
Та й та сердешна умірає,
А хата пусткою гниє.
Я викресав огню, до неї:
Од неї пахне вже землею,
Уже й мене не пізнає.
Я до попа та до сусіди:
Привів попа, та не застав. —
Вона вже вмерла. Нема й сліду
Моєї Ганни. Я спитав
Таки сусіду про Ганнусю.
„Хиба ти й досі ще не знаєш?
Ганнуся на Сібір пішла.
До панича, бачиш, ходила.
Поки дитину привела,
Та у криниці й затопила.“
Неначе згага запекла...
Я ледве-ледве вийшов с хати.
Ще не сьвітало. Я в палати
Пішов з ножем, — не чув землі.
Аж панича вже одвезли
У школу в Київ. От-як, брате!
Осталися і батько, й мати,
А я пішов у москалі.
І досі страшно, як згадаю:
Хотів палати запалить,
Або себе занапастить,
Та Бог помилував. А знаєш,
Його до нас перевели
Із армії, чи що?

Digitized by Google

Перший.

Так что-же?
Ну, вотъ теперь и приколи!

Другий.

Нехай собі... а Бог поможе,
І так забудетця колись.

Вони ще довго говорили;
Я став перед-сьвітом дрімать,
І паничі мені приснились,
І не дали погані спать.

Digitized by Google

3.

ІРЖАВЕЦЬ.

Наробили колись Шведи
Великої слави:
Утікали з Мазепою
В Бендери с Полтави,
А за ними й Гордієнко...
Нарадила мати,
Як пшениченьку пожати,
Полтаву достати.
Ой пожали-б, як-би були
Одностайне стали,
Та с хвастовським полковником
Гетьмана вдіали...
Не стреміли-б списи в стрісі
У Петра у свата,
Не втікали-б із Хортиці
Славні небожата,
Не спиняв би їх прилуцький
Полковник поганий...
Не плакала-б Матірь Божа
В Криму за Україну.

Як мандрували день і ніч,
Як покидали Запорозці
Великий Луг і матірь Січ,
Взяли з собою Матірь Божу,
А більш нічого не взяли,
І в Крим до хана понесли
На нове горе-Запорожжя.

Заступила чорна хмара
Та білую хмару,

Digitized by Google

Опанував Запорозцем
Поганий Татарин.
Хоч позволив хан на пісках
Новим кошем стати,
Та заказав Запорозцям
Церкву будувати...
У наметі поставили
Образ Пресьвятої
І крадькома молилися.

Боже мій с тобою,
Мій краю прекрасний, роскошний, багатий!
Хто тебе не мучив?... Як-би розказать
Про якого-небудь одного маґната
Історію-правду, то перелякать
Саме-б пекло можно, а Данта старого
Полупанком нашим можно здивувать.
І все то те лихо, все, кажуть, од Бога!
Чи вже-ж йому любо людей мордувать
І надто убогу мою Україну?!...
Щó вона зробила? За-що вона гине?
За-що її діти в кайданах мовчать?!...

Розказали кобзарі нам
Про войни і чвари,
Про тяжкеє лихолітьтя,
Про лютиї кари,
Щó Ляхи нам завдавали, —
Про все розказали.
Що-ж діялось по Шведчині? —
То й вони злякались:
Оніміли с переляку
Сьліпі небораки.
От-так її воєводи,
Петрові собаки,
Рвали, гризли... і з-далека
Запорозці чули,
Як дзвонили у Глухові,
З гармати ревнули,

Digitized by Google

Як погнали на болото
Город будувати...
Як плакала за дітками
Старенькая мати...
Як діточки на Орелі
Лінію копали,
І як у тій Фінляндії
В сьнігу пропадали.
Чули, чули Запорозці —
З далекого Криму,
Що конає Гетьманщина,
Неповинно гине.
Чули, чули небожата.
Чули та мовчали,
Бо й їм добре на чужині
Мурзи завдавали.
Мордувались сіромахи.
Плакали, і з ними
Заплакала Матірь Божа
Сльозами сьвятими;
Заплакала Милосерда,
Неначе за сином;
І Бог зглянувсь на ті сльози,
Пречистиї сльози;
Побив Петра, побив ката
На наглій дорозі.
Вернулися Запорозці,
Принесли з собою
В Гетьманщину той чудовний
Образ Пресьвятої;
Поставили у Іржавці
В мурованім храмі.
От-там вона й досі плаче
Та за козаками.

Digitized by Google

4.

КНЯЖНА.

Поема.

Зоре моя вечірняя!
Зійди над горою,
Поговорим тихесенько
В неволі с тобою.
Розкажи, як за горою
Сонечко сідає, —
Як у Дніпра веселочка
Воду позичає, —
Як широка сокорина
Віти розпустила,
А над самою водою
Верба похилилась —
Аж по воді розістлала
Зеленії віти,
А на вітах гойдаютця
Нехрищені діти, —
Як у полі на могилі
Вовкулак ночує,
А сич в лісі та на стрісі
Недолю віщує, —
Як сон-трава при долині
В-ночі розцьвітає...
А про людей... та нехай їм!
Я їх, добрих, знаю,
Добре знаю!... Зоре моя!
Мій друже єдиний!
Ти не знаєш, що́ дієтця
В нас на Україні, —

Digitized by Google

А я знаю, і розкажу
Тобі, й спать не ляжу,
А ти завтра тихесенько
Богові розкажеш.

Нижній Новгород, 1858.

* * *

Село! і серце одпочине.
Село на нашій Україні —
Неначе писанка — село
Зеленим гаєм поросло,
Цьвітуть сади, біліють хати. —
А на горі стоять палати,
Неначе диво. — а кругом
Широколистиї тополі,
А там і ліс, і ліс і поле,
І сині гори за Дніпром...
Сам Бог витає над селом!

Село! село! Веселі хати!
Веселі з-далека палати —
Бодай ви терном поросли!
Щоб люде й сьліду не найшли.
Щоб і не знали, де й шукати!

В тому господньому селі,
На нашій славній Україні,
Не знаю, де вони взялись,
Приблуда князь, — була й княгиня.
Ще молоді собі були,
Жили самі, — були багаті:
Високі на горі палати,
Чи-малий у яру ставок,
Зелений по горі садок,
І верби, і тополі,
І вітряки на полі,
І долом геть-собі село
По-над водою простяглось.

Digitized by Google

Колись там весело було:
Бувало, літом і зімою
Музика тне, вино рікою
Гостей неситих налива;
А князь аж синій похожає,
Та сам несьмілим наливає,
Та ще й покрикує: „віват!“
Гуляє князь, гуляють гості,
І покотились на помості...
А завтра знову ожива,
І знову пє, і знов гуляє.
І так за днями день минає...
Мужицькі душі аж пищять;
Судовики благають Бога...
Пяниці, знай-собі, кричять:
— „*И патріотъ! и братъ убогихъ!*
Нашъ славный князь!... Вивать! вивать!“
А патріот, убогих брат,
Дочку й теличку однімає
У мужика,... — і Бог не знає,
А може знає, та мовчить!

Княгиня в-заперті сидить.
Її і в сіни не пускає
Убогих брат. А що-ж робить?
Сама втікла і повінчалась, —
І батько й мати не пускали,
Казали: в гору не залазь!
Так ні, — за князя! От і князь!
От і пишайсь тепер, княгине!
Загинеш, серденько, загинеш,
Мов ряст весною у-ночі;
Засхнеш, не знатимеш нічого:
Не знатимеш, як хвалять Бога,
Як люде люблять, живучи.
А жить так, Господи, хотілось!
Хотілось любити
Хоч годочок, хоч часочок,
На сьвіт подивитись;

Digitized by Google

Не довелось, — а все було,
Всього понадбала
Стара мати. Саму тебе
Мов намалювала;
Хоч молись перед тобою,
Мов перед сьвятою...
Красо моя молодая,
Горенько с тобою!
Жить би, жить, та славить Бога
І добро творити,
Та Божою красотою
Людей веселити, —
Так же ні! А молодиї
Та карії очі,
Щоб марніли в самотині...
Може Бог так хоче?
Боже! Боже! Даєш волю
І розум на сьвіті,
Красу даєш, серце чисте,
Та не даєш жити...
Не даєш на рай веселий,
На сьвіт Твій великий
Надивитись, намолитись
І заснуть на віки!...
Не весело на сьвіті жить,
Коли нема кого любить.
От-так і їй, одній-єдиній,
Ще молодій моїй княгині,
Красу і серце засушить
І марно згинуть в самотині —
Аж страшно. А вона молилась
І жить у Господа просилась,
Бо буде вже кого любить.
Вона вже матірю ходила,
Уже пишалась і любила
Своє дитя; і дав дожить
Господь їй радості на сьвіті —
Узріть його, поцілувать
Своє єдинеє дитя
І перший крик його почути...

Digitized by Google

Ох, діти! діти! діти!
Велика Божа благодать!

Сльози висохли, пропали,
Сонце просияло,
І княгиня з дитиною
Не тією стала:
Ніби на сьвіт народилась,
Гралась, веселилась,
І княжні своїй маленькій
Сорочечки шила,
І маленькі рукавчята
Шовком вишивала,
І купала, й колихала,
Сама й годувала:
Бо княгині тілько вміють
Привести дитину,
А годувать та доглядать
Не вміють княгині;
А потім оха: „Забуває
Мене мій Поль, або Филат!“
За-що-ж воно тебе згадає? —
За те хиба, що привела?
А моя свою дитину
Сама доглядала,
А пяного свого князя
І не допускала.

Мов яблучко у садочку
Кохалась дитина,
І говорить уже стала,
І вчила княгиня
Тілько „мамо“ вимовляти,
А „тато“ не вчила...
І книжочок с кунштиками
В Ромні накупила,
Забавляла, розмовляла,
І Богу молитись
І азбуку по кунштиках
Заходилась вчити;

Digitized by Google

І що́ Божий день купала,
Рано спати клала.
І пилиночки на неї
Впасти не давала.
І всю ніченьку над нею
Витала, не спала,
Надивлялась, любувалась
Княжною своєю...
І жениха їй єднала,
І раділа з нею,
І плакала. Довгі коси
Уже розплітала
І, лишенько, свого князя
Пяного згадала
У мундирі, та й закрила
Заплакані очі.
А дитині ніби снитця,
Мов вимовить хоче:
— „Не плач, мамо! не розплітай
Мої довгі коси, —
Посічутця“... Що́ день Божий
Радості приносить
Своїй матері щасливій
Дочка уродлива:
Мов тополя виростає
Сьвітові на диво.
Виростає... та недовго
Буде веселити
Свою матірь: Бог карає
Княгиню на сьвіті...
А за віщо? Чудно людям,
Бо люде не знають,
Чому добре умірає,
Злеє оживає...
Занедужала княгиня.
І князь схаменувся —
За бабами знахарками
На селах метнувся.
Наїхали; заходились,
Лічили, лічили,

Digitized by Google

Поки її безталанну
В труну положили.

Не стало на селі княгині,
І гусла знову загули,
А сирота її в селі,
Її єдиная дитина,
Мов одірвалось од гільлі:
Ненагодоване і босе,
Сорочечку до зносу носить,
Спеклося бідне на жару;
Лопуцьки їсть, ставочки гатить
В калюжах з дітьми у яру...
Умийся, серденько! бо мати
Он дивитця й не пізнає
Межи дітьми дитя своє,
І думає — тебе не стало!
Умийся, серце! щоб пізнала
Тебе, єдиную свою,
І Господа-б благословляла
За долю добрую твою. —
Умилася: а добрі люде
Прибрали, в Київ одвезли
У інститут. А там що́ буде?
Побачим.

Гусла загули...
Гуляє князь, гуляють гості,
Ревуть палати на помості,
А голод стогне на селі.
Ой стогне він, стогне по всій Україні,
Кара Господева. Тисячами гинуть
Голодниї люде... А скирти гниють,
А пани й полову жидам продають,
Та голоду раді, та Бога благають,
Щоб ще хоч годочок хлібець не рожав:
Тоді-б і в Парижі і иншому краю
Наш брат хуторянин себе показав!
А Бог куняє. Бо се було-б диво,
Щоб чути і бачить і не покарать!

Digitized by Google

Або вже аж надто довго-терпеливий!...
Минають літа. Люде гинуть:
Лютує голод в Україні,
Лютує в княжому селі.
Скирти вже княжі погнили,
А він байдуже: пє, гуляє,
Та жида з грішми виглядає.
Нема жидка... Хліби зійшли;
Радіють люде, Бога просять;
Аж ось із Київа привозять
Княжну. Мов сонечко зійшло
Над обікраденим селом.

Чорнобрива, карооka,
Вилитая мати,
Тілько смутна-невесела.
Чого-б сумувати?
Або може вже такою
Воно й уродилось?
Або може молодеє
Чи не полюбило
Кого-небудь? Ні, нікого!
Весела гуляла,
Мов ласочка с кубелечка,
На сьвіт виглядала
С того Київа; аж поки
Побачила села
Знівечені, — с того часу
Стала невесела.

Мов сизая голубонька,
Село облетіла;
У всіх була, всіх бачила,
Всі повеселіли:
Там словами привітала,
Там нагодувала;
Щó день Божий обходила
Село; помагала
Усякому; а сироти
До неї в покої

Digitized by Google

Приходили і матірю
Своєю сьвятою
Її звали, і все село
За неї молилось.
А тим часом жиди в село
З грішми появились.
Радіє князь, запродує
С половою жито,
І молотить виганяє
Людей недобитих.
Змолотили, нівроку їм,
За одну годину
І с клунею провіяли.
Князь і не спочинув:
На могорич закликає,
Та пє, та гуляє
Аж у гаї; бо в покоях
Дочка спочиває.

Гармідер, галас, гам у гаї, —
Срамотні сьпіви; аж лящить
Жіночий регіт; завиває,
Реве хазяїн: „Будем пить,
Аж поки наша доня спить!“

А доня в-заперті сидить,
В свойому сумному покої,
І дивитця, як над горою
Червоний місяць аж горить,
З-за хмари тихо виступає,
І ніби гори оживають;
Дуби з діброви, мов дива,
У поле тихо одхожають,
І пугач пуга, і сова
С-під стріхи в поле вилітає,
А жаби крякають-гудуть.
Дивітесь, очі молодиї!
Як зорі Божиї встають,
Як сходить місяць, червоніє.

Digitized by Google

Дивітеся, поки вас гріє,
А зорі спати не дають!

Головою молодою
На руку схилилась,
До-півночи невесела
На зорі дивилась
Княжна моя. Дивилася,
Та й плакати стала.
Може серце яке лихо
Тихо прошептало?...
Та байдуже! — поплакала
Трошки, усьміхнулась,
Помолилась, та й спать лягла,
І тихо заснула.

В гаю все покотом лежало —
Пляшки і гості: де що впало,
Там і осталось. Сам не впав,
Остатню каплю допивав, —
Та й ту допив. Встає, не пада,
Іде в покої. Скверний гаде!
Куди ти лізеш? Схаменись!
Не схаменувся... Ключ виймає,
Прийшов, і двері одмикає,
І лізе до дочки. Прокинься,
Прокинься, чистая! Схопись!
Убий гадюку! — покусає...
Убий! і Бог не покарає,
Як тая Ченчіо колись
Убила батька кардинала...
Ні, не прокинулася — спить,
А Бог хоч бачить, та мовчить,
Гріхам великим потурає...
Не чуть нічого. Час минає,
А потім крик, а потім ґвалт
І плач почули із палат,
Почули сови; — потім знову
Не чуть нічого. І в той час
Скирти і клуня зайнялись

Digitized by Google

І зорі зникли. Хоч би слово,
Хоч би де голос обізвався!
Пани в гаю не ворушились;
А люде збіглись та дивились,
Як дим до неба підіймався.

Прокинулись в-ранці гості;
Аж бачять, що лихо, —
Покинули свого князя,
Та любо, та тихо.
Так і ми його покинем,
Так і Бог покине;
Тебе тілько не покине
Лихая година,
Княжно моя безталанна,
Знівечений цьвіте!
Ти ще будеш покутувать
Гріхи на сім сьвіті,
Гріхи батькові. О, доле,
Лукавая доле!
Покинь її хоч на старість,
Хоч на чужім полі,
На безлюдьї! Не покинеш,
Поведеш до краю,
До самої домовини,
Сама й поховаєш!

В селі не бачили й не чули,
Де вона поділась.
Думали, на пожарищі
Небога згоріла.

Стоїть село. Невесело
На горі палати
Почорніли. Князь хиріє,
Нездужає встати;
А підвести нема кому, —
Ніхто й не загляне
До грішного болящого
В будинки погані.

Digitized by Google

Люде трохи очуняли;
Господа благають,
Щоб княжна до їх вернулась.
А її немає,
І не буде вже сьвятої.
Де-ж вона поділась?...
У Київі пресьвятому
В черниці постриглась.
От-так було, от-так і буде:
В гріхах родились ми для зла!
Яка-ж тут Богові хвала? —
Скажіть мені розумні люде!

Родилась на сьвіт жить, любить,
Сиять Господньою красою,
Витать над грішними сьвятою,
І всякому добро творить, —
А сталось ось-як: у черницях
Занапастилося добро.
Не стало радості у Бога
Для нещасливої княжни!

Блукаючи по Україні,
Прибився якось я в Чигирин
І в манастир от-той дівочий,
Що за пісками, на болоті,
У лозах, самотний стоїть.
От-там мені і розказала
Стара черниця новину,
Що в манастир до їх зайшла
Княжна якась із-за Дніпра
По-за-торік: „Одпочивала,
Та й Богу душу оддала.
Вона була ще молодою
І прехорошая собою;
На сонці дуже запеклась,
Та й занедужала. Лежала
Недовго щось, седмиці с-три,
І все до крихти розказала

Digitized by Google

Мені і Ксенії-сестрі,
І вмерла в нас. І де ходила,
В яких-то праведних містах,
А в нас сердешна опочила...
Оце її сьвята могила...
Ще не поставили хреста."

Digitized by Google

5.

Не знаю, як тепер Ляхи живуть
З своїми вольними братами:
А ми браталися з Ляхами,
Аж поки третій Сигизмонд
С проклятими його ксьондзами
Не роз'єднали нас. От-так
Те лихо діялося з нами.

Во імя Господа Христа
І Матері Його сьвятої
Ляхи прийшли на нас войною;
Сьвятиї Божиї міста
Ксьондзи скажені осквернили.
Земля козача зайнялась,
І кровю, сину, полилась,
І за могилою могила,
Неначе гори, поросли
На нашій, синочку, землі!

Я жив на хуторі;
Я стар був, немощен. Послав
С табун я коней до обозу,
Гармату, гаківниць два вози,
Пшона, пшениці, що придбав;
Я всю мізерію оддав
Моїй Україні небозі
І трьох синів своїх. Нехай,
Я думав грішний перед Богом,
Нехай хоч часточка убога
За мене піде, за наш край,
За церков Божую, за люде,
А я молитись в хаті буду.

Digitized by Google

Бо вже нездужав, сину, встать,
Руки на ворога піднять.

Зо мною, слухай же, остались
Данило, чура мій, та я,
Та Прися, дочечка моя.
Воно ще тілько виростало,
Ще тілько-тілько наливалось,
Мов та черешенька. За гріх,
За тяжкий, мабуть, гріх, великий
Не дав мені сьвятий Владика
Очей нарадувать старих
Моїм дитятком.

Не ходили
Ксьондзи по селах, а возили
На людях їх з села в село.
Такеє-то у нас було!
Якось їх, клятих, і до мене
В-ночі на хутір занесло;
А з ними челядь їх скажена,
Та ще драгуни. Дай мені
Хоч коли-небудь, Боже милий,
На сьвіт Твій виглянуть з могили! —
Спражу всю шляхту на огні!
Вони, вони — не бійся, сину! —
Вони, ксьондзи, мою дитину
З собою в хату завели,
Замкнулись пяниї, я бачив;
А челядь пяна полягала
У клуні на соломі спать, —
Драгуни те-ж. А ми з Данилом
Соломи в сіни наносили,
А клуню просто запалили.
Не встануть, прокляті, опять
Дітей козачих мордувать!
Усі до одного згоріли.
І Прися бідная моя
Згоріла с клятими. А я
На пожарищі хрест з Данилом

Digitized by Google

Поставили, та помолились,
Заплакали, та й потягли,
На коней сівши, до обозу.
Синів всіх трьох моїх найшли,
Та в добрий час і полягли
От-тут у-купі...
. . . . . .
А як ми бились, умірали!
За-що ми голови складали
В оці могили? Будеш жить,
То може й знатимеш, небоже!
Бо слава здорово кричить
За наші голови. А може
І про могили, і про нас
З старцями Божими по селах
Правдива дума, невесела
Між людьми ходить...

Digitized by Google

6.

ЧЕРНЕЦЬ.

(*П. А. Кулішу.*)

У Київі, на Подолі,
Було колись, і ніколи
Не вернетця, що́ діялось,
Не вернетця сподіване...
Не вернетця, а я, брате,
Таки буду сподіватись,
Таки буду виглядати,
Серцю жалю завдавати!

У Київі, на Подолі,
Братерськая наша воля,
Без холопа і без пана,
Сама собі у жупані,
Розвернулася весела,
Оксамитом шляхи стеле,
І єдвабом застилає,
І нікому не звертає.

У Київі, на Подолі,
Козаки гуляють:
Як ту воду, відром-цебром
Вино розливають;
Льохи, шинки з шинкарками,
З винами, медами
Закупили Запорозці
Та й тнуть коряками!
А музика реве, грає,
Людей звеселяє,
А із Братства те бурсацтво
Мовчки виглядає;

Digitized by Google

Нема голій школі волі,
А то-б догодила!...
Кого-ж то там з музиками
Люде обступили?

В червоних штанях оксамитних
Матнею улицю мете —
Іде козак... Ох, літа, літа!
Щó ви творите? на то те-ж
Старий ударив в закаблуки,
Аж встала курява! От-так!
Та ще й присьпівує козак:
„По дорозі рак, рак,
Нехай буде так, так!
Як-би таки, молодиці,
Посіяти мак, мак!
Дам лиха закаблукам,
Закаблукам лиха дам,
Достанетця й передам!
А вже-ж тиї закаблуки
Набралися лиха-муки...
Дам лиха закаблукам,
Дам лиха закаблам,
Достанетця й передам!“

Аж до Межигорського Спаса
Протанцював сивий,
А за ним і товариство
І ввесь сьвятий Киïв.
Дотанцював аж до брами,
Крикнув: „Пугу, пугу!...
Привітайте, сьвяті ченці,
Товариша з Лугу!“
Сьвята брама одчинилась, —
Козака впустили;
І знов брама зачинилась,
На вік зачинилась
Козакові.

Хто-ж цей сивий
Попрощався з сьвітом?

Digitized by Google

Семен Палій Запорожець,
Лихом недобитий.

Ой високо сонце сходить,
Низенько заходить:
В довгій рясі по келії
Старий чернець ходить.
Іде чернець у Вишгород
На Київ дивитись,
Та посидіть на пригорі,
Та хоч пожуритись; —
Іде чернець Дзвонковую
У яр воду пити,
Та згадує, як-то тяжко
Було в сьвіті жити!
Іде чернець у келію
Між стіни німиї,
Та згадує літа свої —
Літа молодиї;
Бере письмо сьвяте в руки,
Голосно читає,
А думкою старий чернець
Далеко літає...
І тихнуть Божиї слова...
І в келії, неначе в Січі,
Братерство славне ожива,
А сивий гетьман, мов сова,
Ченцеві зазирає в вічі...
Музики... танці... і Бердичів...
Кайдани брязкають... Москва...
Бори, сьніги і... Єнисей...
І покотились із очей
На рясу сльози.

„Бий поклони
І плоть старечу усмиряй!
Сьвяте писаніє читай!
Читай, читай та слухай дзвона, —
А серцеві не потурай!

Digitized by Google

Воно тебе в Сібір водило,
Воно тебе ввесь вік дурило;
Приспи-ж його, і занехай
Свою Борзну і Хвастовщину:
Загине все, ти сам загинеш,
І не згадають — щоб ти знав...“

І старець тяжко заридав,
Читать писаніє покинув,
Ходив по келії, ходив,
А потім сів і зажурився:
„Для чого-ж я на сьвіт родився?
Свою Україну любив?“...
До утрені завив з дзвінниці
Великий дзвін; чернець мій встав,
Надів клобук, взяв патирицю,
Перехрестився, чотки взяв...
І за Україну молитись
Палій чернець пошкандибав.

„Молися, старче, бий поклони!
Поки й малих дітей погонять
Гатить глибокі болота; —
На сьвіті все, бач, суєта.
Молися-ж, бий собі поклони!“

Молився чернець за Україну,
Зробив і хрест, і домовину,
Та смерть барилася, не йшла...
Поки гармата заревла
Із Глухова по Україні.

Почув чернець, не дохрестився,
Тілько на небо подивився,
Та щось промовив, застогнав,
І душу Богові послав,
А сам с труною одружився.

Стогнали дзвони, завивали,
Кияне гори укривали,

Digitized by Google

Ченця Семена Палія
Ченці, мов гетьмана, ховали...
І нині, братія моя,
Стоять твердині на Україні
Все Паліївськиї на Хвастовщині;
В ярах, болотах лежать гармати, —
На-що?... Та й нікому їх доставати:
Захрясли жидом хвастовські гори,
Хвастяне погані на ксьондза орють;
Инколи, инколи ченця згадають,
А де похований? в якому краю?
Вони не знають, може й не чули!
Кияне бачили, та й ті забули.

От-так-то сталося, батьку козачий!
Все занехаяли діти ледачі,
І свою волю і твою славу.
Москалі рознесли вали у Полтаві,
Розруйнували і Січ, і Спаса,
А над тобою глину товкмасять.

Орская крѣпость, 1848.

Digitized by Google

7.

ВАРНАК.

Тиняючи на чужині
По-над Елеком, стрів я діда
Вельми старого. Наш земляк
І недомучений варнак
Старий той був. Та у неділю,
Якось у полі ми зустрілись
Та й забалакались. Старий
Згадав свою Волинь сьвятую
І волю-долю молодую,
Свою бувальщину. І ми
В траві за валом посідали,
І розмовляли-сповідались
Один другому. „Довгий вік!“
Старий промовив. „Все од Бога, —
Од Бога все! А сам нічого
Дурний не вдіє чоловік!
Я сам, як бачиш, марно, всує...
Я сам занівечив свій вік!
І ні на кого не жалкую,
І ні у кого не прошу я, —
Нічого не прошу. От-так,
Мій сину, друже мій єдиний!
Так і загину на чужині,
В неволі.“ І старий варнак
Заплакав нишком... Сивий брате!
Поки живе надія в хаті,
Нехай живе, не виганяй!

Нехай пустку нетоплену
Іноді нагріє,

Digitized by Google

І потечуть з очей старих
Сльози молодиї,
І, умитеє сльозами,
Сéрце одпочине,
І полине із чужини
На свою країну!

„Багато де-чого не стало!“
Сказав старий. „Води чи-мало
Із Ікви в море утекло...
Над Іквою було село.
У тім селі, на безталанья
Та на погибель, виріс я...
Лихая доленька моя!
У нашої старої пані
Малиї паничі були,
Таки однолітки зо мною.
Вона й бере мене в покої
Синкам на виграшку. Росли.
Росли панята, виростали.
Як ті щенята, покусали
Не одного мене малі.

„От-то-ж і вчити почали
Письму панят. На безголовя
І я учуся. Сьлізми, кровю
Письмо те полилося! Нас,
Дешевших панської собаки,
Письму учити?!
Молитись Богу,
Та за ралом спотикатись,
А більш нічого
Не повинен знать невольник, —
Така його доля!
От-то-ж і вивчився я, виріс,
Прошу собі волі;
Не дає, і в москалі,
Проклята, не голить!
Щó тут на сьвіті робити?
Пішов я до рала,

Digitized by Google

А паничів у ґвардію
Поопреділяли . . .

„Година тяжкая настала,
Настали тяжкиї літа!
От-то-ж працюю я за ралом.
Я був убогий сирота,
А у сусіди виростала
У наймах дівчина. І я . . .
О, доле-доленько моя!
О, Боже мій! О, мій єдиний!
Воно тоді було дитина,
Воно . . . Не нам Твої діла
Судить, о, Боже наш великий!
От-то-ж вона мені на лихо
Та на погибель підросла.
Не довелось і надивитись . . .
А я вже думав одружитись,
І веселитися, і жить,
Людей і Господа хвалить . . .
А довелося . . .

„Накупили
І краму, й пива наварили, —
Не довелося тілько пить.
Старої пані бахур сивий
Окрав той крам, розлив те пиво,
Пустив покриткою . . . Дарма!
Минуло . . . годі! . . . Не до-ладу
Тепер і згадувать! Нема,
Нема, минулося, пропало! . . .
Покинув ниву я і рало,
Покинув хату і город. —
Усе покинув. Чорт нарадив,
Пішов я в писарі в громаду.

„То сяк, то так минав год:
Пишу собі, з людьми братаюсь
Та добрих хлопців добіраю.
Минув і другий. Паничі

Digitized by Google

На третє літо поз'їжались,
Уже засватані. Жили,
В дворі гуляли, в карти грали,
Свого весілля дожидали,
Та молодих дівчат в селі,
Мов бугаї, перебірали, —
Звичайне паничі. Ждемо,
І ми ждемо весілля!

„От-то-ж у клеччану неділю
Їх і повінчано обох,
Таки в домашньому костьолі:
Вонп Ляхи були. Ніколи
Нічого кращого сам Бог
Не бачив на землі великій,
Як молодиї ті були...
Заграла весело музика —
Їх із костьолу повели
В воз'обновленниї покої...
А ми й зостріли їх, і всіх —
Княжят, панят і молодих —
Всіх перерізали. Рудою
Весільля вмилося! Не втік
Ніже єдиний католик, —
Всі полягли, мов поросята
В багні смердячому. А ми,
Упоравшись, пішли шукати
Нової хати; і найшли
Зелену хату і кімнату
У гаї темному. В лугах,
В степах широких, в байраках
Крутих, глибоких — всюди хата!
Було де в хаті погуляти
І одпочити де було.

„Мене господаром обрали.
Сімя моя що-день росла
І вже до сотні доростала.
Мов поросяча кров лилась!
Я різав все, що́ паном звалось,

Digitized by Google

Без милосердія і зла,
А різав так. І сам не знаю,
Чого хотілося мені?
Ходив три годи я з ножами,
Неначе пяний той різник.
До сльоз, до крови, до пожару —
До всього, всього я привик!
Бувало, мов жабу ту, на списі
Спражеш дитину на огні,
Або панянку білолицю
Розіпнеш голу на коні,
Та й пустиш в степ!...
Всього, всього тоді бувало —
І все докучило мені.

„Одурів я, тяжко стало
У вертепах жити:
Думав сам себе зарізать,
Щоб не нудить сьвітом.
І зарізав би, — та диво,
Диво-дивне сталось
Надо мною, недолюдом!
Вже на сьвіт займалось...
Вийшов я з ножем в халяві
З Броварського лісу,
Щоб зарізатьця. Дивлюся,
Мов на небі вісить
Сьвятий Київ наш великий!
Сьвятим дивом сяють
Храми Божі, ніби з самим
Богом розмовляють.
Дивлюся я, а сам млію.
Тихо задзвонили
У Київі, неначе на небі...
О, Боже мій милий!
Який дивний Ти! Я плакав,
До полудня плакав...
Та так мені любо стало!
І малого знаку
Нудьги тії не осталось,

Digitized by Google

Мов переродився...
Подивився кругом себе
І, перехрестившись,
Пішов собі тихо в Київ
Сьвятим помолитись,
Та суда, суда людського
У людей просити."

Digitized by Google

8.

Як-би тобі довелося
В нас попанувати,
То знав би ти, пане-брате,
Як їх називати,
От-тих твоїх безталанних
Дівчаток покритих!
А то верзе біси-зна-що,
Та й думає: ми-то,
Ми-то людям покажемо
Оціх безталанних,
Та навчимо шануватись
Паничів поганих!
Шкода й праці! Пожи села,
Поки пани в селах, —
Будуть собі тинятися
Покритки веселі
По шиночках з москалями,
І не турбуйсь, брате!

— Добре, кажу. А все-таки
Невеличку нате
Оцю одну останнюю!
Слухайте-ж, панята!

Дівчата на луці гребли,
А парубки копиці клали,
Та знай на сонце позирали,
Та нісенітницю верзли:
Звичайне хлопці; а дівчата,
Мов ті сороки, цокотали,
Та до криниці учащали —
У яр погуляти.
Найкращая з всього села

Digitized by Google

Давненько вже у яр пішла,
Узявши глечик, та й немає;
А лановий і не шукає,
Мов і не бачить. Не новий
Оцей лукавий лановий:
Стара собака, та ще й бита.
У балці стало щось кричать.
Побігли хлопці ратувать.

Аж там панич несамовитий,
Недоліток таке творить —
Сердешну дівчину мордує;
Сердешна дівчина кричить...
Прибігли хлопці; не ратують, —
Боятця пана. А один,
Що-наймолодший, озирнувшись,
Та вилами пана
І просадив, мов ту жабу...
Застогнав поганець
Та й опрігся. Порадились,
Дали в город знати,
Суд наїхав; — подивились,
Попились завзято
Судовики. Заковали
Хлопця молодого,
Та в тюрму заквасували,
Та й більше нічого.

На верстовім шляху в полі
Корчма під вербою
Стоїть собі в холодочку;
А по-під корчмою
Сидять в путах арестанти.
Трохи одпочити
Позволено бідолахам,
Та води напитись.
Сидять собі, розмовляють,
А де-хто й куняє.
А з-за гори поїзжане
На шлях виїзжають,

Digitized by Google

Аж три тройки. І, звичайне,
Коло корчми стали,
Дати коням одпочити;
Та й дружки пристали,
Сьпіваючи. От-то-ж стали.
Молодая встала,
Взяла кварту оковити,
Та й почастувала
Сердешного невольника
І його сторожу.
Коли дивитця — погляне, —
Боже, милий Боже!
Між невольниками в путах
Той самий єдиний
Її местник безталанний
Несе з Украіни
Аж у Сібір ланцюг-пута.
А ти будеш тута
У роскоші, і не будеш
Ні знати, ні чути
Його плачу вседневного!...
Не почастувала
Свого местника сьвятого
І не привітала;
Тілько глянула на його.
Та й більше нічого.

По-переду поїзжане
Рушили в дорогу,
А за ними й невольники
Побрязкали путом
По-над шляхом. І нікого
Не видно, не чути
Коло корчми; одна собі
Поки-що осталась
З шинкаркою. Кругом неї
Димом розстилалась
В полі курява.
Й смерклося.
І вік невеликий,

Digitized by Google

Не тілько день. На хуторі
Танці та музики
Аж до півночи. Придані
Постіль пішли слати
У комору; а молода
Вийшла мовчки с хати,
Та й пропала. Скрізь шукали,
До сьвіту шукали,
Та не найшли. Де-ж поділась?
Де? — Помандрувала
За невольником убогим
У Сібір... Та й годі!

Digitized by Google

9.

МАТИ-ПОКРИТКА.

У нашім раї, на землі,
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим.
Буває, іноді дивлюся,
Дивуюсь дивом — і печаль
Охватить душу; стане жаль
Мені її... і зажурюся
І перед нею помолюся,
Мов перед образом сьвятим
Тієї Матері сьвятої,
Щó в мир наш Бога принесла,
А ми, — хвала нам і хвала! —
Дарма, що Бог, що ми не стоїм
І волосочка одного, —
Таки повісили його.
Тепер їй любо, любо жити!
Вона серед-ночи встає,
І стереже добро своє,
І дожидає того сьвіту,
Щоб знов на його подивитись, —
Наговоритись... „Це моє,
Моє!...“ і дивитця на його,
І молитця за його Богу,
І йде на улицю гулять
Гордійше самої цариці,
Щоб людям, бачте, показать
Своє добро... „а подивіться! —
Моє найкраще над всіма!“
І ненароком инший гляне, —
Весела, рада, — Боже мій!

*

Digitized by Google

Несе до дому свого Ивана
І їй здаєтця — все село
Весь день дивилося на його,
Що тілько й дива там було,
А більше не було нічого...
Щасливая!...

Літа минають;
По-троху діти виростають;
І виросли, і розійшлись
На заробітки, в москалі...
А ти осталася, небога!
І не осталося нікого
С тобою дома... Наготи
Старої нічим одягти
І витопить зімою хату;
А ти не здужаєш і встати,
Щоб хоч огонь той розвести!...
В холодній молишся оселі
За їх — за діточок...

А ти
Великомученице! села
Минаєш, плачучи в-ночі
І полем-степом ідучи.
Свого ти сина закриваєш,
Бо й пташка іноді пізнає
І защебече: „Он байстря
Несе покритка на базар!“
Безталанная! де ділась
Краса твоя тая,
Що всі люде дивувались?
Пропала, немає!..
Все забрала дитиночка...
І вигнала с хати;
І вийшла ти за царину
С хреста ніби знята;
Старці тебе цураютця,
Мов тії прокази;
А воно таке маленьке,

Digitized by Google

Воно ще й не лазить!
І коли-то воно буде
Гратись — і промовить
Слово: „мамо“ — великеє,
Найкращеє слово?!...
Ти зрадієш — і розкажеш
Дитині правдиво
Про панича лукавого, —
І будеш щаслива!...
Та недовго: бо не дійде
До-зросту дитина, —
Пійде собі сьліпця водить,
А тебе покине
Калікою на розпутьті,
Щоб собак дражнила,
Та ще й вилає... за те, бач,
Що на сьвіт родила,
І за те ще, що так тяжко
Дитину любила...
І любитимеш, небого,
Поки не загинеш
Межи псами, на морозі
Де-небудь під тином!...

От-тим мені і жаль стане
Матері-небоги,
Що вона його так любить,
Так гине за його;
За те чадо поганеє
Занапастить в сьвіті
Найкращеє добро своє —
Молодиї літа.
А воно, — буває, з його
Не вийде нічого,
Або вийде недолюдок,
Сатана безрога!
І ніколи із байстряти
Не матиме мати
Собі доброї дитини,
Хоч вона й багата...

Digitized by Google

Добре от-тим панам жити:
Нічого не знають!
І не знають, як ті діти
У їх виростають?
Бо матері там не мають,
А мамку наймають.

Digitized by Google

10.

Між скалами, неначе злодій,
По-над Дністром іде в-ночі
Козак, і дивитця йдучи
На каламутну темну воду,
Неначе ворогові в очі,
Неначе вимовити хоче:

— „Дністре, водо каламутна!
Винеси на волю,
Або втопи,
Коли така доля!“

Та й роздігся на калині.
У воду кинувся, — пливе,
Аж хвиля синяя реве,
І, ревучи, на той беріг
Козака виносить.
Стрепенувся сіромаха:
І голий, і босий,
Та на волі; й більш нічого
У Бога не просить.
Пострівай лиш: може, брате,
На чужому полі
Талану того попросиш,
Та тієї долі!...

Пішов собі темним яром,
Та сьпіває йдучи:

„Ой с-під гори, та с-під кручі
Йшли мажі рипучи;
А за ними йде та чорнявая,
Та плаче-рида йдучи.“

Уже як хочете: хоч лайте,
Хоч і не лайте, й не читайте!

Digitized by Google

Про мене!... я і не прошу...
Для себе, братіки, спишу,
Ще раз те оливо потрачу,
А може, дасть Бог, і заплачу.
То й буде з мене...
Нумо знов!

Покинув матірь і господу,
Покинув жінку; жаль та й годі!
На Бесарабію пішов
Оцей козак. Погнало горе
До моря пити. Хоч говорять:
Аби „оранда“ в руках була,
А хлопа, як того вола,
У плуг голодного впряжеш.
Трохи лишень, чи так?
Ще з-малку з матірю старою
Ходив с торбами цей козак.
От-так і виріс сиротою
У наймах. Сказано шарпак, —
То й одружився собі так:
Узяв хорошу, та убогу, —
Звичайне наймичку. А пан...
(І не талан наш і талан,
Як кажуть люде, — все од Бога)
Нагледів, клятий, — панські очі! —
Та й ну гостинці засилать.
Так і гостинців брать не хоче,
Не хоче й пана закохать.
Щó тут робить? За чоловіка,
Укоротивши йому віка...
А жінку можно привітать.
Трохи не сталося от-так:
До нитки звівся мій козак,
Усе на панщині проклятій,
А був хазяїн.
А жіночку свою любив —
І, Господи єдиний! —
Як те паня, як ту дитину,
У намистах водив!

Digitized by Google

Та знемігся неборака —
Хоч продавай хату,
Та йди в найми! От-так його
От-той пан проклятий
Допік добре! А жіночка,
Мов сього й не знає,
У доброму намистечку
В садочку гуляє,
Як та краля. — „Що́ тут робить?“
Сердега міркує:
„Покину їх, та утечу...
Хто-ж їх нагодує?
Хто догляне? Одна — стара,
Нездужає встати;
А другая — молодая
Дума погуляти.
Як-же його?... Що́ діяти?
Горе мое, горе!...“

Та й пішов, торбину взявши,
За синє море
Шукать долі... Думав прийти,
Та хоч жінку взяти, —
Стара мати і тут буде
Віку доживати
На господі...

Так от-так-то
Трапляється в сьвіті!
Думав жити-поживати,
Та Бога хвалити;
А довелось на чужині
Тілько сльози лити, —
Більш нічого! Нудно йому
На чужому полі!
Всього надбав роботяга,
Та не придбав долі, —
Талану того сьвятого.
Сьвіт Божий немилий —
Нудно йому на чужині,

Digitized by Google

І добро остило.
Хочетця хоч подивитьця
На свій край на милий,
На високиї могили,
На степи широкі,
На садочок, на жіночку,
Кралю карооку.
Та й поплив Дністром на сей бік,
Покинувши волю,
Бродягою. О, Боже мій!
Якеє ти, поле,
Своє поле! яке-то ти
Широке-широке,
Як та воля!...

Прийшов до-дому у-ночі.
Стогнала мати на печі;
А жінка у коморі спала
(Бо пан нездужа). Жінка встала,
Неначе пявка та впилась
І, мов водою, залилась
Дрібними, як горох, сльозами.
І се трапляєтця між нами,
Що ніж на серце наставля,
А сам цілує. Ожила
Моя сердешна молодиця:
І де ті в Господа взялися
Усякі штучниї їства?!

Сама-ж, неначе нежива,
На плечі пада. Напоїла
І нагодувала,
І спать його, веселого,
В коморі поклала.
Лежить собі неборака,
Думає-гадає,
Як-то будем мандрувати,
І тихо дрімає.
А жіночка молодая
Кинулась до пана,

Digitized by Google

Розказала: „от-так і так!“
Любо та кохано
Прийшли, взяли сіромаху,
Та й повезли з дому
Пройдисьвіта, волоцюгу,
Прямо до прийому.

І там доля не кинула.
Дослуживсь до чину,
Та й вернувся в село своє, —
І служить покинув.
Уже матірь поховали
Громадою люде,
І пан умер. А жіночка
Московкою всюди
Хилястця — і по жидах
І по панах... боса.
Найшов її, подивився
І, сивоволосий,
Підняв руки калічені
До сьвятого Бога,
Заридав, як та дитина,
І — простив небогу.

От-так, люде, научайтесь
Ворогам прощати,
Як сей неук!...
Де-ж нам грішним
Добра сього взяти?

Digitized by Google

11.

У неділеньку у сьвятую,
У досьвітнюю годину,
У славному-преславному
Місті, в Чигирині,
Задзвонили в усі дзвони,
З гармати стріляли, —
Превелебную громаду
До-купи скликали.

З сьвятими коругвами,
Та с пречестними образами
Народ с попами
З усіх церков на гору йде,
Мов та Божа бжола гуде.
З манастира сьвятого
У золоті, аж сяє,
Сам архимандрит вихожає,
Акафист читає,
Поклони покладає.

Поважно та тихо,
У раннюю пору,
На високу гору
Сходились полковники.
І військо, як море,
З знаменами, з бунчуками
З лугу виступало,
Та на трубах вигравало,
І на горі разом стало.

Замовкли гармати,
Оніміли дзвони,
І громада покладає
Земниї поклони.

Digitized by Google

Молебствіє архимандрит
Сам на горі править,
Сьвятого Бога просить-хвалить,
Щоб дав їм мудрості дознати, —
Гетьмана доброго обрати...
І одногласне, одностайне
Громада вибрала гетьмана —
Преславного Лободу Івана,
Лицаря старого,
Брата військового.

У труби затрубили,
У дзвони задзвонили,
Вдарили з гармати,
Знаменами, бунчуками
Гетьмана укрили.
Гетьман старий ридає,
До Бога руки здіймає,
Три поклони покладає
Великій громаді
І, мов дзвоном дзвонить,
Говорить:

— „Спасибі вам! панове-молодці,
Преславнії Запорозці,
За честь, за славу, за повагу,
Що ви мені учинили!
А ще-б краще ви зробили,
Як-би замісць старого
Та обрали молодого
Завзятого молодця,
Преславного Запорозця
Павла Кравченка-Наливайка:
Я стар чоловік, нездужаю встати.
Буду йому пораду давати,
По-батьківськи научати,
Як на Ляха стати.
Тепер прелютая година
На нашій славній Україні:
Не мені вас, братця,
На Ляха водити;

Digitized by Google

Не мені тепер, старому,
Булаву носити!
Нехай носить Наливайко
Козакам на славу,
Щоб лякались вражі Ляхи
У своїй Варшаві!“

Громада чмелем загула,
І дзвони задзвонили;
Гармата заревла,
І бунчуками вкрили
Преславного Запорозця
Павла Кравченка-Наливайка.

Digitized by Google

12.

У тієї Катерини
Хата на помості;
Із славного Запорожжя
Наїхали гості:
Один — Семен Босий,
Другий — Іван Голий,
Третій — славний вдовиченко
Іван Ярошенко.
— З'їздили ми Польщу
І всю Україну,
А не бачили такої,
Як се Катерина. —
Один каже: „Брате!
Як-би я багатий,
То оддав би все золото
Оцій Катерині
За одну годину.“
Другий каже: „Друже!
Як-би я був дужий,
То оддав би я всю силу
За одну годину
Оцій Катерині.“
Третій каже: „Діти!
Нема того в сьвіті,
Чого-б мені не зробити
Для цієї Катерини
За одну годину.“

Катерина задумалась
І третьому каже:
„Єсть у мене брат єдиний,
У неволі вражій —
У Криму десь пропадає.

Digitized by Google

Хто його достане,
То той мені, Запорозці,
Дружиною стане!“

Разом повставали,
Коней посідлали,
Поїхали визволяти
Катриного брата.
Один утопився
У Дніпровім гирлі;
Другого в Козлові
На кіл посадили;
Третій — Іван Ярошенко,
Славний вдовиченко —
З лютої неволі,
Із Бакчисараю,
Брата визволяє.

Заскрипіли рано двері
У великій хаті.
„Вставай, вставай, Катерино,
Брата зострічати!“
Катерина подивилась,
Та й заголосила:
— Це не брат мій, це мій милий!
Я тебе дурила. —
„Одурила!“ і Катрина
До-долу скотилась
Головонька... „Ходім, брате,
С поганої хати!“
Поїхали Запорозці
Вітер доганяти...
Катерину чорнобриву
В полі поховали;
А славнії Запорозці
В степу побратались.

Digitized by Google

13.

ШВАЧКА.

„Ой не пѣтця горілочка,
Не пютця й меди;
Не будете шинкувати,
Прокляті жиди!
Ой не пѣтця тее пиво,
А я буду пить;
Не дам же я вражим Ляхам
В Україні жить.
Ходім, батьки-отамани!
У Хвастов в неділю,
Та надінем вражим Ляхам
Кошуленьку білу;
Ні, не білу, а червону...
Ходім-погуляѣм,
Та в пригоді свого батька
Старого згадаѣм,
Полковника хвастовського,
Славного Семена!
Ходім, брати! не згинете,
Хлопці, коло мене!“

В Перепяті гайдамаки
Нишком ночували;
До схід сонця у Хвастові
Хлопята гуляли.
Прийди с того Межигоря,
Наш славний Палію! —
Подивися, щó той Швачка
У Хвастові діє!
Добре діє!... У Хвастові,
У славному місті,

Digitized by Google

Покотилось Ляхів, жидів
Не сто і не двісті,
А тисячі, — а майдани
Кровю червоніли,
А оранди с костьолами,
Мов сьвічки, згоріли.
В самім замку невеличку
Церковку сьвятую
Не спалено. От-там Швачка
Сьпіва: „аллилуйя!“
Хвалить Господа, веселий,
І каже сідлати
Коня свого вороного:
Має погуляти
У Бихові, славнім місті,
З Левченком у-купі, —
Потоптати жидівського
Й шляхетського трупу.

Digitized by Google

14.

СИЧІ.

На ниву в жито у-ночі,
На полі, на роздольлі,
Зіталися по волі
Січі —
Пожартувать,
Поміркувать,
Щоб бідне птаство заступить,
Орлине царство затопить
І геть спалить, —
Орла-ж повісить на тичині
І, при такій годині,
Республику зробить.
І все-б здавалося? А ні!
Щоб не толочили пашні, —
Воно було-б не диво,
Як-би хто инший на тій ниві
Сільце поставив, а то зирк, —
Таки голісінький мужик
Поставив любо, та й пішов
В копиці спать собі. А рано,
Не вмившися, зайшов
Гостей довідать. Та й погані —
Усі до одного січі!
Оце тобі вари й печи!
Щоб не нести до-дому
Таке добро, то повбивав;
А инших гратися оддав
Приборканих воронам,
І не сказав нікому.

Digitized by Google

15.

ЧУМА.

Чума з лопáтою ходила,
Та гробовища рила-рила,
Та трупом-трупом начиняла,
І „со сьвятими“ не сьпівала.
Чи городом, чи то селом
Мете собі, як помелом.

Весна. Садочки зацьвіли,
Неначе полотном укриті,
Росою Божою умиті,
Біліють. Весело землі:
Цьвіте, красуєтця цьвітами,
Садами темними, лугами, —
А люде бідниї в селі,
Неначе злякані ягнята,
Позамикалися у хатах,
Та й мруть... По улицях воли
Ревуть голодні; на городі
Пасутця коні: не виходить
Ніхто загнать, нагодувать,
Неначе люде тиї сплять.
Заснули; добре, знать, заснули, —
Сьвяту неділеньку забули,
Бо дзвона вже давно не чуть; —
Сумують коміни без диму;
А за городами, за тином
Могили чорниї ростуть.
Під хатами, по-між садами,
Зашиті в шкуру і в смолі,
Гробокопателі в селі
Волочять трупи ланцюгами

Digitized by Google

За царину... і засипають
Без домовини. Дні минають,
Минають місяці... Село
На-вік замовкло — оніміло,
І крапивою поросло.
Гробокопателі ходили,
Та й ті під хатами лягли.
Ніхто не вийшов в-ранці с хати,
Щоб їх сердешних поховати, —
Під хатами і погнили.

Мов оазис в чистім полі,
Село зеленіє.
Ніхто в його не заходить;
Тілько вітер віє,
Та розносить жовте листя
По жовтому полю.
Довго воно зеленіло, —
Поки люде с поля
Пожарище не пустили,
Та не запалили
Села того зеленого.
Згоріло, зотліло,
Попіл вітром розмахало,
І сьліду не стало.
От-таке-то людям горе
Чума виробляла!

Digitized by Google

16.

УДОВИЦЯ.

Ой крикнули сірі гуси
В яру на ставу:
Стала на все село слава
Про тую вдову.
Не так слава, не так слава,
Як той поговір,
Що заїздив козак з Січи
До вдови на двір;
Вечеряли у сьвітлиці,
Мед-вино пили,
І в кімнаті на кроваті
Спочити лягли...

Не минула слава тая —
Не марно пішла:
Удовиця у мясниці
Сина привела...
Вигодувала малого,
До школи 'ддала,
А із школи його взявши,
Коня купила;
А коня йому купивши,
Сідельце сама
Самим шовком вишивала,
Злотом окула;
Одягла його в червоний
В жупан дорогий,
Посадила на коника:
„Гляньте, вороги!
Подивітесь!“ — Та й повела
Коня вдовж села,

Digitized by Google

Та й привела до обозу —
В військо оддала...
А сама на прощу в Київ
В черниці пішла.....

Digitized by Google

МАРИНА.

Неначе цьвяшок в серце вбитий,
Одною „Марину“ я ношу.
Давно-б списать несамовиту,
Так що-ж? сказали-б, що брешу;
Що на панів, бачиш, сердитий,
То все такеє і пишу
Про їх собачиї звичаї.
Сказали-б просто: дурень лає
За те, що сам кріпак,
Неодукований сіряк.
Не правда! — їй-Богу, не лаю; —
Мені не жаль, що я не пан.
А жаль мені, і жаль великий,
На просвіщенних Християн.

І звірь того не зробить дикий,
Щó ви, бючи поклони,
З братами дієте. Закони — —
... писані за вас,
То вам байдуже! — в добрий час
У Київ їздите що-року,
Та сповідаєтесь, нівроку,
У схимника.
Та й те сказать,
Чого я турбуюсь:
Ані злого, ні доброго
Я вже не почую.
А як, кажу, хто не чує,
То тому й байдуже.
Прилітай же з України,
Єдиний мій друже,

Digitized by Google

Моя думо пречистая,
Вірная дружино!
Та розкажи, моя зоре,
Про тую Марину:
Як вона у пана злого
І за-що страдала; —
Та нищечком, щоб не чули,
Або не дозналась;
А то скажуть, що по шляхах
Чинимо розбої,
Та ще дальше заправторять, —
Пропадем обоє!

. . . . . .
. . . . . .
..... Недавно це було.
Через село весільля йшло,
А пан с костьолу їхав,
Чи управитель, а не пан.
За вихилясами придан,
За зиком, та за сьміхом
Ніхто й не бачив, як проїхав
Той управитель, Лях ледачий.
А він так добре бачив,
А надто молодую.

За-що пак милує Господь
Лихую тварь такую,
Як цей правитель? Другий год,
Як він з німецькими плугами
Забрався голий в цей куток, —
А що тих бідних покриток
Пустив по сьвіту з байстрюками?!
От-же й нічого! А жонатий,
І має двоє діточок,
Як янголяточок.
Дивітесь! — вийшла погуляти,
Мов краля, пані молодая
З двома маленькими дітьми.
Із коча пан мій вилізає,

Digitized by Google

І посила за молодим;
А потім діточок витає
І жінку, кралю молодую,
Аж тричи бідную цілує.
І розмовляючи, пішли
Собі в покої. Незабаром
І молодого привели.
На завтра в город одвезли,
Та й заголили в москалі.
От-так по нашому звичаю,
Не думавши, кончають!

А молода? Мабуть без пари
Судилось Господом зносить
Красу і молодость. Мов чари,
Розсипалось та розлилось...
І знову в люде довелось
Проситись в найми? Ні, не знову:
Вона вже панна покойова,
Уже Марисею зовуть,
А не Мариною. Найпаче
Сердешній плакать не дають;
Вона-ж сховається, та й плаче.
Дурна! Їй шкода мужика,
Та жаль сьвятого сіряка, —
А глянь лиш гарно кругом себе:
І раю кращого не треба!
Чого ти хочеш — забажай!
Всього дадуть, та ще й багато.
Не треба, кажеш: дайте хату!
Цього вже лучче й не благай!
Бо це... сама здорова знаєш...
Дивися, отерем яким
Сам пан круг тебе похожає, —
Уже чи добрим, чи лихим,
А будеш панською ріднею,
Хиба повісишся... За нею
Приходила мати
У пана просити;
Звелів не пускати,

Digitized by Google

А як прийде — бити.
Щб тут їй робити?
Пішла ридаючи в село, —
Одним-одно дитя було,
Та й те пропало...

Неначе ворон той, летячи,
Про непогоду людям кряче:
Так я про сльози, та печаль,
Та про байстрят от-тих ледачих,
Хоч і нікому їх не жаль,
Розказую, та плачу.
Мені їх жаль... Мій Боже милий!
Даруй словам сьвятую силу —
Людськеє серце пробивать,
Людськиї сльози проливать, —
Щоб милость душу осінила,
Щоб спала тихая печаль
На очі їх, щоб стало жаль
Моїх дівчаток, щоб навчились
Путями добрими ходить,
Сьвятого Господа любить,
І брата миловать!

На-силу
Прийшла до-дому. Подивилась:
Цьвіти за образом сьвятим,
І на вікні стоять цьвіти;
На стінах фарбами хрести,
Неначе добрая картина,
Понамальовані... Марина,
І все Марина, все сама...
Тілько Марпночки нема...
І ледве-ледве вийшла с хати.
Пішла на гору — на прокляті
Палати глянуть, — та й пішла
Аж до палат. Під тином сіла
І ніч цілісіньку сиділа
Та плакала. Уже з села
Ватажники ватагу гнали,
А мати плакала-ридала.

Digitized by Google

Уже і сонечко зійшло,
Уже й зашло — смеркати стало,
Не йде сердешная в село, —
Сидить під тином. Проганяли,
Уже й собаками цькували, —
Не йде, та й годі.

А Марина в сукні білій,
Неначе білиця,
Богу молитця, та плаче,
Замкнута в сьвітлиці.
Опріч пана у сьвітлицю
Ніхто не вступає:
Сам і їсти їй приносить,
І просить-благає,
Щоб на його подивилась,
Щоб утерла очі.
І дивитися не хоче,
І їсти не хоче.
Мордуєтця Лях поганий, —
Не зна, що́ й почати;
А Марина вяне-сохне
У білих палатах.
Уже й літо минулося,
Зіма вже на дворі;
А Марина сидить собі,
Уже й не говорить
І не плаче. От-так її
Доконав, небогу,
Той правитель! А все-таки
Не вдіє нічого,
Хоч заріж її, та й годі!
Така вже вродилась!

Раз у-вечері зімою
Марина дивилась
На ліс чорний, а з-за лісу
Червоний діжою
Місяць сходив. — „І я колись
Була молодою!...“ —

Digitized by Google

Прошептала, задумалась,
Потім засьпівала:

„Хата на помості,
Наїхали гості;
Розплітали коси,
Та стрічки знімали.
А пан просить сала,
А чорт їсти просить.
Гуси, гуси білі
В ірій полетіли,
А сірі на море."

Завили пси на дворі,
Зареготалися псарі,
А пан, червоний аж горить,
Іде в сьвітлицю до Марини,
Як „Кирик" пяний.
Ніби в хаті,
На холоді сердешна мати
Під тином, знай, собі сидить, —
Стара неначе одуріла.
Мороз лютує, аж скрипить,
Луна червона побіліла,
І сторож боязно кричить,
Щоб злого пана не збудить.
Аж глядь! — палати зайнялися,
Пожар! пожар!... І де взялися
Ті люде в Бога! Мов з землі
Родилися і тут росли,
Неначе хвилі напливали,
Та на пожар той дивувались.
Та й диво там таки було!
Марина гола-на-голо
Перед будинком танцювала
У-парі з матірю, і — страх! —
З ножем окровленим в руках,
І присьпівувала:
„Чи не це-ж та кумася,
Щó підтикалася!...

Digitized by Google

Як була я пані
В новому жупані, —
Паничі лицялись,
Руку цілували.“ (до матері:)
— А ви до мене на весільля
С того сьвіту прийшли?
Мені вже й косу розплели,
Та пан приїхав. Гиля! гиля!
Чи то не гуси? — то пани!
Дивися! — в ірій полетіли...
Агу! гиля! до сатани,
До чорта в гості!... Чуєш? чуєш?
У Київі всі дзвони дзвонять.
Чи бачиш? — он огонь горить,
А пан лежить собі, читає
І просить пити... А ти знаєш,
Що я зарізала його?...
Дивися! — он-де головнею
Стоїть на коміні... Чого,
Чого ти дивишся на неї?
Це мати, мати! не дивись!
А то з'їси. Ось на! — дався!
(дає дулі і сьпіває:)
„Полюбила москаля,
Та ще й зуби вискаля!
Москалі, москалі
Запасок навезли;
Паничі —
Дукачів;
А поповичі з міста
Навезли намиста.
Бий, дзвоне, бий! —
Хмару розбий!
Нехай хмара
На Татари,
А сонечко на Христьяне!
Бий, дзвоне, бий!“

Мати.

Мариночко! Ходімо спать!

Digitized by Google

Марина.

Ходімо спать, бо завтра рано
До церкви підемо. Поганий —
Дивися! — лізе цілувать.
Ось тобі на!

Мати.

Ходімо спать! (до людей:)
Хрищені люде, поможіте!

Марина.

Беріть мене! беріть, вяжіте!
Ведіть до пана у сьвітлицю!
А ти чи підеш подивитьця,
Якою панною Марина
У пана в-заперті сидить,
І вяне-сохне, гине-гине
Твоя єдиная дитина,
Твоя Мариночка? (сьпівав.)
„Ой гиля-гиля, сіриї гуси!
Гиля на Дунай!
Завязала головоньку, —
Тепер сиди, та думай!“
І пташкам воля в чистім полі,
І пташкам весело літать...
А я зовянула в неволі... (плаче.)
Хоча-б намисто було взять, —
Оце-б повісилась... От бачиш,
Тепер і шкода!... Хоч топись!
Чого-ж ти, мамо моя, плачеш?
Не плач, голубочко! дивись:
Це я — Мариночка твоя!
Дивися! — чорная змія
По сьнігу лізе... Утечу!
У ірій знову полечу!
Бо я зозулею вже стала...
Чи він у гості не приходив?
Убили, мабуть, на войні...
А знаєш, — снилося мені:
У-день неначе місяць сходив;

Digitized by Google

А ми гуляєм по-над морем,
У-двох собі. Дивлюся, — зорі
Попадали неначе в воду;
Тілько осталася одна,
Одна-однісенька на небі.
А я, неначе навісна,
В Дунаєві шукаю броду, —
З байстрям розхрістана бреду.
Сьміютця люде надо мною,
Зовуть покриткою, дурною;
І ти сьмієшся, а я плачу.
Ба ні! не плачу — регочусь...
Дивися! — як я полечу,
Бо я — сова..."

Та й замахала,
Неначе крилами, руками
І пострибала через двір
У поле, виючи, мов звірь.
Пошкандибала стара мати
Свою Марину доганяти.
Пани до-одного спеклись,
Неначе добрі поросята;
Згоріли білиї палати,
А люде тихо розійшлись.
Марини й матері не стало...
Уже весною, як орали,
Два трупи на полі найшли
І на могилі поховали.

Digitized by Google

18.

СОТНИК.

Оглаві... Чи по знаку
Кому цей Оглав білохатий?
Трохи лиш! Треба розказати,
Щоб з жалю не зробить сьміху.

Од Борисполя недалеко, —
А буде так як Борисполь, —
І досі ще стоїть любенько
Рядок на вигоні тополь;
Неначе з Оглава дівчата
Ватагу вийшли виглядати,
Та й стали.

Буде вже давно, —
От-тут, бувало, із-за тину
Вилась квасоля по тичині;
А з оболонками вікно
В садочок літом одчинялось,
І хата, бачите, була
За тином — сотникова хата.
А сотник був собі багатий,
То в його, знаєте, росло
На Божій харчі, за дитину,
Чиєсь байстря. А може й так
Узяв собі старий козак
Чию сирітку за дитину,
То й доглядає в-затишку,
Як квіточку, чужу дочку.
А сина — (сотник був жонатий,
Та жінка вмерла) сина 'ддав
У бурсу в Київ об'учатись.

Digitized by Google

А сам Настусю піджидав,
Таки годованку, щоб з нею
Собі зробитися рідднею:
Не сина з нею поєднать,
А забандюрилось старому
Самому в дурнях побувать.
А щоб не знать було нікому,
То ще й не радився ні с ким,
А тілько сам собі гадає;
А жіночки... лихий їх знає!
Уже сьміялися над ним, —
Вони цю страву носом чують.
. . . . . .

Сидить сотник —
Та думку гадає;
А Настуся по садочку
Пташкою літає.
То посидить коло його,
Руку поцілує,
То усами страшенними
Сивими пустує.
Ну, звичайне, як дитина,
Пестує старого.
А старому не до того:
Иншого якогось,
Гріховного пестуваньня
Старе тіло просить.
І пальцями старий сотник
Настусині коси,
Мов дві гадини великі,
До-купи сплітає;
То розплете, то круг шиї
Тричи обмотає.
А вона, моя голубка,
Нічого не знає;
Мов кошеня на припічку
З старим котом грає.

Digitized by Google

Сотник.

Та одчепись, божевільна!
Дивись лишень! — коси,
Мов русалка, розтріпала.
А чому ти й досі
Ніколи не вплетеш кісники, —
От-ті, що́ тітка привезла?

Настя.

Як-би пустили на музики,
То я-б кісники заплела,
Наділа-б жовті черевики,
Червону-б юпку одягла,
Заквітчала-б барвінком коси.

Сотник.

Стрівай, стрівай, простоволоса!
Дурненька! — де-б же ти взяла
Того барвінку заквітчатись?

Настя.

А коло тину. Там такий
Поріс зелений, та хрещатий,
Та синій, сине-голубий,
Зацьвів...

Сотник.

Не будеш дівувати!

Настя.

А що-ж? умру хиба?

Сотник.

Ба ні!
А снилось в-осені мені,
Тоді як щепи ми щепили,
Як приймутця... мені приснилось...
Як приймутця, то в-осені
Ти вийдеш за-між.

Digitized by Google

Настя.

Схаменись!
І щепи ваші поламаю.

Сотник.

І як барвінок зацьвіте...

Настя.

То я й барвінок позриваю.

Сотник.

А од весільля не втечеш!

Настя.

Ба ні, втечу, та ще й заплачу. (Плаче.)

Сотник.

Дурна ти, Насте! як я бачу, —
І посьміятьця не даси:
Хиба не бачиш, я жартую.
Піди лиш, скрипку принеси:
Та з лиха гарно потанцюєш,
А я заграю.

Настя.

Добре, тату!
І веселенька шасть у хату.

Сотник.

Ні, трохи треба підождать.
Воно-б то так, та от-що, брате!
Літа не ждуть, літа летять;
А думка проклята марою
До серця так і приросла...
— А ти вже й скрипку принесла?
Яку-ж ми вчистимо с тобою?

Digitized by Google

Настя.

Е ні, стрівайте! цур не грать!
А то не буду й танцювать,
Поки барвінку не нарву,
Та не уквітчаюсь. Я зараз!

(Іде недалечко, рве барвінок, квітчається і сьпіває. Сотник налагожує скрипку.)

Сотник.

От же одна вже й увірвалась;
Стрівай! і другу увірву.

Настя.

(Вертається заквітчана, сьпіваючи.)

Як-би мені крила, крила
Соколиниї,
Полетіла-б я за милим,
За дружиною.
Полетіла-б у діброву,
У зелений гай,
Полетіла-б чорноброва
За тихий Дунай!

(Тим часом, як вона сьпіває, у садочок входить молодий хлопець в соломяному брилі, в короткому синьому жупанку, в зелених шараварах, с торбиною за плечима і з нагаєм.)

Петро.

С тим днем, щó сьогодня,
Боже помагай!

Настя.

Тату! тату! Петро, Петро
Із Киіва прийшов!

Сотник.

А, видом видати, слихом слихати! Чи по волі, чи по неволі?

Digitized by Google

Петро.

По волі, тату, та ще й богословом.

Сотник.

Ов!

Настя.

Богословом! Аж страшно!

Сотник.

Дурна, чого ти боїшся?! (Підходить до сина, христить його і цілує.) Боже тебе благослови, моя дитино! Настусю! поведи його в покої, та нагодуй: бо він ще може й не обідав.

Петро.

Та таки й так. (Іде в сьвітлицю з Настею.)

Сотник (сам).

І дарував же мені Бог
Таке дитя, такого сина!
І богослов уже!... причина,
Причина мудрая. (Задумуєтця.) Чого,
Чого я думаю? В попи!
А як не схоче, то на Січ —
І там не згине вражий хлопець.
Іти лиш в хату. От ще річ:
Заставить треба богослова,
Щоб дома байдиків не бив,
Щоб він гуляючи навчив
Настусю заповідь, — щоб знову
Не довелось дяка наймать,
Як для покійної. А знаю,
Без цього вже не повінчає
Отець Хома... Піти сказать,
А то забуду. (Іде в хату.)

Digitized by Google

Жить би, жить, хвалити Бога,
Кохатися в дітях:
Так же ні, самому треба
Себе одурити, —
Оженитися старому
На такій дитині!
Схаменися! — не женися!
І вона загине,
І сам сивим посьмішищем
Будеш в своїй хаті.
Будеш сам от-те весільля
По-вік проклинати;
Будеш плакать, і нікому
Ті сльози старечі
Буде втерти. Не женися!
І гич не до речі!
Дивися! — рай кругом тебе
І діти, як квіти.
За-що-ж ти їх, молоденьких,
Думаєш убити?

Ні! старий мій чепуритця,
Аж бридко дивитьця, —
А Настуся з богословом
Заповіді вчитця.
Он дивіться! — у садочок
Вийшли погуляти,
У-двох собі похожають,
Мов ті голубята.
А старого нема дома,
То їм своя воля
Награтися. Дивітеся! —
Там коло тополі
Стали собі, та й дивлятця
Одно на другого.
От-так ангели сьвятиї
Дивлятця на Бога,
Як вони одно на друге.
І Петрусь питає:

Digitized by Google

Петро.

Чом же ти оце, Настусю,
Справді не читаєш?

Настя.

А хиба я школярь, чи що? Не хочу, та й годі!

Петро.

Хоч одну невеличку заповідь сьогодня вивчи, хоч пяту!

Настя.

І пятої, і шостої, ніякої не хочу.

Петро.

То піп і не вінчатиме ніколи, як не вмітимеш.

Настя.

Байдуже, нехай собі не вінчає.

Петро.

А зо мною?

Настя.

І с тобою нехай собі... Е ні, нехай повінчає!

Петро.

Та читай же! а то...

Настя.

А то що ти зробиш?

Петро.

Поцілую — ось побачиш!

Настя.

Хоч як хочеш, цілуй собі, а я таки не читатиму.

Digitized by Google

Петро (цілує її і примовляє).

Оце тобі раз, оце тобі два.

(А сотник виглядає з-за тину і входить в хату, не давши знаку.)

Настя (пручаєтця).

Годі бо вже, годі! Незабаром батько прийде: треба справді читать.

Петро.

А, тепер і читать!

Сотник (виходить с хати).

Діти! годі вже вам учитьця! Чи не час обідать?

(Петро і Настя мовчки ідуть у хату.)

Сотник (сам).

Навчилась, нічого сказать!
Оце дитина! Ні, Настусю!
Я коло тебе захожуся
Тепер, лебедонько, не так!
Поки сто раз не поцілує,
Й читать не хоче. А, бурсак!
Собачий сину, знавш смак!
Ось я тебе попомуштрую,
Не так як в бурсі. Помелом!
Щоб духу в хаті не було.
Великий сьвіт наш, — не загинеш.
Дивися! пся його личина,
Оце-то так, що богослов —
У батька краде! Добре, свате!
Які-то стали люде злі!
А що то дієтця у хаті?
Там знову, знать, мої малі
Читають... Треба розігнати.

От-такі батьки на сьвіті,
На-що вони дітям?

Digitized by Google

На наругу перед Богом!
А шануйте, чтіте,
Поважайте його, діти!
Бо то батько сивий,
Батько мудрий. Добре от-тим
Сиротам щасливим,
Що́ не мають от-тих батьків,
То й не согрішають.

Настя (вибігає заплакана с хати).

Не дає і пообідать, —
В Київ проганяє.
А, Боже мій милостивий!
Що́ мені робити?
Помандрую... (Дивитця в хату, — заміра вся.)
Ух, який сердитий!
Та не вдарить... А я таки
У Київ с Петрусем
Помандрую, хоч що́ хочеш...
Я не побоюся, —
Серед ночи помандрую!...
А відьма злякає!...
Ні, не зляка. (Загляда знову.)

Сердешненький!
Книжечки складає
У торбину і бриль бере.
Прощай, моє любе,
Моє серце!... У-вечері?
За царину! Буду,
Раньше буду!... Ось на, лови!

(Кидає через тин цьвіток.)

Чуєш! дожидайся! (Виходить сотник.)

Настя (сьпівае).

„Не ходи, не нуди, не залицяйся! —
Не сватай, не піду, не сподівайся!“

Digitized by Google

Сотник.

А їй байдуже, мов не знає!
Неначе та сорока скаче.
Настусю! чом же ти не плачеш?
Адже-ж Петруся вже немає.

Настя.

Дивітеся, яка печаль!
То й плачте, коли жаль!

Сотник.

Мені байдуже.

Настя.

А мені
Ще байдужійше, — він не мій.
А я вже заповіді знаю
Усі до одної.

Сотник.

Усі?

Настя.

Нехай хоч зараз сповідає
Отець Хома ваш голосний.

Сотник.

А повінчаємось в неділю?

Настя.

А вже-ж! Так ми ще не говіли.
Як одговіємось — тоді.

Сотник (цілує її).

Моя голубко сизокрила,
Моя ти ягідко! (танцює і приговорює.)
У горох
В чотирьох

Digitized by Google

У-ночі ходила;
У-ночі,
Ходячи,
Намисто згубила.

Настя.

Та годі вже вам с тим намистом! Ішли би швидче до отця Хоми, та порадилися. От щó!

Сотник.

Правда, правда, моя квіточко! Побіжу-ж я швиденько, а ти тут, моя любко, погуляй собі тихенько! Та заквітчайся! Та не жди мене: бо бути має, що я остануся і на вечерню.

(Цілує її і йде.)

Настя.

Добре, добре! Не ждатиму.
Не ждатиму, не ждатиму,
У свитину вдягатимусь,
У намисто уберуся, —
Доганятиму Петруся.

Обніземось, поцілуємось, поберемося за рученьки, та й підем у-двох собі аж у Київ. Треба заквітчатьця, може в останній раз; бо він казав, що у Броварях і повінчаємося.

(Квітчаєтця і сьпіває.)

„Ой піду я не берегом-лугом,
Зострінуся з несуженим другом.
Здоров, здоров, несужений друже!
Любилися ми с тобою дуже, —
Любилися, та не побралися,
Тілько жалю серцю набралися.“

Оце нагадала яку! Цур їй, яка погана! Побіжу лиш швидче. Оставайтеся здорові, мої високиї тополі і хрещатий мій барвіночку! (Виходить.)

Digitized by Google

Іде до-дому у-ночі
Пяненький сотник, а йдучи
Собі веселий розмовляє:
— „Нехай і наших люде знають!
Нехай і сивий, і горбатий,
А ми... хе! хе! а ми жонаті!
А ми...“ — На-силу вліз у хату,
Та й ліг собі тихенько спати,
Щоб Настю, бачте, не збудить,
Та сорому не наробить.
Уже й „Достойно“ оддзвонили,
Уже до-дому люде йдуть, —
Не йде Настусенька, не чуть.
На-силу сотника збудили,
Та розказали — „так і так!“
Перехристився неборак;
Коня найкращого сідлає
І скаче в Київ. В Броварях,
Уже повінчана, гуляє
Його Настуся молода.
Вернувся сотник мій до-дому,
Три дні, три ночі не вставав,
Нікому й слова не сказав
І не пожалувавсь нікому.

. . . . . .
. . . . . .
Турбується, заробляє
А того не знає,
Що на старість одуріє
І все занехаїть.
От-так тепер і з сотником,
З дурним моїм, сталось:
Розігнав дітей по сьвіту,
А добро осталось, —
Немає с ким поділити.
Довелось самому
Розкидати, розточити,
І добра нікому

Digitized by Google

Не зробити ні на шеляг,
І притчею стати
Добрим людям, — і охати
У холодній хаті
Під кожухом; (і нікому
Хату затопити
І вимести); по сьмітнику
Ходити, нудити, —
Поки пугач над стріхою
В вікно не завиє,
А наймичка холодного
Трупу не накриє
Кожушиною старою,
А ключ од комори
Із-за пояса украде.

От-таке-то горе
Із сотником оце сталось:
Не минуло году,
Як Настусеньки не стало,
А вже на городі
Не осталося нічого, —
Свині та телята
Уже бродять. А барвінок —
Барвінок хрещатий,
Притоптаний коло тину,
Засихає-вяне.
А сам сотник у кожусі,
Одутлий, поганий,
Коло клуні похожає; —
І стоги невкриті,
І покої немазані,
І сволок немитий,
І челяді нема дома,
Й худоби немає...
А наймичка задрипана,
Та й та помикає
Старим паном. Так і треба:
Не розганяй діток,
Сивий дурню!

Digitized by Google

Недовго жив
На свій заробіток
Пяний сотник. Ще минуло
Літо коло сьвіта,
А в-осені на улиці
Сотника убито;
А може вмер неборака,
Од шинкарки йдучи?
Байдуже кому питати!
Забрали й онучі
Добрі люде, а самого
Гарно поховали
У леваді, і хрестика
Над ним не вкопали.
Аж жаль його! — був багатий,
І рідня і діти
Єсть у його, а нікому
Хрест постановити!
Умер сотник, і покої
Згнили, повалялись;
Все пропало, погинуло.
Тілько і остались —
Що тополі на вигоні
Стоять, мов дівчата
Вийшли з Оглава, ватагу
С поля виглядати.

Digitized by Google

Заступила чорна хмара
Та білую хмару:
Виступили з-за Лиману
С Турками Татари;
Із Полісься шляхта лізе,
А гетьман попович
Із-за Дніпра напірає,
Дурний Самойлович
З Ромоданом; — мов та галіч,
Вкрили Україну
Та й клюють єлико-мога.
А ти, Чигирине!
А ти, старий Дорошенку,
Запорозький брате!
Нездужаєш, чи боїшся
На ворога стати?
— „Не боюсь я, отамани,
Та жаль України!“ —
І заплакав Дорошенко,
Як тая дитина:
— „Не розсиплем вражу силу,
Не встану я знову!
Возьміть мої гетьманськиї
Клейноди, панове,
Та однесіть Москалеві:
Нехай Москва знає,
Що гетьмана Дорошенка
На сьвіті немає.
А я, брати Запорозці,
Возьму собі рясу,
Та піду поклони бити
В Межигор до Спаса.“

Digitized by Google

Задзвонили в усі дзвони,
Гармата грімала;
У дві лави Задніпрянці
З Москалями стали, —
Аж на милю. Між лавами
Понесли клейноди.
Годі тобі, Петре, пити
Із Тясмина воду!...
Положили ті клейноди
Попенкові в ноги;
Іди, Петре, в Межигорє
Молитися Богу!
Не пустили Дорошенка,
У рясі пізнали,
Закували у кайдани,
В Сосницю послали;
А з Сосниці в Ярополче
Віку доживати.
От-так тобі довелося,
Запорозький брате!

Виглянуло над Чигрином
Сонце із-за хмари:
Потягли в свої улуси
С Турками Татари.
А Ляхи з своїм Чарнецьким,
С поганим Степаном,
Запалили церкву Божу,
І кості Богдана
Її Тимошеві в Субботові
Гарненько спалили,
Та й пішли собі у Польщу,
Мов добре зробили.
А Москалі з Ромоданом
В неділеньку рано
Пішли собі с поповичем
Шляхом-Ромоданом.

Мов орел той приборканий,
Без крил та без волі,

Digitized by Google

Знеміг славний Дорошенко,
Сидячи в неволі,
Та й умер з нудьги. Остило
Волочить кайдани!...
І забули в Україні
Славного гетьмана.

Тілько ти, сьвятий Ростовський!
Згадав у темниці
Свого друга великого,
І звелів каплицю
Над гетьманом змурувати
І Богу молитись
За гетьмана, панихиду
За Петра служити.
І досі ще, що-рік Божий,
Як день той настане,
Ідуть править панихиду
Над нашим гетьманом.

Digitized by Google

20.

ТИТАРІВНА.

Давно це діялось колись:
Ще як борці у нас ходили
По селах, та дівчат дурили,
З громади кпили, хлопців били,
Та верховодили в селі,
Як ті гусари на „постої“;
Ще за гетьманщини сьвятої —
Давно це діялось колись.

У неділю на селі.
У оранді, на столі
Сиділи лірники, та грали
По шелягу за танець.
Кругом аж курява вставала, —
Дівчата танцювали
І парубки. — „Уже й кінець!
А нуте иншу!“ — „Та й це добра!“
І знову ліри заревли,
І знов дівчата, мов сороки,
А парубки, узявшись в боки,
На-в-присядки пішли...

Найкращий парубок Микита
Стоїть на лаві в сірій свиті, —
Найкращий хлопець, та байстрюк,
Байстрюк собі, та ще й убогий.
Так і нікому не до його!
Стоїть собі, — як той...
Плечима стелю підпірає,
Та дивитця і замірає
На титарівну. А та в квітах,

Digitized by Google

Мов намальована, стоїть
Сама собі, і на Микиту
Неначе глянула. Горить,
Горить Микита в сірій свиті!
Шеляга виймає
І за того остатнього
Музику наймає,
І перівню титарівну
У танець витає...
— „Одчепися, пройдисьвіте!“
І зареготалась
Титарівна: „Хиба тобі
Наймичок не стало?“
Насьміялась титарівна
З бідного Микити, —
Насьміялася при людях,
Що він в сірій свиті...
Буде тобі, титарівно!
Заплачеш, небого,
За ті сьміхи!

Де-ж Микита?
В далеку дорогу
Пішов собі... С того часу
Не чуть його стало...
С того часу титарівні
Щось такеє сталось...

До-дому плачучи прийшла,
І спати плачучи лягла,
І не вечеряла, не спала, —
Яка лягла, така і встала,
Мов одуріла. Що́ робить? —
Сама не знає. А Микита,
Неначе сич, у сірій свиті
Перед очима все стоїть:
Мара та й годі! Титарівно,
В недобрий час с того нерівні
Ти насьміялась! Стало жаль
Тобі його... Нудьга, печаль

Digitized by Google

І сором душу оступили,
І ти заплакала. Чого?
Того, що тяжко полюбила
Микиту бідного того!

Диво дивнеє на сьвіті
С тим серцем бувае:
У-вечері цураєтця,
В-ранці забажае, —
Та так тяжко забажае,
Що хоч на край сьвіта
Шукать піде. От-так тепер
Не знае, де дітись,
Титарівна... Хоч у воду,
Аби до Микити!...
Стережітесь, дівчаточка,
Сьміятись з нерівні,
Щоб не було і вам того,
Щó тій титарівні!

Як та билина засихала, —
А батько-мати турбувались;
На прощу в Київ повезли,
Сьвятими травами поїли, —
І все-таки не помогли.
Втоптала стежку на могилу, —
Все виглядать його ходила.
І стежка стала заростать,
Бо вже нездужае і встать.
Так от щó сьміхи наробили!...

А він канув, провалився;
Його вже й забули,
Чи й був коли. Год за годом,
Три годи минули.
На четвертий год в неділю,
У оранді на селі,
На широкому столі
Сьліпі лірники сиділи;

Digitized by Google

По шеляґу брали
І ту саму грали,
Щó і по-за-торік. Дівчата
Так само дрібно танцювали,
Як і по-за-торік.
Завзятий,
У синій шапці, у жупані,
В червоних, як калина, штанях,
На-в-присядки вліта козак,
Та ще й приспівує от-так:

„Та спасибі батькові,
Та спасибі матері,
Що нас добули!
Як нас добували,
Жито розсипали
В-ночі на печі!“

— „Горілки! меду! Де отаман,
Громада, сотський? Препогане,
Мерзене, мерзле парубоцьтво!
Ходіте битьця, чи боротьця!
Бо я борець.“

Не неділю,
Не дві, не три й не чотири,
Як тій болячці, як тій хирі,
Громадою годили
Тому борцеві. Вередує,
Як той панич... і де взялось
Таке хиренне! Все село
Проклятого не нагодує;
А він собі гуляє, пє,
Та хлопцям жалю завдає
Тими дівчатами. Дівчата
Аж понедужали за ним:
Такий хороший та багатий!
Уже й не боретця ні с ким,
А так собі гуляє,
Та вечорами у садочок

Digitized by Google

До титаря вчащає.
А титарівна зострічає,
Присьпівує-примовляє:

„Чи не той це Микита,
„Щó з вильотами свита?...“

Той, це той, щó на селі
Ти насьміялася колись;
А тепер сама до його
У садочок ходиш,
Сама йому, байстрюкові,
Як панові годиш.
Не день, не два титарівна
В садочок ходила, —
Не день, не два, як панові,
Микиті годила.
Догодилась титарівна
До самого краю,
І не счулась...
Дні минули;
Місяці минають;
Мина літо, мина осінь, —
Мина семий місяць, осьмий;
Уже й девятий настає, —
Настане горенько твоє!

У титаря у садочку,
У яру, криниця
Під вербою. До криниці
Не води напитьця
Ледве ходить титарівна, —
Трохи пожуритьця,
Поплакати, погадати:
Як їй дівувати,
Де їй дітись од сорому,
Де їй заховатись...
Раз у-вечері, зімою,
У одній свитині,
Іде боса титарівна

Digitized by Google

І несе дитину.
То підійде до криниці,
То знов одступає,
А с калини, мов гадина,
Байстрюк виглядає.

Положила на цямрину
Титарівна сина,
Та й побігла... А Микита
Виліз із калини,
Та й укинув у криницю,
Неначе щеня те.
А сам пішов, сьпіваючи,
Сотському сказати, —
Та щоб ішов з громадою
Дитину шукати.

У неділеньку раненько
Збіралася громадонька,
Та криницю виливали,
Та дитя тее шукали.

Найшли, найшли твого сина,
Титарівно, в баговіньні!
Ой узяли безталанну,
Закували у кайдани,
Сповідали, причащали,
Батька-матірь нарікали,
Громадою осудили
І живую положили
В домовину, й сина з нею,
Та й засипали землею.
Стовп високий мурували,
Щоб про неї люде знали, —
Дітей своїх научали;
Щоб навчалися дівчата,
Коли не вчить батько-мати.

Digitized by Google

Борця того в селі не стало.
А люде в Польщі зострічали
Якогось панича; питав:
— „Чи жива, каже, титарівна,
Чи насьміхаєтця з нерівні?“
От-то він самий! Покарав
Його Господь за гріх великий —
Не смертію: він буде жить,
І сатаною-чоловіком
Він буде по-сьвіту ходить,
І вас, дівчаточка, дурить
Во віки.

Digitized by Google

21.

ПЕТРУСЬ.

(Поема.)

Були на хуторі пани —
І пан і пані небагаті,
І дочечка у їх росла,
Уже чи-мала піднялась;
І ґенерал її посватав,
Бо страх-хорошая була,
А ґенерал був страх-багатий:
От, і талан Господь послав
На вбогий хутір... ублагали
Царя небесного!... Взяли,
Її гарненько одягли,
Та у неділю й повінчали,
І ґенеральшою назвали,
І цуґом в Київ повезли.

Було на хуторі погане
Мале байстря, — свиней пасло, —
Петрусем звалось; на придане
Воно за панною пішло
У ґенеральскеє село
Свиней же пасти, безталанне.

За балом бал у ґенерала.
За ґенеральшою чи-мала
Орда панів і паничів; —
А ґенеральша у-ночі
Уже тихенько й плакать стала.
— „Занапастила мене мати...
Зівяне марно у палатах
Краса і молодість моя!“

Digitized by Google

„Ти, душко, плачеш?“ — „Хто це? я?
Ні, я не плачу“.... „Знаєш? Маню!
У городі тепер Армяни:
Купи собі, Машуню, шаль!“
— „Мені не треба тії шалі!“....
„Не завдавай же серцю жалю!
Купи, голубко! Не печаль
Мого ти серця!... А весною
В Париж поїдемо с тобою,
Або поїдемо в село...
Як схочеш, серце!...“
Тихо, тихо
Зіма минала; крилось лихо
Та в самім серці й уляглось
У ґенеральші молодої.
Поїхали в село весною;
В селі бенкети загули, —
А ґенеральша плаче-плаче,
А ґенерал того не бачить,
А всі вже бачили в селі.

З нудьги, із двору погуляти
Якось задумавшись пішла,
Та аж за царину зайшла,
Та й бачить, що пасе ягнята
Мале хлопяточко в стерні.
— „О горе, горенько мені!
Що́ я робитиму на сьвіті?...
Це ти? Петрусю!“ — „А-же-ж я...“
— „Ходім до мене! будем жити,
Як там на хуторі колись
Жили, жили.“ — Та й похилилась,
Очей не зводючи, дивилась
На Петруся. Одним-одна
І виростала, й дівувала,
І за старого ґенерала
Занапастили-продали,
І в-купі гроші пропили...
І тяжко-тяжко заридала.
— „Ходімо, серце, погулять!

Digitized by Google

Ходім, Петрусю, в сад, в палати!“
„А хто-ж тут буде доглядать?
Хто попасе мої ягнята?“
— „Нехай хто хоче!“ —

Й повела
Його в палати. А в палатах
Причепурила, одягла,
А потім в школу оддала...
І любо їй... Нехай радіє,
Поки надію серце гріє,
Поки росте с того зерна
Або кукіль, або пшениця...
Бо ми не знаєм, що́ творитця
У його там. А він хоч зна,
То нам не скаже... Як-би знала
Матуся горенько твоє,
Чи оддала-б за ґенерала
Дитя єдинеє своє?
Не оддала-б... А в-тім — не знаю, —
Бо всякі матері бувають...

Минають дні собі по-волі;
Петрусь до школи та із школи
С книжками ходить та росте;
Сама аж ніби молодіє,
А ґенерал собі радіє,
Що діло, бачите, сьвяте
У двох таки вони зробили.

Петра на волю одпустили;
Зімою в Київ відвезли
І там у школу оддали,
І там чи-мало поповчили.
Вернувся с Київа Петрусь
Уже Петром і паничем,
І кучері аж по плече,
І висипався чорний вус,
І ще... Та це ще не втече:
Розкажем іноді колись

Digitized by Google

Про те, що́ снилося Петрові.
А ґенеральші чорнобровій —
Що́ снитця?...

Перед Пречистою
Горить лампада у-ночі.
Поклони тяжкиї бючи,
Ридала, билась... нечистую,
Огненную сльозу лила.
Вона благала Пресьвятую,
Щоб та її,... щоб та спасла,
Щоб одуріть їй не дала,
Пренепорочная... І всує! —
Молитва їй не помогла:
Вона, сердешна, одуріла, —
Вона, небога, полюбила
Свого Петра!... І тяжко їй,
Душі негрішній молодій!
Та що́-ж робить? Не стало сили!
Сердега разом одуріла.
Та й як його одній, сьвятиї
Прожити літа молодиї?
Вони-ж не вернутця!... як хоч!
А лихо, кажуть, перескоч,
А то задавить. Ґенеральша
Не перескочила, — бо їй
Хотілось жити молодій!
Хотілося-б... Густенька каша,
Та каша, бачте, то не наша;
А наш несолений куліш, —
Як знаєш, так його і їж!
— „Петрусю! друже мій єдиний!
Мов ти серце! мій ти сину!
Ратуй мене, ратуй! ратуй!
О, Матірь Божая! Розкуй
Мою ти душу!“ — І ридала,
І батька й матірь проклинала,
І все на сьвіті. А Петрусь —
Її єдиная дитина —

Digitized by Google

Гуляв собі пренеповинний
В саду, та арію якусь
Мугикав с-тиха. Більш нічого
Петрусь не бачив. А небога
Сама не знає, що́ робить
І що́ їй діяти з собою?
Або сховатись під водою,
Або принамені розбить
Об стіну голову?!
— „Поїду в Київ, помолюся:
Молитва може прожене
Діявола... О, мій Петрусю!
Молитва не спасе мене, —
Я у Дніпрові утоплюся!“ —

Моліте Господа, дівчата!
Моліте Господа, щоб мати
І вас от-так не завдала
За ґенерала, — за палати
І вас от-так не продала!...
Любітесь, діточки, весною!...
На сьвіті є кого любить
І без користі; молодою,
Пренепорочною, сьвятою,
В малій хатині буде жить
Любов та чистая, і буде
Сьвятий покой ваш стерегти
І в домовині.

Що́-ж то буде
С превосходительною? Що́ ти
Тепер робитимеш з собою,
З своєю Божою красою?
Хто стерегтиме твій покой,
Украдений твоїм Петрусем?
Хиба архистратиг? Та й той
Не встереже тепер! Боюся,
І вимовить боюсь тепер
Твоє грядущее...

Digitized by Google

У Київ їздила, молилась,
Аж у Почаєві була, —
Чудовная не помогла,
Не помогла сьвятая сила.
А ти аж плакала-молилась,
Та й занехаяла. Везла
Назад гадюку в серці люту,
Та трошки в пляшечці отрути.
Не їла три дні й не пила,
Вернувшись с прощі, і три ночі
Не спала; впали карі очі;
Засохли губи, — і в-ночі
Щось ходя шепче сьміючись...
Аж тиждень так собі нудила.
А потім трути розвела
І ґенерала напоїла,
Та й спать, упоравшись, лягла.

— „Тепер старого поховаю,
А молодого привітаю,
Та й буду жить собі та й жить,
Петруся-серденько любить...“
Подумала, чи то сказала.
Хотіла спать, але не спала;
І ждала сьвіту — і дожить
До сьвіту Божого боялась.

І задзвонили в-ранці рано
По ґенераловій душі;
Заговорили щось погане,
До ґенерала ідучи,
Прощатись, люде. Аж гуде,
З усіх усюд народу йде:
Та щось шепочуть про отруту
І судових неначе ждуть.
І разом стихли на мінуту, —
Приїхали. Ножі беруть
І ґенерала розчиняють.
І яд находять в животі.
Громада глухо присягає,

Digitized by Google

Заприсягла. Питає суд:
— „Тепер скажіте, Християне!
Хто отруїв його?“ — Гудуть,
Мов с-тиха дзвони. „Пані, пані!“
Громада зично загула.
Тоді на ґанок вихожає
І до громади промовляє
Петрусь, і каже: — „Я зробив!
Я ґенерала отруїв,
А ви не знаєте нічого!“ —
Взяли Петруся молодого,
Та в город в путах одвезли.
Його недовго мордували
В тюрмі, в суді; а в добрий час
В кайдани добре закували,
Переголили про запас;
Перехрестивсь, от-так убраний,
І поволік Петрусь кайдани
Аж у Сібір...

Digitized by Google

22.

МОСКАЛЕВА КРИНИЦЯ.

(Поема.)

(*Я. Г. Кухаренкові на пямять 7-го Мая 1857. р.*)

Не на Вкраїні, а далеко —
Аж за Уралом, за Єлеком,
Старий недобиток — „варнак“
Мені розказував от-так
Про цю криницю москалеву;
А я, сумуючи, списав,
Та риѳму нищечком додав, —
Та невеличку і дешеву
(Звичайне, крадене!) зобгав
Тобі поему на смомини,
Мій друже щирий, мій єдиний!

I.

Пісьля „великої зіми“,
За Катерини за цариці,
Москаль ту викопав криницю;
А як він викопав, то ми
Оце й розкажемо в пригоді,
А ви записуйте! — не шкодить
Такую річ і записать,
Бо це не казка, а билиця,
Або бувальщина, сказать.

От-так пишіть: була криниця...
Ні, не криниця, а село —
Пишіть! — давно колись було
Межи садами, при долині,

Digitized by Google

Таки у нас, на Україні,
Було те Божеє село.
В селі тому вдова жила,
А у вдови дочка росла
І син малоліток.
Добре мати діток
Багатому: хвалить Бога
В роскошах; а вбогій
Вдові не до того:
(Бо залили за шкуру сала, —
Трохи не пропала) —
Думала іти в черниці,
Або утопитись,
Так жаль маленьких діток стало
(Звичайне, мати! — що й казать!)
Та може ждався таки й зять,
Бо вже Катруся підростала:
(Катрусею вдовівна звалась)
Чи вік же їй продівувать,
Зносити брівоньки ні-за-що?
Хиба за те, що сирота?
А красота-то, красота!...
Мій Боже милий! А трудяще,
А чепурне, та роботяще,
Та тихе... бач, і сирота,
А всім була на-вдивовижу;
Бувало, вигляне із хижі,
Як тая квіточка з роси,
Як теє сонечко з-за хмари:
Весь похолону, неживий
Стою, бувало...

Ані кара,
Ні муки, кайдани,
Ніже літа, сину,
Тії сили не втомили...
От-так і загину, —
Так і згину, — бо дивися:
Смерті сподіваюсь,
А ридаю, мов дитина,

Digitized by Google

Як я нагадаю
Катерину... Слухай, сину,
Мій друже єдиний!
Слухай добре, та записуй, —
Та на Україні,
Як Бог тебе допровадить,
То розкажи, сину.
Що ти бачив диявола
Своїми очима!...

II.

Так, бачиш, дівонька от-та
Росла собі; і роботящий
(Бо всюди сироти — ледащо)
У наймах виріс сирота,
Неначе батькова дитина.
От-то-ж, той самий сиротина
У наймах, сяк собі, то так,
Придбав сірома грошенят,
Одежу справив, жупанину.
Та ні відсіль і ні відтіль
Купив садочок і хатину;
Подякував за хліб, за сіль
І за науку добрим людям,
Та до вдовівни на-впростець
Шелесть за рушниками!...
Не торгувались з старостами,
Як те бува з багатирями,
Не торгувавсь і пан-отець,
(На диво людям та на чудо!):
За три копи звінчав у будень,
Без пихи, так, як довелось...
От-тут-то, голубе мій сизий!
От-тут-то й лихо почалось.

---

*

Digitized by Google

III.

Уже, либонь, пісьля Покрова
Вертався з Дону я, та знову —
(Бо я вже двічи посилав
До дівчини за рушниками) —
Послать і в трейтє міркував, —
Та с чумаками, та з волами
Як-раз в неділю на весільля
До удовівни причвалав.
Пропало, все добро пропало!
Ані щітинки не зосталось!...
Пропав і я, — та не в шинку,
А на „кобилі“... На віку
Всі люде бачять лихо, сину!
Але такого, мій єдиний,
Такого лютого — ніхто,
Ніхто і з далека не бачив,
Як я, лукавий! А тим часом
Просохли очі у вдови:
Неначе в Бога за дверима,
У зятя та в сина
Стара собі спочиває,
А на Катерину,
На дитя своє єдине,
Тілько поглядає.
А я в шинку с пяницями
Душу пропиваю, —
Та й пропив! Запродав душу, —
І душу і тіло:
Тіло катові, а душу...
О, Боже мій милий!
Хотілося-б жить на сьвіті,
Та-ба! треба вчитись,
Як на сьвіті жити,
А то битимуть, та й дуже!...
Не знаю, мій друже,
Чи сатана лихо коїв,
Чи я занедужав,

Digitized by Google

Чи то мене злая доля
Привела до того!...
Таки й досі ще не знаю,
Не знаю нічого...
Знаю тільки, що тверезий,
(Бо вже ані вина,
Ні меди, ні оковита
Не пилися, сину!)...
От-таке-то сподіялось!
Вмер батько і мати,
Чужі люде поховали,
А я, мов проклятий,
Мов Іуда одринутий
І людьми і Богом,
Тиняюся, ховаюся, —
І дійшло до того,
Що я, в-ночі підкравшися,
Максимову хату
(Бо його Максимом звали —
Вдовиного зятя)
Запалив! Згоріла хата...
А душа проклята
Не згоріла... моя душа,
Мій друже, мій брате!
Не згоріла, а зосталась, —
Тліє, й досі тліє...
І коли вона зотліє,
Коли одпочине, —
Сьвятий знає...

IV.

С переляку
Вмерла Катерина;
А Максим на пожарище
Та на попілище
Подивився... нема ради!...
Тілько вітер свище

Digitized by Google

У димарі та в коміні...
Що́ тут в сьвіті діять?
І що́ тепер йому почати?
Подумавши, перехрестивсь
Та й знов пішов у наймити
Голодні злидні годувати.
Вдова зосталась не сама,
А з сином парубком; женити
Його збіралась в осені,
Аж гульк!... од матушки-царицї
Таки із самої столиці,
Прийшов указ — лоби голить;
Це в перший раз такий указ
Прийшов з Московщини до нас,
Бо на Вкраїні в нас бувало
У козаки охочі йшли,
А в пікинери вербували, —
Та теж охочих... На селі
Зібралася громада радить —
Кого голить у москалі.

Порадили громадою, —
І вдовиченка-ледащицю
Забили в скрепицю,
Та й повезли до прийому!
Он-яке творитця
На сім сьвіті, яка правда
У людей, мій сину!...
Така й досі, я думаю,
В нас на Україні;
Та другої і не буде
В невольниках-людях.

V.

„Ні вже“, каже, „добрі люде!
Не так воно буде, —
От-так хиба!“ Максим каже:
„Які з мене люде

У наймитах! Іду служить;
Нехай", каже, „вдовин син
Та не стане під аршин,
А я стану."

Із прийому
Вернувся до-дому,
До матері вдовиченко;
А Максим с прийому
Пішов собі у москалі,
Помолившись Богу.
Мені полегшало, — а с чого,
С чого полегшало мені?
С того, що ворога не стало...
Якого-ж ворога, мій Боже!
Моя пекельная душа
Кого боялася? Максима!
Ні, не Максима, а когось,
Когось боялася проклята:
Люциперові служила
Та його й страшилась!...

VI.

Через год, от-то, й „велика
Зіма" наступила;
До зеленої неділі
В байраках біліли
Сьніги білі, — тоді-ж от-то
І Очаков брали
Москалі, — а Запорожжя
Перше зруйнували.
Розбрелося товариство...
(А що то за люде
Були тиї Запорозці! —
Не було й не буде
Таких людей!...)

Digitized by Google

Під Очаков
Погнали й Максима:
Там-то його скалічено,
Та й на Україну
Повернено з одставкою, —
Бачиш, праву ногу,
Чи то ліву, підстрелено...
Мені не до того
Було тоді: знову люта
Гадина впилася
В саме серце, — кругом його
Тричи обвилася,
Як той „Ирод“... Що́ тут робить?
Не дам собі ради;
А Максимові кривому
Нічого не вадить:
Шкандибає на милиці
І гадки не має;
А в неділеньку сьвятую
Мундирь надіває,
І медаль і хрест причепить,
І заплете косу
Та ще й борошном посипле...
(Я не знаю й досі,
На-що воно москалі ті
Коси заплітали,
Мов дівчата, та сьвятеє
Борошно псували?...
На іграшку, я думаю —
Так-собі, аби-то!)
От-то-ж було, мов ґенерал,
Максим сановито
Приберетця у неділю
Та й пошкандибає
У храм Божий; на криласі
Стане та й сьпіває
З дяком таки, а то возьме
Та ще й прочитає
Апостола серед церкви
(Вивчився читати

Digitized by Google

У москалях). Непевний був
Максим от-той, брате! —
Та трудящий, роботящий,
Та тихий до того,
Та ласкавий... було тобі
Ніже ані-кого
Не зачепить ніже ділом,
Ніже яким словом.
„І талан і безталанья —
Все“, каже, „від Бога,
Вседержителя сьвятого,
А більш ні від кого....“
Преблагий був муж на сьвіті
Максим от-той, сину!
А я! а я!... не вимовлю,
Моя ти дитино!...
Я — вбив його!... Пострівай-лиш!
Трохи одпочину, —
Та тоді вже...

VII.

Так ти кажеш,
Що бачив криницю
Москалеву, щó ще й досі
Беруть з неї воду?
І хрест, кажеш, коло шляху
І досі Господній
Стоїть собі на роздольлі;
А не розказали
Тобі люде там нічого?...
Вже повимірали
Тиї люде, мої сьвідки,
Праведниї люде;
А я й досі караюся,
І каратись буду
Й на тім сьвіті...

Digitized by Google

Ось послухай,
Доводить до чого
Сатана той душу нашу:
Як не схаменетця
Та до Бога не вернетця,
То так і ввіпєтця
Пазурами в саме серце...
Ось слухай же, сину!
Про Максима праведного:
Було не спочине
Ніколи він, а в неділю,
Або в яке сьвято,
Бере сьвятий псалтирь в руки
Та й іде читати
У садочок: (у садочку
Там, у холодочку,
Катерину поховали...)
От-то-ж, у садочку
За упокой душі її
Псалтирь прочитає.
Потім собі тихесенько,
Тихо засьпіває
„Со сьвятими", та й заплаче,
А потім помяне
„О здравії" тещу з сином, —
І веселий стане:
„Все од Бога", скаже собі:
„Треба вік дожити!"
От-такий-то муж праведний
Був він на сім сьвіті;
А у будень, — то він тобі
Не посидить в хаті;
Все нишпорить по-надвірю:
„Треба роботати!"
Було скаже по-московськи:
„А то, лежа в хаті,
Ще опухнеш." Та взяв якось
Заступ і лопату,
Та й пішов собі у поле
Криницю копати.

Digitized by Google

„Нехай“, каже, „колись люде
Будуть воду пити,
Та за мою грішну душу
Господа молити.“
Вийшов в поле, геть од шляху
У балку спустився,
Та й викопав при долині
Глибоку криницю.
(Не сам один: толокою
Йому помагати
Й добрі люде приходили
Криницю копати).
І виложив цямриною,
І над шляхом в полі
Височенний хрест поставив:
Зо всього роздольля
Широкого було видно;
Це, бачиш, для того,
Щоб знать було, що криниця
Єсть коло дороги,
Щоб заходили с кринниці
Люде воду пити,
Та за того, що́ викопав,
Богу помолитись.

VIII.

А тепер уже, — он бачиш,
Доходить до чого! —
Що я стратить наміряюсь
Максима сьвятого...
От-таке-то!... А за ві-що?
За те, за що́ Каін
Убив брата праведного
У сьвітлому раю!
Чи то було у неділю,
Чи в якеє сьвято,
(Слухай, сину, як навчає

Digitized by Google

Сатана проклятий!)
„Ходім," кажу, „Уласович,
На твою криницю
Подивитись!" — „Добре," каже
„Ходімо напитись
Води з неї погожої."
Та й пішли обоє,
І відерце і віжечки
Понесли з собою...
От, приходим до криниці;
Я перш подивився —
Чи глибоко. „Власовичу!"
Кажу, „потрудися
Води достать: я не вмію."
Він і нахилився,
Опускаючи відерце;
А я... я за ноги
Вхопив його, та й укинув
Максима сьвятого
У криницю...
От-таке-то
Сотворив я, сину!...
Такого ще не творилось
В нас на Україні!
Та й ніколи не створитця
На всім сьвіті, брате!...
Всюди люде, а я один —
Диявол проклятий!...

IX.

Через тиждень вже витягли
Максима с криниці,
Та у балці й поховали;
Чи-малу каплицю
Поставили громадою,
А його криницю
„Москалевою" назвали...

Digitized by Google

От тобі й билиця
Про ту криницю москалеву, —
Нелюдська билиця! .
А я... пішов у гайдамаки
Та на Сібірі й опинивсь,
(Бо тут Сібір була колись)...
І пропадаю, мов собака,
Мов той Іуда... Помолись
За мене Богу, мій ти сину,
На тій преславній Україні,
На тій веселій стороні...
Чи не полегшав мені?!...

Новопетровское укрѣпленіе, 1857.

МОСКАЛЕВА КРИНИЦЯ.

(По першому рукопису.)

„Не варт, їй Богу, жить на сьвіті!...“
— „То йди топись!“... „А жінка, діти?!...“
— „От-то-ж-то бачиш, не бреши!
А сядь лишень-но, напиши
Оцю бувальщину! — то може
Інако скажете, небоже!
Пиши от-так: Було
Село...
Та, щоб не лізти на чужину,
Пиши, у нас на Україні,
А в тім селі вдова жила,
А у вдови дочка була
І син семиліток...
Добро мавши діток
У роскоші, — хвалиш Бога;
А вдові убогій
Мабуть не до його,
Бо залили за шкуру сала, —
Трохи не пропала:
Думала в черниці,
Або йти топитьця!
Так жаль маленьких діток стало:
Звичайне мати, щó й казать!
Та може снився таки й зять,
Бо вже Катруся підростала:
Чи вже їй вік продівувать,
Зносити брівоньки ні-за-що?...
Ні, дівонька вона не та!

„Таки-ж у тім селі трудящий
(Бо всюди сироти — ледащо)

Digitized by Google

У наймах виріс сирота,
Неначе батькова дитина!
То сяк, то так,
Придбав сірома грошенят,
Одежу справив, жупанину,
Та ні відсіль, а ні відтіль
На ту сирітську копійчину
Купив садочок і хатину;
Подякував за хліб, за сіль
І за науку добрим людям,
Та до вдовівни на-впростець
Шелесть за рушниками!
Не торгувавсь з старостами
(Як те буває між панами),
Не торгувавсь і пан-отець,
(Усім на диво, та на чудо!)
За три копи звінчав у будень...
Просохли очі у вдови.
От-так-то, друже мій, живи, —
То й весело на сьвіті буде,
І буде варт на сьвіті жить,
Як матимеш кого любить.
Хоч кажуть от-ще щó, небоже:
„Себе люби, то й Бог поможе!“
А доведетця умірать?
Здихать над грішми? ні, небоже!
Любов — Господня благодать!
Люби-ж, мій друже, жінку, діток,
Діли з убогим заробіток,
То легше буде й зароблять!“
1. — „Спочинем трохи, поговорим...
Щó? ярина ще не зійшла?“
2. „Та де та ярина взялась?
У мене ще на жито орють.
От-тим-то й ба, що живете
Відколи, дядьку, а не чули,
А може й чули, та забули:
Журнал дрюкують...“
1. — „Те! те! те!“ —
2. „Та щó ви думаєте, польський,

Digitized by Google

Або „Хазяїн“ той московський?
Не та ловись! журнал „Ревю“!
Чи те „Ля-мод“, купив для Паші
Торік в Ромні...“

1. — (Нишком.) — „Так от як наші!
Не чув, як на сьвіті живу!...“

2. „У самому тому журналі
Моя Пашета начитала,
Як Німці сіяли траву, —
А потім вижали серпами!
І все написано стихами, —
Та не такими, як у нас...“

1. — „Як-би ти, брате, свині пас,
За слово вибачай...“

2. (Мов не чує.) „Гей, хлопче!

(Ходить, посвистує, а потім сьпіває:)

„Хлопче, молодче,
С карими очима!
На-що тобі жінка?
Камінь за плечима!...“

1. — „Та годі вже тобі сьпівать.“

2. „Щó? може хочете кінчать?
А я, признатьця, думав тее...“

1. — „А я так думаю инее,
Що випємо, та поснемо,
А там і ладу не дамо;
Сідай лиш, та пиши, небоже,
Та кончимо, як Бог поможе!“

„Одружились небожата,
Дивувались люде:
Як-то вони, ті сироти,
Жить на сьвіті будуть?
Минає рік, минув другий, —
Знову дивувались:
Де в тих сиріт безталанних
Добро тее бралось?
І в коморі, і на дворі,
На току, й на ниві,

Digitized by Google

І діточки, як квіточки,
Й самі чорнобриві:
У жупанах похожають,
Старців закликають
На обіди, а багаті —
То й так не минають.
Не минали себелюбі,
Та все жалкували,
Що сироти таким добром
Старців годували:
„Коли гине, то спродали-б:
Адже-ж у їх діти!...“
Ось слухай же, що́ то роблять
Заздрощі на сьвіті
І ненатля голодная!
Ходили, ходили,
Поки в-ночі, жалкуючи,
Хату запалили...
Нехай би вже були непевні
Які вельможі просьвіщенні:
То і не жаль було-б, — чи так?
А то сірісінький сіряк
От-так лютує! — Тяжко, брате,
Людей на старість розпізнати,
А ще гірше — з-за-молоду
Гадину кохати.
Очарує зміїними
Карими очима...
А пек тобі! забув, дурню,
Що смерть за плечима?

До стебла все погоріло,
І діти згоріли,
А сусіде, і багаті,
І вбогі, раділи.
Багатиї, бач, раділи,
Що багатші стали,
А вбогиї тому раді,
Що з ними зрівнялись!

Digitized by Google

Посходились жалкувати,
Жалю завдавати:

„Шкода, шкода! як-би знатьтя
Копійчину-б дбати,
То все-б таки воно не так...
А що́ пак? Максиме!
(Бо його Максимом звали)
Попродай скотину,
Та ходи до мене в найми!
Що́ буде, те й буде!...
Будем знов чумакувати,
Поки вийдем в люде,
А там знову...“ Подякував
Максим за пораду.
— „Побачу ще, як там буде,
Коли не дам ради...
То тоді вже певне треба
Іти в найми знову...
Де то моя Катерина,
Моя чорноброва?...
Вона мене все радила,
І тепер порадить...
Та останняя ця рада
На віки завадить.
Воли твої і корови
Разом поздихали,
А Катруся з москалями
Десь помандрувала.“

Тепер от-так пиши небоже:
„Максим подумав, пожурився,
А потім Богу помолився,
Промовив двічи: „Боже, Боже!“
Та й більш нічого.
Од цариці
Прийшов указ — лоби голить.
„Не дав вдовиці утопитьця,
Не дам же й с торбою ходить!“
Сказав Максим, — і ґрунт покинув,

Digitized by Google

Бо вдовиного, бачиш, сина
В прийом громада повезла.
Такі то темнії діла
Творятця нишком на сім сьвіті!
А вас, письменних, треба-б бити,
Щоб не кричали: „ах, ах, ах!...
Не варт, не варт на сьвіті жити!...“
А чом пак темні не кричять?...

2. — „Хиба-ж живуть вони і знають,
Як ви сказали, — благодать,
Любов . . . . . .“
1. „... Що́, що́? недочуваю!...“
2. — „Вони, кажу вам, прозябають,
Або по вашому ростуть,
Як та капуста на городі.“
1. „От-так по вашому! ну, годі-ж!
Нехай собі і не живуть...
А все, скажу, таки: як хочеш,
А ви їм жить не давте,
Бо ви для себе живете,
Заплющивши письменні очі.“
2. — „От-же як будем так писать,
То ми й до вечора не кончим.
Ну, де той безталанний зять?“ —

1. „Вернувсь вдовиченко до дому,
А зять пішов у москалі;
Не жаль було його нікому,
Та ще й сьміялись у селі!

От-же, далебі, не знаю,
Чи вона верталась,
Катерина, до матері,
Чи так і пропала?
Була чутка, що стрижену
В Умані водили
По улицях: украла щось, —
Потім утопилась.
Та все-то те, — знаєш, люде
Втоплять і задушать, —

Digitized by Google

А може то така правда,
Як на вербі груші.
Знаю тільки, що про неї
І пісьню проклали.
Я чув тоді, на досьвітках
Дівчата сьпівали:
„Шелесть, шелесть по дубині,
Шапки хлопці погубили;
Тілько наймит не згубив,
Удовівну полюбив...“
Соромітна... нехай їй лихо!

Минали літа тихо-тихо,
(От-так пиши), — і за гріхи
Карались Господом Ляхи,
І пугав Пугач над Уралом,
Піїти в одах вихваляли
Войну й царицю, — тілько ми
Сиділи нишком, слава Богу!
Пісьля великої зіми
Вернувся і Максим безногий:
В поході, каже, загубив,
Та срібний хрестик заробив.
Чого він придибав? нема в його хати,
Ні сестри, ні брата, нікого нема.
Чого-ж він приплентавсь? — а хто його зна!
Чи чув ти, що́ кажуть: легше умірати
Хоч на пожарині в своїй стороні,
Ніж в чужій в палатах! Чи чув ти? ба ні!

2. — „Ей, дядечку! швидче будемо писати,
Бо хочетця спати і вам, і мені.“

1. Зажурився москаль каліка:
Де йому подітись?
Вдовиченко в пікинерах,
Вдова на тім сьвіті!
До кого-ж він прихилитця?
Де перезімує?!
Уже осінь; незабаром
Зіма залютує.

Digitized by Google

Нема йому в сьвіті долі:
Полинула в полі!...
Попросився зімувати
До дяка у школу,
Бо таки й письму, спасибі,
Москалі навчили.
І в косі був, бо й москалі
Тоді, бач, носили
Сиві коси с кучерями
Усі до одного —
І борошном посипали.
Бог їх зна, для чого?...
Максим, таки він письменний,
Було помагає
І на клирасі дякові,
І псалтирь читає
Над покойними, й хавтури
З школярами носить,
А в Пилипівку сірома
Христа-ради просить.
Нічого, знай своє пиши,
Та перед людьми не бреши!
Хоч-би тобі лихе слово
Почув хто од його!
І талан і безталанья —
Все, каже, „од Бога.“
Ані охне, ні заплаче,
Неначе дитина.
І собаки не кусали
Москаля Максима.
А в неділю, або в сьвято,
Мов причепуритця,
Шкандибає на вдовину
Пустку подивитьця.
Сяде собі у садочку
І вдову згадає,
І за її грішну душу
Псалтирь прочитає.
Катерину „о здравії“
Тихенько помяне!

Digitized by Google

Утре сльози — „все од Бога!“
Й веселенький стане.
А в Петрівку і в Спасівку
Не спочине в школі,
Бере заступ і лопату,
Шкандибає в поле.
І край шляху, при долині —
От-же не вгадаєш,
Що́ каліка виробляє?
Криницю копає!
Та й викопав. На те літо
Криницю сьвятили
На самого Маковія,
І дуб посадили
На прикмету проїзжачим, —
А на друге літо
Москаля, вже неживого,
Найшли в балці діти
Коло самої криниці:
Вийшов подивитьця
Останній раз сіромаха
На свою криницю. —
Громадою при долині
Його поховали,
І долину і криницю
На память назвали
Москалевою. На Спаса,
Або Маковія
І досі там воду сьвятять,
І дуб зеленіє.
Хто йде, їде, — не минають
Зеленого дуба:
В холодочку посідають
Та тихо, та любо,
Пючи воду погожую,
Згадають Максима...
От-так живіть, недоуки!
То й жить не остине.

Digitized by Google

IV.

Напрям реалістичний.

(Від року 1857—1861.)

Digitized by Google

Digitized by Google

І. ДУМКИ
та инші дрібні стихотвори.

1.

СОН.

(*М. А. Марковичці.*)

На панцині пшеницю жала, —
Втомилася; не спочивать
Пішла в снопи, — пошкандибала
Івана-сина годувать:
Воно сповитеє кричало
У холодочку за снопом;
Розповила, нагодувала,
Попестила, — і ніби сном,
Над сином сидя, задрімала.
І снитця їй: той син Іван —
І уродливий, і багатий,
Не одинокий, а жонатий
На вольній, бачитця... бо й сам
Уже не панський, а на волі
Та на своїм веселім полі
У-двох собі пшеницю жнуть,
А діточки обід несуть...
Та й усьміхнулася небога...
Прокинулась, — нема нічого!
На Йвася глянула; взяла
Його, гарненько сповила,

Digitized by Google

Та, щоб дожать до „ланового“,
Ще копу дожинать пішла...
Остатню може; Бог поможе,
Той сон твій справдитця!...

13. Липця 1858.

2.

Я не нездужаю, нівроку,
А щось такеє бачить око,
І серце жде чогось. Болить,
Болить і плаче, і не спить,
Мов негодована дитина.
Лихої, тяжкої години
Мабуть ти ждеш? Добра не жди!
Не жди сподіваної волі, —
Вона заснула: царь Микола
Її приспав, — а щоб збудить
Хиренну волю, треба миром,
Громадою обух сталить,
Та добре вигострить сокиру,
Та й заходитьця вже будить.
А то проспить собі, небога,
До суду Божого-страшного!
А панство буде колихать,
Храми, палати мурувать,
Любить царя свого дурного
Та византійство прославлять,
Та й більше, бачитця, нічого!

22. Ноября 1858.

Digitized by Google

3.

(*Прочитавши XI. псалом.*)

Мій Боже милий! як то мало
Сьвятих людей на сьвіті стало!...
Один на другого кують
Кайдани в серці... а словами,
Медоточивими устами
Цілуютця, і часу ждуть,
Чи швидко брата в домовині
З гостей на цвинтарь повезуть?...
А ти, о Господи єдиний,
Скуєш лукавії уста,
Язик от-той велерічивий,
Мовлявший: „ми — не суєта!
І возвеличимо на диво —
І розум наш, і наш язик...
Та й де той пан, що нам закаже
І думать так і говорить?“
„Воскресну я!“ той пан вам скаже:
Воскресну нині, ради їх,
Людей закованих моїх —
Убогих-нищих... Возвеличу
Малих от-тих рабів німих!
Я на сторожі коло їх
Поставлю с л о в о.“

І пониче,
Неначе стоптана трава,
І думка ваша, і слова. —
Неначе срібло куте, бите
І семикрати перелите
Огнем в горнилі, — словеса
Твої, о Господи, такиї!
Розкинь же їх, Твої сьвятиї,
По всій землі!... І чудесам
Твоїм увірують на сьвіті
Твої малі убогі діти!

15. Лютого 1859.

4.

(*Прочитавши главу XXXV. у Ісаії.*)

Радуйся, ниво неполитая!
Радуйся, земле, не повитая
Квітчастим злаком! Розпустись,
Рожевим крином процьвіти!...
І процьвітеш, позеленієш,
Мов Іорданові сьвятиї
Луги, зелені береги!
І честь Кармилова, і слава
Ливанова, а не лукава,
Тебе укриє дорогим
Золототканим, хитрошитим,
Добром та волею підбитим,
Сьвятим омофором своїм, —
І люде темниї-незрячі
Дива Господнії побачять!

І спочинуть невольничі
Утомлені руки,
І коліна одпочинуть,
Кайданами куті!
Радуйтеся, вбогодухі!
Не лякайтесь дива:
Це Бог судить, визволяє
Довготерпеливих —
Вас убогих — і воздає
Злодіям за злая!

Тоді, як, Господи, сьвятая
На землю правда прилетить,
Хоч на годиночку спочить, —
Незрячі прозрять, і кривиї,
Мов серна з гаю, помайнують;
Німим отверзутця уста,
Прорветця слово, як вода,
І дебрь-пустиня неполита,
Сьцілющою водою вмита,

Digitized by Google

Прокинетця, — і потечуть
Веселі ріки, а озера
Кругом гаями поростуть,
Веселим птаством оживуть.

Оживуть степи, озера,
І не верстовиї,
А вольниї, широкиї,
Скрізь шляхи сьвятиї
Простелютця; і не найдуть
Шляхів тих владики,
А раби тими шляхами,
Без ґвалту і крику,
Позіходятця до-купи,
Раді та веселі,
І пустиню опанують
Веселиї села.

25. Марта 1859.

5.

Ой маю, маю я оченята, —
Нікого, мати, та оглядати,
Нікого, серденько, та оглядати!

Ой маю, маю і рученята, —
Нікого, матінко, та обнімати,
Нікого, серденько, та обнімати!

Ой маю, маю і ноженята, —
Та ні с ким, матінко, потанцювати,
Та ні с ким, серденько, потанцювати!

Пирятин, 10. Червця 1859.

Digitized by Google

6.

Колись дурною головою
Я думав: горенько зо мною!
Як доведетця в сьвіті жить?
Людей і Господа хвалить?...
В багні колодою гнилою
Валятись, старітися, гнить,
Умерти — й сьліду не покинуть
На (обезславленій) землі!...
О горе-горенько мені!
І де я в сьвіті заховаюсь?
Що-день Пилати розпинають,
Морозять, шкварять на огні!...

Черкаси, 21. Липця 1859.

7.

Як-би-то ти, Богдане пяний,
Тепер на Переяслав глянув,
Та на замчище подививсь, —
Упився-б, здорово упився!

О, препрославлений, козачий
Розумний батьку!... і в смердячій
Жидівській хаті-б похмелився,
Або-б в калюжі утопився,
В багні свинячім...

Амінь тобі, великий муже!
Великий... славний, — та не дуже!...
Як-би ти на-сьвіт не родився,
Або в колисці ще упився,
То не купав би я в калюжі
Тебе преславного... Амінь!...

Переяслав, 19. Серпня 1859.

Digitized by Google

8.

Мій Боже милий! знову лихо!...
Було так любо, було тихо:
Ми заходились розкувать
Своїм невольникам кайдани, —
Аж гульк!... Ізнову потекла
Мужицька кров! Кати вінчані,
Мов пси голодні, за маслак
Гризутця знову.

9.

Ой діброво, темний гаю!
Тебе одягає
Тричи на рік... Багатого
Собі батька маєш.
Раз укриє тебе рясно
Зеленим покровом, —
Аж сам собі дивуєтця
На свою діброву...
Надивившись на доненьку
Любу, молодую,
Візьме її та й огорне
В ризу золотую
І сповиє дорогою
Білою габою,
Та й спать ляже, втомившися
Турбою такою.

Петербург, 15. Стичня 1860.

Digitized by Google

10.

МОЛИТВИ.

I.

Царям, всесьвітним шинкарям,
І дукачі, і таляри
І пута кутиї пошли!

Робочим головам, рукам,
На сій окраденій землі
Свою Ти силу низпошли!

Мені-ж, мій Боже, на землі
Подай любов: сердешний рай! —
І більш — нічого не давай!

Петербург, 24. Мая 1860.

II.

Царів, кровавих шинкарів,
У пута кутиї окуй,
В склепу глибокім замуруй!

Трудящим людям, всеблагий,
На їх окраденій землі
Свою Ти силу низпошли!

А чистих серцем? — коло їх
Постав Ти ангели Твої,
Щоб чистоту їх соблюли!

Мені-ж, о Господи, подай
Любити правду на землі
І друга щирого пошли!

25. Мая.

Digitized by Google

III.

Злоначинающих мені
У пута кутиї не куй,
В склепи глибокі не муруй!

А доброзиждущим рукам
І покажи, і поможи,
Сьвятую силу низпошли!

А чистих серцем? коло їх
Постав Ти ангели свої
І чистоту їх соблюди!

А всім нам в-купі на землі
Єдиномислів подай,
І братолюбів пошли!

27. Мая.

IV.

Тим неситим очам,
Земним богам, царям,
І плуги й кораблі,
І всі добра землі,
І хвалебні псалми
Тим дрібненьким богам!

Роботящим рукам,
Роботящим умам,
Перелоги орать,
Думать, сіять, не ждать
І посіяне жать —
Роботящим рукам.

Добросердим, малим,
Тихолюбцям сьвятим,
Творче неба й землі!
Долгоденствіє їм

Digitized by Google

На сім сьвіті, — на тім
Рай небесний пошли!

Все на сьвіті не нам,
Все богам тим царям:
І плуги й кораблі
І всі добра землі,
Моя любо... а нам —
Нам любов між людьми!

31. Мая.

11.

(*На смерть Григория, митрополита Петербургського.*)

Умре муж велій в власяниці!
Не плачте, сироти-вдовиці!
А ти, Аскоченскій, возплач,
„Во-утріе на тяжкій глас!“
І Хомяков, Русі ревнитель,
Москви-Отечества любитель,
О юпкоборцеві возплач!
І вся о, „Русская Бесѣда“
Во глас єдиный исповѣдуй
Свої гріхи, — і плач, і плач!...

Петербург, 17. Червця 1860.

12.

ГИМН ЧЕРНИЧІЙ.

Ударь, громе! над тим домом,
Над тим Божим, де мремо ми;
Тебе-ж, Боже, зневажаєм,
Зневажаючи сьпіваєм:
Аллилуйя!

Digitized by Google

Як-би не ти, ми-б любились,
Кохалися-б та дружились,
Та діточок виростали,
Научали-б та сьпівали:
Аллилуйя!
Одурив ти нас, убогих!...
Ми-ж, окрадені небоги,
Сами тебе одурили
І скиглячи возопили:
Аллилуйя!
Ти постриг нас у черниці,
А ми собі — молодиці...
Та танцюєм, та сьпіваєм,
Сьпіваючи промовляєм:
Аллилуйя!

20. Червня 1860.

13.

Над Дніпровою сагою
Стоїть явір між лозою,
Між лозою з ялиною,
С червоною калиною.

Дніпро беріг риє-риє,
Яворові корінь миє;
Стоїть старий, похилився,
Мов козак той зажурився, —

Що без долі, без родини
Та без вірної дружини,
Без дружини і надії
В самотині посивіє!

Явір каже: „Похилюся,
Та в Дніпрові скупаюся.“
Козак каже: „Погуляю,
Та любої пошукаю.“

Digitized by Google

А калина з ялиною
Та гнучкою лозиною,
Мов дівчаточка із гаю
Вихожаючи, сьпівають, —

Повбірані, заквітчані
Та с таланом заручені,
Думки-гадоньки не мають —
Вютця-гнутця та сьпівають...

Петербург, 24. Червця 1860.

14.

Росли у-купочці, — зросли;
Сьміятись, гратись перестали...
Неначе справді розійшлись...
Зійшлись незабаром, — побрались;
І тихо, весело пройшли,
Душею-серцем неповинні,
Аж до самої домовини...
А між людьми вони жили!

Подай же й нам, всещедрий Боже,
От-так цьвісти, от-так рости,
Так одружитися і йти, —
Не сварячись в тяжкій дорозі
На той сьвіт тихий перейти!

Петербург, 25. Червця 1860.

15.

Сьвіте ясний! сьвіте тихий!
Сьвіте вольний, несповитий!
За-що-ж тебе, сьвіте-брате,
В своїй добрій теплій хаті

Digitized by Google

Оковано, омурано,
(Премудрого одурено)
Багряницями закрито
І розпятієм добито?!...
Не добито! — стрепенися!
Та над нами просьвітися!
Просьвітися!... Будем, брате,
З багряниць онучі драти,
Люльки с кадил закуряти,
„Явленими“ піч топити,
А кропилом будем, брате,
Нову хату вимітати!

Петербург, 27. Червця 1860.

16.

Дівчя любе, чорнобриве
Несло з льоху пиво,
А я глянув, подивився —
Та аж похилився...
Кому воно пиво носить?
Чому босе ходить?
Боже сильний! Твоя сила
Та тобі-ж і шкодить.

17.

Не журюсь я, а не спитця
Часом до півночи, —
Усе сьвітять ті блискучі
Твої чорні очі.
Мов говорять тихесенько:
„Хоч, небоже, раю?
Він у мене, тут у серці!“

Digitized by Google

А серця немає,
Й не було його ніколи,
Тілько шматок мяса...
На-що-ж хороше і пишно
Так ти розцьвілася?...
Не журюся, а не спитця
Часом і до сьвіта, —
Усе думка побиває:
Як-би так прожити,
Щоб ніколи такі очі
Серця не вразили!

18.

І Архімед, і Галилей
Вина й не бачили. Єлей
Потік у черево чернече.
А ви, сьвятиї предотечі,
По всьому сьвіту розійшлись
І крихту хліба понесли
Царям убогим. Буде бите
Царями сіянев жито,
А люде виростуть. Умруть
Ще незачатиї царята...
А на оновленій землі
Врага не буде — супостата —
А буде син і буде мати,
І будуть люде на землі.

24. Сентября 1860.

19.

Не нарікаю я на Бога,
Не нарікаю ні на кого:
Я сам себе, дурний, дурю,
Та ще й сьпіваючи... Орю

Digitized by Google

Свій переліг — убогу ниву,
Та сію слово: добрі жнива
Колись-то будуть!... І дурю
Себе таки, себе самого,
А більше, бачитця, нікого.

Орися-ж ти, моя ниво,
Долом та горою,
Та засійся, чорна ниво,
Волею ясною!
Орися-ж ти, розвернися,
Полем розстелися,
Та посійся добрим житом,
Долею полийся!
Розвернися-ж на всі боки,
Ниво-десятино!
Та посійся не словами,
А розумом, ниво!
Вийдуть люде жито жати...
Веселиї жнива!...
Розвернися-ж, розстелися-ж,
Убогая ниво!

Чи не дурю себе я знову
Своїм химерним добрим словом?...
Дурю! Бо лучче одурить
Себе таки, себе самого,
Ніж з ворогом по-правді жить
І всує нарікать на Бога!

Петербург, 5. Октября 1860.

20.

Минули літа молодні...
Холодним вітром од надії
Уже повіяло... Зіма!...
Сиди один в холодній хаті...

Digitized by Google

Нема с ким тихо розмовляти,
Ані порадитись... нема!
А нікогісінько нема!
Сиди-ж один, поки надія
Одурить дурня, осьміє...
Морозом очі окує,
А думи гордиї розвіє,
Як ту сьніжину по степу...
Сиди-ж один-собі в кутку,
Не жди весни — сьвятої долі!
Вона не зійде вже ніколи
Садочок твій позеленить,
Твою надію оновить,
І думу вольную на волю
Не прийде випустить... Сиди —
І нічогісінько не жди!...

Петербург, 15. Октября 1860.

21.

Титарівна-Немирівна
Гаптує хустину,
Та колише московщеня —
Малую дитину.
Титарівна-Немирівна
Людьми гордувала...
А москаля-пройдисьвіта
Нищечком витала!
Титарівна-Немирівна
Почестного роду...
Виглядає пройдисьвіта
Москаля с походу.

Петербург, 19. Октября 1860.

Digitized by Google

22.

Хоча лежачого й не бють,
То і полежать не дають
Ледачому. Тебе-ж, о суко,
І ми самі, і наші внуки,
І миром люде прокленуть!
Не прокленуть, а тілько плюнуть
На тих одовних щенят,
Щó ти щенила. Муко! муко!
О, скорбь моя! моя печаль!
Чи ти минеш коли? Чи псами
Царі з міністрами-рабами
Тебе, о люту, зацькують?
Не зацькують! А люде тихо,
Без всякого лихого лиха,
Царя до ката поведуть!

Петербург, 20. Октября 1860.

23.

І тут, і всюди — скрізь погано!...
Душа убога встала рано,
Напряла мало та й лягла
Одпочивать собі небога.
А воля душу стерегла...
„Прокинься!“ каже: „плач, убога!
Не зійде сонце. Тьма і тьма...
І правди на землі нема!“
Ледача воля одурила
Маленьку душу: сонце йде
І за собою день веде.
І вже тиї хребетносилі,
Уже ворушатця царі...
І буде правда на землі!...

Петербург, 30. Октября 1860.

Digitized by Google

24.

О, люде, люде небораки!
На-що здалися вам царі?
На-що здалися вам псарі?
Ви-ж таки люде, — не собаки!

В-ночі і ожеледь, і мрака,
І сьніг, і холод... і Нева
Тихесенько кудись несла
Тоненьку кригу по-під мостом,
А я, от-то-ж таки в-ночі,
Іду та кашляю йдучи.
Дивлюсь: неначе ті ягнята,
Ідуть задріпані дівчата,
А дід (сердешний інвалид)
За ними гнетця, шкандибає,
Мов у кошару заганяє
Чужу худобу... Де-ж той сьвіт!?
І де та правда?! Горе! горе!
Ненагодованих і голих
Женуть (*послідній долгъ отдать*),
Женуть до матері байстрят! —
Чи буде суд? чи буде кара
Царям, царятам на землі?
Чи буде правда між людьми?...
Повинна буть!... бо сонце стане
І оскверненну землю спалить.

Петербург, 3. Ноября 1860.

25.

Як-би с ким сісти, хліба з'їсти,
Промовить слово, — то воно-б,
Хоч і як-небудь, на сім сьвіті,
А все-б таки якось жилось.

Digitized by Google

Та — ба!... нема с ким! Сьвіт широкий,
Людей чи-мало на землі...
А доведетця одиноким
В холодній хаті кривобокій,
Або під тином простягтись!...
Або... ні!... Треба одружитись,
Хоча-б на чортовій сестрі!
Бо доведетця одуріти
В самотині... Пшениця-жито
На добрім сіялось лану,
А люде так-собі пожнуть
І скажуть: — „Десь його убито,
Сердешного, на чужині...“
О горе, горенько мені!

Петербург, 4. Ноября 1860.

26.

І день іде, і ніч іде...
І, голову схопивши в руки,
Дивуєшся — чому не йде
Апостол правди і науки?!

Петербургъ, 5. Ноября 1860.

27.

Якось-то йду я у-ночі
По-над Невою. Та йдучи
Міркую сам таки з собою:
„Як-би то... думаю... як-би
Не похилилися раби...
То не стояло-б над Невою
Оціх осквернених палат!
Була-б сестра і був би брат;

Digitized by Google

А то... нема тепер нічого...
Ні Бога навіть, ні пів-Бога.
Псарі с псарятами царять,
А ми дотепні доїзжачі
Хортів годуємо та плачем!..."

От-так-то я собі в-ночі,
По-над Невою ідучи,
Гарненько думав, і не бачу,
Що с того боку, мов із ями
Очима дупа кошеня:
А то два ліхтаря горять
Коло апостольської брами!
Я схаменувся, осінився
Сьвятим хрестом і тричи плюнув,
Та й знову думать заходивсь
Про те-ж таки, щб й перше думав.

Петербург, 13. Ноября 1860.

28.

Бували войни і військові свари,
Галагани, і Киселі, і Кочубеї-Нагаї:
Було добра того чи-мало!
Минуло все — та не пропало...
Остались шашелі: гризуть,
Жеруть і тлять старого діда...
А од коріньня тихо, любо
Зелені парости ростуть.
І виростуть, і без сокири,
Аж зареве та загуде,
Козак безверхий упаде,
Розтрощить трон, порве порфиру,
Роздавить вашого кумира,
Людськиї шашелі! Няньки,
Дядьки отечества чужого!
Не стане ідола сьвятого,

Digitized by Google

І вас не стане! — будяки
Та крапива, а більш нічого
Не виросте над вашим трупом!
І стане купою на купі
Смердячий гній, — і все те, все
По-троху вітер рознесе;
А ми помолимося Богу
І небагатиї й невбогі.

Петербург, 26. Ноября 1860.

29.

Зійшлись, побрались, поєднались,
Помолоділи, підросли,
Гайок, садочок розвели
Кругом хатини, — і пишались,
Неначе князі. Діти грались,
Росли собі та виростали...
Дівчаток москалі украли,
А хлопців в москалі забрали,
А ми неначе розійшлись,
Неначе брались — не єднались.

Петербург, 5. Декабря 1860.

30.

Тече вода с-під явора
Яром на долину,
Пишаєтця над водою
Червона калина.
Пишаєтця калинонька,
Явір молодіє,
А кругом їх верболози
Й лози зеленіють.

Digitized by Google

Тече вода із-за гаю
Та по-під горою,
Хлюпощутця качаточки
По-між осокою.
А качечка випливає
С качуром за ними, —
Ловлять ряску, розмовляють
З дітками своїми.

Тече вода край города, —
Вода ставом стала.
Прийшло дівчя воду брати:
Брало, засьпівало.
Вийшли с хати батько й мати
В садок погуляти,
Порадитись, кого-б то їм
Своїм зятем звати.

31.

Колись-то ще, во время оно,
Помпілій Нума, римський царь,
Тихенький, кроткий государь,
Втомившись пишучи закони,
Пішов любенько погулять
І одпочить, та спочивавши,
Додумать, як-би-то скувать
Кайдани на Римлян. І взявши
Гнучкий одноліток лози,
Каблучку заходивсь плести,
На шию-б то. Коли погляне, —
У холодочку під платочком
Дівчя заквітчанеє спить...
Друідам нічого робить
Перед такою красотою,
Перед богинею такою!
Сама Егерія в гаю,
Кленучи доленьку свою,

Digitized by Google

Повісилась. А мудрий Нума
І на дівчя і на цьвіти
Дивуєтця собі і дума:
Який би ретязь ще сплести?

32.

Не гріє сонце на чужині,
А дома надто вже пекло;
Мені не весело було
Й на нашій славній Україні:
Ніхто любив мене, витав,
І я хилився ні-до-кого,
Блукав собі, молився Богу,
Та люте панство проклинав,
І згадував літа лихиї,
Погані, давнії літа.
Тоді повісили Христа,
Й тепер не втік би син Марії!
Нігде не весело мені,
Та, мабуть, весело й не буде
Й на Україні, добрі люде!
От-же таки і на чужині
Хотілося-б... (та й то для того,
Щоб не робили Москалі
Труни із дерева чужого),
Аби хоч крихотку землі
Із-за Дніпра мого сьвятого
Сьвятиї вітри принесли...
Та й більш нічого! Так то, люде,
Хотілося-б, та що й гадать!...
На-що вже й Бога турбувать,
Коли по-нашому не буде!

Digitized by Google

33.

МОГИЛА БОГДАНОВА.

(Субботів.)

Стоїть в селі Субботові
На горі високій
Домовина України
Широка, глибока...
От-то церква Богданова!
Там-то він молився,
Щоб Москаль добром і лихом
С козаком ділився.
Мир душі твоїй, Богдане!
Не зовсім так сталось...
Могили вже розривають,
Та грошей шукають;
Льохи твої розкопують
Та тебе-ж і лають,
Що за труди не находять...
От-так-то, Богдане!
За те-ж тобі така й дяка:
Церкву-домовину
Нема кому полагодить!
На тій Україні,
На тій самій, що с тобою
Ляха задавила....
От-таке-то, Зіновію,
Олексіїв друже!
Ти все оддав приятелям,
А їм і байдуже! —
Кажуть, бачиш, що „все-то те
Таки й було наше,
А що ми тілько наймали
Татарам на пашу,
Та Полякам...“ Може й справді!
Нехай і так буде!
Так сьміютця з України
Сторонні люде!...

Digitized by Google

Не сьмійтеся, чужі люде!
Церква-домовина
Розвалитця... а с-під неї
Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Сьвіт правди засьвітить,
І помолятця на волі
Невольничі діти.

У Петербурзі, перед 19. Лютим 1861. року.

34.

Чи не покинуть нам, небого,
Моя сусідонько убога,
Вірші нікчемні віршувать,
Та заходитьця решутувать
Вози в далекую дорогу? —
На той сьвіт, друже мій, до Бога
Почимчикуєм спочивать...
Втомилися і підтоптались,
І розуму таки набрались, —
То й буде з нас! — ходімо спать!...
Ходімо в хату спочивать...
Весела хата, щоб ти знала!...

Ой не йдімо, не ходімо,
Рано, друже! рано;
Походимо, посидимо —
На цей сьвіт поглянем, —
Поглянемо, моя доле!...
Бач, який широкий,
І широкий та веселий,
Ясний та глибокий!...
Походимо-ж, моя зоре!
Зійдемо на гору —
Спочинемо.... а тим часом
Твої сестри-зорі,

Digitized by Google

Безвічнії, по-під небом
Попливуть, засяють...
Підождімо-ж, моя сестро,
Дружино сьвятая!
Та нескверними устами
Помолимось Богу,
Та й рушимо тихесенько
В далеку дорогу...
Над Летою бездонною
Та каламутною
Благослови мене, друже,
Славою сьвятою!...
А поки те, да се, да оне,
Ходімо просто — на-впростець
До Ескулапа на ралець, —
Чи не одурить він Харона
І Парку-прялку?... І тоді,
Поки-б химерив мудрий дід,
Творили-б, лежа, епопею, —
Парили-б скрізь по-над землею —
Та все-б гексаметри плели,
Та на горище-б однесли
Мишам на сьніданьня... А потім
Сьпівали-б прозу — та по нотах,
А не як-небудь...
Друже мій!
О, мій сопутниче сьвятий!
Поки огонь не захолонув,
Ходімо лучче до Харона, —
Через Лету бездонную
Та каламутную
Перепливем, перенесем
І славу сьвятую,
Безвічнюю, молодую...
Або — цур їй, друже!
І без неї обійдуся, —
Та як буду здужать,
То над самим Флегетоном,
Або над Стиксом у раю,
Неначе над Дніпром широким,

Digitized by Google

В гаю, предвічньому гаю,
Поставлю хаточку, садочок
Кругом хатини насажу:
Прилинеш ти у холодочок,
Тебе, мов кралю, посажу;
Дніпр, Україну згадаєм,
Веселі селища в гаях,
Могили-гори на степах —
І веселенько засьпіваєм...

Петербург, 14—26. Лютого 1861. р.

Digitized by Google

II. ПОСЬВЯТИ.

1.

ЛЯХАМ.

(*Бр. Залєському.*)

Ще як були ми козаками,
А Унії не чуть було,
От-там-то весело жилось:
Братались з вольними Ляхами, —
Пишались вольними степами;
В садах кохалися, цьвіли,
Неначе лілії, дівчата;
Пишалася синами мати,
Синами вольними. Росли,
Росли сини і веселили
Старії скорбнії літа, —
Аж поки іменем Христа
Прийшли ксьондзи і запалили
Наш тихий рай, і розлили
Широке море сьліз і крови, —
А сиріт іменем Христовим
Замордували-розпяли.

Поникли голови козачі,
Неначе стоптана трава:
Украйна плаче, стогне-плаче, —
За головою голова
До-долу пада. Кат лютує,

Digitized by Google

А ксьондз скаженим язиком
Кричить: „Te Deum! Allelujah!“

От-так-то, Ляше, друже-брате!
Неситиї ксьондзи, маґнати
Нас порізнили, розвели,
А ми-б і досі так жили!
Подай же руку козакові,
І серце чистеє подай!
І знову іменем Христовим
Воз'обновим наш тихий рай!

14. Марта 1858.

Digitized by Google

2.

МАРКУ ВОВЧКУ.

(*На память 24. Генваря 1859.*)

Недавно я по-за Уралом
Блукав і Господа благав,
Щоб наша правда не пропала,
Щоб наше слово не вмірало, —
І виблагав! Господь послав
Тебе нам, кроткого пророка
І обличителя жестоких,
Людей неситих. Сьвіте мій!
Моя ти зоренько сьвятая!
Моя ти сило молодая!
Сьвіти на мене, і огрій,
І оживи мое побите,
Убоге серце, неукрите,
Голоднее! — І оживу,
І думу вольную на волю
Із домовини воззову!
І думу вольную... О, доле!
Пророче наш! — моя ти доне!
Твоєю думу назову!

Digitized by Google

3.

N. N.

Така, як ти, колись лілея
На Іордані процьвіла,
І воплотила, пронесла
Сьвятєв слово над землею.
Як-би-то й ти, Дністровий цьвіте...
Ні, ні! — крий Боже! — розіпнуть,
В Сібір в кайданах поведуть,
І ти, мій цьвіте неукритий...
Не вимовлю...

Весслий рай
Пошли їй, Господи, подай!
Подай їй долю на цім сьвіті
І більш нічого не давай!
Та не бери її весною
В свій рай небесний, не бери,
А дай Твоєю красотою
Надивуватись на землі!

19. Апрѣля 1859.

Digitized by Google

4.

СЕСТРІ.

Минаючи убогі села
Понаддніпрянські невеселі,
Я думав: де-ж я прихилюсь?
І де подінуся на сьвіті?
І снитця сон мені: дивлюсь,
В садочку, квітами повита,
На пригорі собі стоїть,
Неначе дівчина, хатина.
Дніпро геть-геть собі розкинувсь,
Сияє батько та горить!
Дивлюсь: у темному садочку,
Під вишнею у холодочку
Моя єдиная сестра,
Многострадальная, сьвятая,
Неначе в раї спочиває,
Та з-за широкого Дніпра
Мене небога виглядає.
І їй здаєтця: виринає
З-за хвилі човен, доплива
І в хвилі човен порина...
— „Мій братіку! Моя ти доле!“
І ми прокинулися: ти —
На панщині, а я — в неволі!...
От-так нам довелося йти
Ще з-малечку колючу ниву!
Молися, сестро! Будем живі,
То Бог поможе перейти!

Черкаси, 20. Іюля 1859.

Digitized by Google

5.

Ѳ. І. ЧЕРНЕНКУ.

(На память 22. Сентября 1859.)

(Пісьня.)

Ой по горі ромен цьвіте,
Долиною козак іде
Та у журби питаѣтця:
Де та доля пишаѣтця?

Чи то в шинках з багачами?
Чо то в степах с чумаками?
Чи то в полі на роздольлі
З вітром віѣтця по волі?

Не там, не там, друже брате!
У дівчини, в чужій хаті,
У рушнику та в хустині
Захована в новій скрині.

Digitized by Google

6.

АНТОНІЮ СОВІ.

Подражаніе польскому поетові.

Насажу коло хатини,
На спомин дружині,
І яблуньку і грушечку,
На спомин єдиній!

Бог дасть, виростуть. Дружина
Під древами тими
Сяде собі в холодочку
З дітками малими.

А я буду груші рвати,
Діткам подавати...
З дружиною єдиною
Тихо розмовляти.

— Тоді, серце, як бралися,
Ці древа садив я...
Щасливий я! — „І я, друже,
С тобою щаслива!“

Петербург, 19. Ноября 1859.

Digitized by Google

7.

ЛИКЕРІ.

(*На память 5. Августа 1860*)

Моя ти любо! мій ти друже!
Не ймуть нам віри без хреста,
Не ймуть нам віри без попа.
Раби, невільники недужі!
Заснули, мов свиня в калюжі,
В своїй неволі! Мій ти друже!
Моя ти любо! Не хрестись,
І не кленись, і не молись
Нікому в сьвіті! Збрешуть люде,
І Византійський Саваоф
Одурить! Не одурить Бог,
Карать і миловать не буде:
Ми не раби його — ми люде!
Моя ти любо! усьміхнись!
І вольную сьвятую душу,
І руку вольную, мій друже,
Подай мені! То перейти
І він поможе нам калюжу,
Поможе й лихо донести,
І поховать лихе-дебеле
В хатині тихій і веселій.

Стрільна, 5. Августа 1860.

Digitized by Google

8.

Н. Я. МАКАРОВУ.

(*На память 14. Сентября.*)

Барвінок цьвів і зеленів,
Слався, розстилався, —
Та недосьвіт перед сьвітом
В садочок украв ся.
Потоптав веселі квіти,
Побив, поморозив...
Шкода того барвіночка
Й недосьвіта шкода!

Петербург, 14. Сентября 1860.

Digitized by Google

9.

А.

Поставлю хату і кімнату,
Садок-райочок насажу;
Посижу я і похожу
В своїй маленькій благодаті,
Та в одині-самотині
В садочку буду спочивати...
Приснятця діточки мені,
Веселая приснитця мати,
Давне-колишній та ясний
Приснитця сон мені... і ти!...
Ні, я не буду спочивати,
Бо й ти приснишся! У малий
Райочок мій с-під-тиха-тиха
Підкрадешся, наробиш лиха, —
Запалиш рай мій самотний.

Петербург, 24. Сентября 1860.

Digitized by Google

10.

N. T.

Великомученице кумо!
Дурна єси ти, нерозумна!
В раю веселому зросла,
Рожевим квітом процьвіла —
І раю красного не зріла,
Не бачила, — бо не хотіла
Поглянути на Божий день,
На ясний сьвіт животворящий!
Сьліпа була-єси, незряща
Недвига серцем, спала день
І спала ніч. А кругом тебе
Творилося, росло, цьвіло
І процьвітало, і на небо
Хвалу Творителю несло;
А ти, кумасю, спала-спала,
Пишалася, та дівувала,
Та ждала-ждала жениха,
Та ціломудріє хранила,
Та страх боялася гріха
Прелюбодійного. А сила
Сатурнова іде та йде,
І гріх той праведний плете,
У сиві коси заплітає.
А ти ніби не добачаєш:
Дівуєш, молишся, та спиш,
Та Матірь Божию гнівиш
Своїм смиренієм лукавим.
Прокинься, кумо! пробудись
Та кругом себе подивись!
Начхай на ту дівочу славу,
Та щирим серцем, не лукаво,
Хоч раз, сердего, соблуди!

Петербург, 2. Декабря 1860.

Digitized by Google

III. ЕПІЧНІ
та инші стихотвори.

1.

НЕОФІТИ.

(Поема.)

Сіа глаголетъ Господь: сохранитѣ сѣдъ и сотворитѣ правдѢ, приближисѧ ко спасенію мое прійти, и милость мом откроетсѧ.

(Исаія, глава LVI., ст. 1.)

М. С. Щепкину.

(*На память 24. Декабря 1857. р.*)

Возлюбленнику муз і ґрацій!
Ждучи тебе, я тихо плачу
І думу скорбную мою
Твоїй душі передаю!
Привітай же благодушне
Мою сиротину,
Наш великий чудотворче,
Мій друже єдиний!
Привітавш: убогая,
Сирая, с тобою
Перепливе вона Лету, —
І огнем-сльозою

Digitized by Google

Упаде колись на землю,
І притчою стане
Розпинателям народним,
Грядущим тиранам.

Пролог.

Давно вже я сижу в неволі,
Неначе злодій в-заперті,
На шлях дивлюся та на поле,
Та на ворону на хресті
На кладовищі; більш нічого
С тюрми не видно; слава Богу
Й за те, що бачу, що живуть,
І Богу молятця, і мруть
Хрещені люде.

Хрест високий
На кладовищі, трохи з-боку,
Златомальований стоїть.
Невбогий, мабуть, хтось лежить!...
І намальовано: розпятий
За нас Син Божий на хресті.
Спасибі сиротам багатим!
Що хрест поставили; і я —
Такая доленька моя! —
Сижу собі та все дивлюся
На хрест високий із тюрми...
Дивлюсь-дивлюся, помолюся —
І горе-горенько моє,
Мов нагодована дитина,
Затихне трохи... і тюрма
Неначе ширшає; сьпіває
І плаче серце, оживає,
І в Тебе, Боже, і в сьвятих
Та праведних Твоїх питає:
Щó він зробив їм — той сьвятий,
Той Назорей, той Син єдиний
Богом-ізбранної Марії —

Digitized by Google

Що́ він зробив їм? І за-що
Його сьвятого мордували,
Во узи ковали,
І главу його честную
Терном увінчали, —
І вивели з злодіями
На Голгофу-гору,
І повісили між ними?
За-що? — Не говорить
Ні сам сьвятий Верхотворець,
Ні його сьвятиї
Помощники-поборники,
Кастрати німиї!
Чи не за те, що й ми тепер
(Сам себе питаю)
От-такими злодіями
Тюрми начиняєм,
Як і Син от-той Марії?
Ми не розпинаєм,
Як ті люті Фарисеї,
На хресті живого
Праведного чоловіка;
Ми молимось Богу,
І на храмах його честний
Хрест златокований
Поставили, — та й молимось,
Та бємо поклони.
А ті були фараони...
Кесарі... то погань!
Погань лютая, без Бога;
Сказано дракони!
А Назорей милосердий
Назвав їх братами:
За те й повісили його,
Неначе злодія...
Не знаю,
Для чого справді ми читаєм
Сьвятую заповідь його!
Честную кров його пємо,
Мов у шинкарки меду чарку...

Digitized by Google

О, суєслови!... На жидах?...
Не на жидах, на нас лукавих,
На дітях наших препоганих
Сьвятая кров його!... Кати!
Собаки без очей, скажені,
Ми і не бачим, бо земні
Бємо поклони. За хрести
Ховаємось од сатани.
А ми його благаємо
І просимо с-тиха
Супостатам християнам
То чуми, то лиха,
То всякого безголовя, —
І все по закону!...
А бодай вас!...
Та цур же вам,
Новим фараонам
І кесарям людоїдам!

Перелечу в літа,
У те незгірше время оно,
Як той мерзений Рим з Нероном
В паскудних оргіях конав,
А новий день із тьми-юдолі
На Колізей і Капітолій
Уже сьвітив, уже сияв.
Уже огненнии язики
Із краю в край, по всій землі
Сьвятеє слово пронесли, —
І никли гордиї владики
Перед сьвятим його хрестом.
Так думаю во время оно
Перелетіть і стоном-дзвоном
І трубним гласом розказать.
Як Бог поможе, про сьвятую,
Про тую матірь молодую
І християнку, — про царя,
Чи тее... про кесаря...

Digitized by Google

Благословенная в женах
Сьвятая, праведная Мати
Сьвятого Сина на землі!
Не дай в неволі пропадати,
Летучі літа марно тратить!
Скорбящих радосте! пошли —
Пошли мені сьвятеє слово.
Сьвятої правди голос новий;
І голос розумом сьвятим
І оживи і просьвіти!
І розкажу я людям горе,
Як тая мати ріки-море
Сльози сьвятої пролила.
Так як і Ти, — і приняла
В живую душу сьвіт незримий
Твойого розпятого Сина...
Ти, матірь правди на землі,
Ти сльози матері до-краю.
До-краю вилила! Ридаю,
Молю ридаючи: пошли,
Подай душі убогій силу!
Щоб огненно заговорила.
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило
І по Україні пронеслось,
І на Україні сьвітилось
Те слово чистеє, кадило
Чистійшій істини.

I.

Не в нашім краї, Богу милім,
Не за гетьманів і царів,
А в Римській ідольській землі
Це беззаконіє творилось:
Либонь за Дєція-царя,
Чи за Нерона-сподаря —
Сказать запевне не з'умію, —

*

Digitized by Google

Нехай за Нерона...
Россії
Тоді на сьвіті не було,
Як у Італії росло
Мале дівчя; і красотою —
Сьвятою, чистою красою,
Як тая лілія, цьвіло.
Дивилася на його мати
І молоділа, і дівчаті
Людей шукала, і знайшла;
Та помолившись Гименею
В своїм веселім гінекеї,
В чужий веселий одвела.
Незабаром зробилась мати
Із доброго того дівчати:
Дитину-сина привела;
Молилася своїм пенатам
І в Капітолій принесла
Не-малі жертви. І благала
Капітолійський весь синкліт,
Щоб первенця її витали
Сьвятиї ідоли. Горить
І день, і ніч перед пенатом
Сьвятий огонь; радіє мати.
В Алкида первенець її росте...
Лицяютця гетери,
І перед образом Венери
Лампади сьвітять.

II.

Тоді вже сходила зоря
Над Вифлиємом: правди слово —
Сьвятої правди і любови —
Зоря всесьвітняя зійшла,
І мир, і радість принесла
На землю людям. Фарисеї
І вся мерзенна Іудея
Заворушилась, заревла,

Digitized by Google

Неначе гадина в болоті,
І Сина Божого во плоті
На тій Голгофі розпяла
Межи злодіями; і спали,
Упившись кровію, кати, —
Твоєю кровію!... А Ти
Возстав од гробу! Слово вста́ло —
І слово правди понесли
По всій невольничій землі
Твої апостоли сьвятиї.

III.

Тоді-ж от-то, той син Алкид,
Та ще й гетери молодиї.
Та козлоногий пяний дід
Над самим Аппієвим шляхом
У гаї гарно роздяглись,
Вина сьвятого напились,
Та й поклонялися Приапу.
Аж гульк!... Старий сьвятий Петро,
Ідучи в Рим благовістити,
Зайшов у гай води напитись
І одпочити. — „Благо вам!“
Сказав апостол утомлений,
І орґію благословив.
І тихим, добрим, кротким словом
Благовістив їм слово нове:
Любов, і правду, і добро —
Добро найкращеє на сьвіті —
То братолюбіє... І діти,
І козлоногий сивий Пан,
І син Алкид твій, і гетери —
Всі, всі упали до землі
Перед Петром, і повели
До себе в терми на вечерю
Того апостола.

Digitized by Google

IV.

І в термах оргія: горять
Чертоги пурпуром і златом,
Курятця амфори; дівчата,
Трохи не голиї, не в ряд
Перед Кипридою стоять,
І гимн сьпівають. Уготован
Веселий пир і полягли
На ложах гості... регіт, гомін!...
Гетери гостя привели
Сивобородого, — і знову
Із уст апостола сьвятого
Єлеєм слово потекло, —
І стихла оргія... а жриця
Киприди — оргії царица,
Поникла радістним чолом
Перед апостолом і встала,
І всі за нею повставали,
І за апостолом пішли
У катакомби. І єдиний
Твій син Алкид пішов за ними,
За тим апостолом сьвятим.
А ти весела вийшла с хати
На шлях із гаю виглядати
Свого єдиного. Нема!
Уже й не буде!... І сама,
Сама помолишся пенатам,
Сама вечерять сядеш в хаті, —
Ні, не вечерять, а ридать,
Себе і долю проклинать,
І сивіть кленучи! І — горе!
Умреш-єси на самоті,
Мов прокаженна!

Digitized by Google

V.

На хресті

Стрімглав повісили сьвятого
Того апостола Петра;
А неофітів в Сиракузи,
В підземниї страшниї узи
В кайданах одвезли. І син —
Твоя єдиная дитина,
Твоя любов, твоя єдина,
Єдина радість на землі —
Гине в неволі. І не знаєш,
Де він конає-пропадає!
Ідеш шукать його в Сібір,
Чи тее... в Скиѳію... І ти...
І чи одна ти?... Божа Мати!
І заступи вас, і укрий!...
Нема сімьї, немає хати,
Немає брата, ні сестри,
Щоб незаплакані ходили,
Не катувалися в тюрмі,
Або в далекій стороні,
В Британських, Ґальських леґіонах
Не муштрувались!... О, Нероне!
Нероне лютий! Божий суд
Правдивий, наглий серед шляху
Тебе осудить! — припливуть
І прилетять зо всього сьвіту
Сьвятиї мученики, — діти
Сьвятої волі; круг одра,
Круг смертного твого повстануть
В кайданах — і... тебе простять:
Вони брати і Християне,
А ти собака, людоїд,
Деспот скажений!...

Digitized by Google

VI.

Аж кишить
Невольника у Сиракузах
В льохах і тюрмах, а Медуза
В шинку з старцями пяна спить...
От-от прокинетця, — і потом
І кровю вашою, деспоти,
Похмільля справить.

Скрізь шукала
Дитину мати: не знайшла, —
І в Сиракузи поплила,
Та там уже його в кайданах
Найшла сердешная в тюрмі.
Не допустили й подивитись!
І мусіла вона сидіти
Коло острогу, ждать і ждать,
Як Бога з неба, виглядать
Свойого сина, аж поки-то
Його в кайданах поженуть
Бульвар мести. —

А в Римі сьвято,
Велике сьвято! Тиск народу,
Зо всього царства воєводи,
Преторияне і сенат,
Жреці і ліктори стоять
Круг Капітолія — і хором
Сьпівають гимн і курять дим.
І в Капітолій із собора
Іде сам кесарь; перед ним
Із бронзи литую статую
Самого кесаря несуть.

Digitized by Google

VII.

Непевне видумали сьвято
Патриції-аристократи
І мудрий кесарів сенат.
Вони, бач, кесаря хвалили
На всі лади, що аж остило
Самим їм, дурням, вихвалять.
Так щоб вже разом доконать,
Вони на раді й присудили,
Щоб просто кесаря назвать
Самим Юпітером — та й годі!...
І написали воєводам
По всьому царству: так і так,
Що кесарь — бог, ще більш од бога,
І сказано було ковать
Із бронзи кесаря; до того,
Так нота-бене, додали,
Що миловать Юпітер буде;
Щоб всі молилися; і люде,
Неначе в ірій, потягли
У Рим на прощу. Приплила
Із Сиракуз й моя небога,
Благати кесаря і бога.
І чи одна вона? Мій Боже!
Прийшло їх тисячі в сльозах,
Прийшло з-далека!...
Горе з вами!
Кого благати ви прийшли?
Кому ви сльози принесли?
Кому ви принесли з сльозами
Свою надію? Горе з вами!
Кого благаєте? благиї!
О, нерозумниї, сьліпиї!
Чи-ж камінь милує кого?
Молітесь Богові сьвятому,
Молітесь правді на землі.
А більше на землі нікому
Не поклоніться!
Все брехня: царі, попи!...

Digitized by Google

VIII.

Перед Нероном,
Перед Юпітером новим,
Молились вчора сенатори
І всі патриції, — і вчора
Лилася божа благодать:
Кому чи чином, чи грошима,
Кому в аренду — Палестину,
Байстрятам — Почеп, а кому
Самі благоволили дать
Свою підложницю в супруги,
Хоч і підтоптану, — нічого:
Аби с-під кесаря! А в кого
Сестру благоволили взять
У свій гарем, і це нічого:
На те він бог! — а ми під бога
Себе повинні підкладать,
Не тілько сестер...
Преторияне помолились, —
Преторіянам дав указ,
Щоб все, що́ хочуть, те й робили,
А ми помилуємо вас!
І ви плебеї-гречкосії,
І ви молилися, — та вас
Ніхто не милує! не вміють
Вас і помилувать гаразд!

IX.

На третій день уже пустили
Молитися за Християн.
І ти приходила, молилась, —
І милосердий істукан
Звелів вести із Сиракузів
У Рим в кайданах Християн.
І рада ти, і весела,
Кесареві знову

Digitized by Google

Помолилась. А Юпітер.
Твій Юпітер новий,
Ось побач, якев сьвято
Буде завдавати
В Колізеї!
А тим часом
Іди зустрічати
Свого сина, та не дуже
Радій лиш, небого!
Ще не знавш ти нового
Ласкавого бога! —

X.

А поки-що з матерями
І ти, моя мати,
Іди сина зустрічати,
Сьвятих привітати
На березі! — І пішла ти,
Трохи-не сьпіваєш,
Та кесаря-Юпітера
Хвалиш-вихваляєш:
„От Юпітер, так Юпітер!
Не жаль і назвати
Юпітером... А я дурна
Ходила благати
У Аєини Юпітера...
Дурна, більш нічого!“
І нищечком помолилась
Кесареві-богу,
Та й пішла по-над болотом,
На Тібр поглядає...
А по Тібру із-за гаю
Байдак випливає,
Чи ґалера. На ґалері
Везуть твого сина
С Християнами в кайданах;
А твоя дитина

Digitized by Google

Ще й до щогли прикована, —
Не неофіт новий
Твій єдиний, а апостол
Великого слова,
Слова істини!... Чи чуєш?
У путах сьпіває
Твій мученик:
„Псалом новий Господеві
І новую славу
Воспоєм честним собором,
Серцем нелукавим;
Во псалтирі і тимпані
Воспоєм благая,
Яко Бог кара неправих,
Правим помагає;
Преподобниї во славі
І на тихих ложах
Радуютця, славословлять,
Хвалять імя Боже;
І мечі в руках їх добрі,
Гострі обоюду,
На отмщеніє язикам
І в науку людям.
Окують царей неситих
В залізниї пута,
І їх, славних, оковами
Ручними окрутять;
І осудять нечестивих
Судом своїм правим,
І во віки стане слава,
Преподобним слава!“

XI.

А ти на берсзі стояла,
Неначе темная скала,
Дивилась, слухала, ридала
І „Аллилуйя“ подала

Digitized by Google

За матерями.
Забрязкали тяжкі окови
На неофітах, — а твій син,
Єдиний твій, апостол новий,
Перехрестившись, возгласив:
„Молітесь, братія, молітесь
За ката лютого! Його
В своїх молитвах помяніте;
Перед гординею-ж його,
Брати мої, не поклонітесь!
Молитва Богові! А він
Нехай лютує на землі,
Нехай пророків побиває,
Нехай усіх нас пожирає!
Уже внучата зачались;
І виростуть внучата тії,
Христові воїни сьвятії,
І без огня і без меча
Стратеги Божії воспрянуть,
І тьми, і тисячі поганих
Перед сьвятими побіжать!
Молітесь, братія!“ —
Молились,
Молилися перед хрестом
Закуті в пута неофіти,
Молились радосно!... Хвала,
Хвала вам, душі молодії!
Хвала вам, лицарі сьвятії —
Во віки-віки похвала!...

XII.

І в Рим галера приплила.
Минув і тиждень той, — і кесарь,
Постригши сам себе в Зевеса,
Завдав Зевесу юбілей.
Ликує Рим. Перед кумира
Везуть возами ладон, миро,

Digitized by Google

Гуртами гонять Християн,
Мов у різницю. І кров тече..
Ликує Рим...
І гладіятор і патрицій,
Обидва п'яні. Кров і дим
Їх упоїв; руїну слави
Рим пропиває, тризну править
По Сципіонах. Лютуй, лютуй,
Мерзенний старче! — роскошуй
В своїх гаремах! із-за моря
Уже встає святая зоря.
Не громом праведним, сьвятим
Тебе убють: ножем тупим
Тебе заріжуть, мов собаку,
Убють обухом!...

XIII.

Другий день
Реве арена; на арені
Лідійський золотий пісок
Покрився пурпуром червоним, —
В болоті крови замісивсь;
А Сиракузських Назореїв
Ще не було у Колізеї.
На третій день і їх в кайданах
Сторожа з голими мечами
Гуртом в різницю привела.
Арена зьвірем заревла:
Апостол, син твій, на арену,
Псалом сьпіваючи, ступив, —
І п'яний кесарь, мов скажений,
Зареготавсь. І леопард
Із ями вискочив, на сцену
Ступив, зирнув, — і полилась
Сьвятая кров. По Колізею
Неначе громом пронеслась
І стихла буря... Де-ж була,

Digitized by Google

Де ти сховалась? Чом на його,
На кесаря свого сьвятого,
Не кинулась? — Бо стерегли. —
Кругом в три лави обступили
Зевеса ліктори; за ним,
Твоїм Юпітером сьвятим,
Залізну браму зачинили.
А ти осталася одна,
Одна-однісінька на дворі!...
І щó ти зможеш?... „Горе! горе!
О горе лютеє моє!
Моя ти доленько! Без його
Щó я робитиму? — до кого
Я прихилюся?“... І небога
Кругом зирнула, і о мур,
О мур старою головою
Ударилась, і трупом пала
Під саму браму...

XIV.

Спозорища у-вечері
У терми сховався
Сьвятий кесарь з ліктopами.
Колізей остався
Без кесаря і без Римлян,
І ніби заплакав
Одинокий серед Риму:
Мов гора чорніє
Серед поля широкого.
Тихо-тихо віє
Із Альбано, із-за гаю
Вітер по-над Римом;
А над чорним Колізеєм,
Ніби із-за диму,
Сходить місяць...
І мир первозданний
Одпочив на лоні ночи;

Digitized by Google

Тільки, мій Адаме,
Твої чада преступнії,
Ми не спочиваєм!
До самої домовини
У проснанім раю
Гриземося, мов собаки,
За маслак смердячий;
Та ще й Бога зневажаєм.
А тебе, ледачий
Наш праотче... Та цур тобі!

XV.

Трохи одпочила
Стара мати недобита;
Живущую силу
Сила ночи оживила.
Встала, походила
Кругом того Колізея
Та щось шепотала.
Чи не кесаря сьвятого
Нишком проклинала?
А може й так... Тихо-мовчки
До брами підкралась,
Послухала, усьміхнулась
І щось прошептала —
Якесь слово... І нищечком
Під брамою сіла.
О-пів-ночі брама тобі
Тихо одчинилась,
І на возах, на колісницях
Із Колізея, із різниці
Сьвятиї вивезли тіла,
І повезли на Тібр: тілами
Сьвятих убитих годували
Для царського його стола
У Тібрі рибу. Встала мати,
Кругом оглянулась, взялась

Digitized by Google

За биту голову руками,
І тихо-мовчки за возами
Марою чорною пішла
На Тібр. А Скиѳи сіроокі,
Погоничі, рабів раби,
Подумали: сестра Морока
Із пекла вийшла провожать
У пекло Римлян. Поскидали
У воду трупи та й назад
З возами Скиѳи повертали. —
А ти осталася одна
На березі. Дивилась,
Як розстилалися-стелились
Круги широкиї над ним, —
Над сином праведним твоїм...
Дивилась довго, — не осталось
Живого сьліду на воді.
І ти заплакала тоді,
Ти страшно-тяжко заридала
І помолилась в перший раз
Новому Богові, — і спас
Тебе розпятий Син Марії,
І ти слова його живиї
В живую душу приняла,
І на торжища, і в чертоги
Живого, істинного Бога
Ти слово правди понесла!

Кобзарь Дармограй.

Нижній-Новгород, 8. Декабря 1857.

Digitized by Google

2.

ВІДЬМА.

(Поема.)

Молюся, знову уповаю,
І знову сльози виливаю,
І думу тяжкую мою
Німим сьтінам передаю.

Озовітеся-ж, заплачте,
Німиї, зо мною
Над неправдою людською,
Долею лихою!
Озовітесь! А за вами
Може озоветця
Безталанья невсипуще,
І нам усьміхнетця;
Поєднає з недолею,
Спасибі нам скаже
І заплаче; — помолитця,
І спатоньки ляже,
І примиренному приснятця
І люде добрі, і любов,
І все добро, і встане в-ранці
Веселий, і забуде знов
Свою недолю; і в неволі
Познає рай, познає волю
І всетворящую любов.
Така моя рада, незнаємий брате!
Смирись перед Богом, людей не займай,
Шукай собі брата в палатах і в хаті,
І дбай домовину, а слави не дбай!
Бо вона не спинить віку молодого,
Не верне з-за літа нашої весни.

Digitized by Google

От-так-то, мій друже! молись, брате, Богу
І мене в молитвах твоїх помяни!

Коло осіннього Миколи,
Обідрані, трохи не голі,
Бендерським шляхом у-ночі
Ішли цигане; а йдучи —
Звичайне вольниї сьпівали.
Ішли, ішли, а потім стали,
Шатро край шляху розпяли,
Огонь чи-малий розвели
І кругом його посідали:
Хто с шашликом, а хто і так...
За те він вольний, як козак
Колись-то був. Сидять, куняють,
А за шатром в степу сьпівав,
Неначе пяна с приданок
До-дому йдучи, молодиця·

„Ой у новій хаті
Полягали спати:
Молодій приснилось,
Що мати сказилась,
Свекор оженився,
Батько утопився...
І!... гу!..."

Цигане слухають, сьміютця:
„І де ті люде тут візьмутця?
Оце мабуть із-за Дніпра,
Бо тут все степ... Мара! мара!"
Цигане крикнули, схопились,
А перед ними опинилось
Те, щó сьпівало. Жаль і страх!
В свитині латаній дрожала
Якась людина. На ногах
І на руках повиступала
Од стужі кров, аж струпом стала,
І довгі коси в репяхах
О поли бились в ковтунах.

*

Digitized by Google

Постояла, а потім сіла
Коло огню і руки гріла
На самім полумьї. „Ну так!
Оженився неборак!“
Сама собі вона шептала
І тяжко-страшно усьміхалась.
Що-ж це таке? Це не мара, —
Моя це мати і сестра,
Моя це відьма, щоб ви знали.

Циганє.

А відкіля ти? молодице!

Відьма.

Хто? я? (сьпіває:)
„Як була я молодиця,
Цілували мене в лице,
А як стала стара баба,
Цілували-б, була-б рада.“

Циган.

Сьпівуча, нічого сказать!
Як-би собі таку достать,
Та ще й з медведем...

Відьма.

Я сьпіваю,
Чи то сижу, чи то гуляю...
Все сьпіваю, все сьпіваю,
Уже забула й говорить,
А перше добре говорила.

Циган.

Де-ж ти була? що заблудила.

Digitized by Google

Відьма.

Хто? я?... чи ти? (шепоче:)
Цить лишень... цить!
Он бач, зо мною пан лежить!
Огонь погас, а місяць сходить,
В яру пасетця вовкулак... (усьміхнувшись)
Я в приданках була, впилася
І, молода, не придалася...
А все то прокляті пани
З дівчатами такеє діють!...
Ще треба другу одружить.
Піду, без мене не з'уміють
І в домовину положить.

Циган.

Не йди, небого! Будь ти з нами!
У нас, їй-Богу, добре жить!

Відьма.

А діти єсть у вас?

Циган.

Немає.

Відьма.

Кому-ж ви їсти даєте?
Кого ви спати кладете?
Кого колишете в-ночі?
Лягаючи і встаючи
За кого молитесь? Ох, діти!
І все діти, і все діти!
І мені нема де дітись!...
Де не піду — й вони за мною!
Вони з'їдять мене колись...

Digitized by Google

Циганє.

Не плач, небого, не журись!
У нас дітей нема й заводу.

Відьма.

Хоч з гори та в воду.

І відьма тяжко заридала.
Цигане довго дивувались,
Поки заснули, де хто впав.
Вона-ж не спала, не журилась,
Сиділа, ноги устромила
В гарячий попіл. Виступав
Щербатий місяць з-за могили
І на шатро мов дивувавсь,
Аж поки хмари заступили.

Чом не спитця багатому,
Сивому, гладкому?
Чом не спитця убогому,
Сироті старому?
Один дума, як-би його
Достроїть палати;
Другий дума, як-би його
На подзвін придбати.
Один старий одпочине
В пишній домовині,
Другий старий — і так-собі
Де-небудь під тином.
І обидва спочивають
І гадки не мають!
Убогого не згадають,
А того ще й лають.
Не спитця старому ні в полі, ні в хаті,
А треба як-небудь віку доживати.

Коло огню старий циган
З люлькою куняє...

Digitized by Google

Позирає на приблуду,
Може щó й гадає.

Циган.

Чому не ляжеш, не спочинеш?
Зірниця сходить, подивись!

Відьма.

Дивилась я; вже ти дивись!

Циган.

Ми рано рушимо, покинем,
Як не проспишся.

Відьма.

Не просплюся,
Я вже ніколи не просплюсь!
От-так де-небудь і загину
У буряні... (співає тихо:)
„Гаю, гаю, темний гаю,
Тихенький Дунаю!
Ой у гаї погуляю,
В Дунаї скупаюсь,
В баговиньні зеленому
Трохи одпочину...
Та може ще, хоч каліку,
Приведу дитину.“

Дарма! аби собі ходило,
Та вміло матірь проклинать!
Це... це... чи бачиш? на могилі
Очима лупа кошеня...
Іди до мене! кицю! кицю!...
Не йде прокляте бісеня!
А то дала-б тобі напитьця,
З моєї чистої криниці... (присьпівує:)
„Стоїть кутя на покуті,
А в запічку діти;

Digitized by Google

Народила-наплодила,
Та ніде подіти.
Чи то потопити?
Чи то подушити?
Чи жидові на кров продать,
А гроші пропити?“

Щó? добре наші завдають?
Сідай лиш близшенько, от-тут!
Ото-то й то! А ти не знаєш,
Що я в Волощині була?
Я розкажу тобі...
Я розкажу, як нагадаю...
Близнят в Бендерах привела,
У білих Яссах колихала,
У Дунаєві купала,
В Туреччині сповивала,
Та до дому однесла,
Аж у Київ. Та вже дома
Без кадила, без кропила,
За три шаги охрестила, —
А три шаги пропила;
Упилася! упилась!
І досі пяна!...
І вже ніколи не просплюся,
Бо я вже Бога не боюся
І не соромлюся людей.
Коли-б мені от-тих дітей
Найти де-небудь! Ти не знаєш,
Чи є в Туреччині война?

Циган.

Була колись, тепер нема, —
Умер найстарший старшина.

Відьма.

А я думала, що й досі, —
Аж уже немає.

Digitized by Google

Слухай лишень! скажу тобі,
Кого я шукаю.
Я шукаю Наталочку
Та сина Івана...
Дочку свою Наталочку,
Та шукаю пана,
Того Ирода, що́ знаєш?...
Стрівай, нагадала...
Як була я молодою,
І гадки не мала, —
По садочку похожала,
Квітчалась, пишалась,
А він мене і набачив,
Ирод!... І не снилось,
Що я була кріпачкою,
А то-б утопилась...
Було-б легше. От набачив,
Та й бере в покої
І стриже, неначе хлопця,
І в похід з собою
Бере мене. У Бендери
Прийшли ми; стояли
З москалями на кватерах,
А москалі за Дунаєм
Турка воювали.
Тут дав Бог мені близнята,
Як-раз проти Спаса.
А він мене і покинув,
Не вступив і в хату,
На дітей своїх не глянув,
Люципер проклятий!
Пішов собі з москалями,
А я з байстрюками
Повертала в Україну
Степами, тернами,
Острижена; та й байдуже!
У селах питала
Шлях у Київ. І що́ з мене
Люде насьміялись!...
Трохи була не втопилась,

Digitized by Google

Та жаль було кинуть
Близняточок. То сяк, то так
На свою країну
Придибала. Одпочила,
Вечора діждалась,
Та й у село. Хотілось, бач,
Щоб люде не знали.
От я крадусь по-під-тиньню
До своєї хати.
В хаті темно. Нема дома,
Або вже ліг спати
Мій батечко одинокий.
Я ледве ступаю...
Вхожу в хату, аж щось стогне,
Ніби умірає:
То мій батько! І нікому
Ні перехрестити,
Ні рук скласти. О, прокляті,
Лукавиї діти!
Що́ ви дієте на сьвіті?!...
Я перелякалась...
Хата пусткою смерділа.
От я заховала
Близнят своїх у коморі...
Вбігаю у хату, —
А він уже ледве дише...
Я до його: „Тату!
Мій таточку! — це я прийшла!“
За руки хватаю...
— Це я, кажу. А він мені
Шепче: „Я прощаю, —
Я прощаю!“ Тілько й чула...
Здаєтця, я впала
І заснула... Як-би була
До віку проспала!...
О-півночі прокинулась, —
Як у ямі в хаті,
А за руку батько давить..
„Тату, кричу, тату!“
А він уже так, як крига.

Digitized by Google

На-силу я руку
Випручала. Що? цигане!
Як-би таку суку
Тобі дочку, що́ зробив би?

Циган.

Їй-Богу, не знаю.

Відьма.

Та мовчи вже, бо забуду:
Потім не згадаю.
Дітей, бачця, годувала,
Та в засік ховала,
Та очіпок — це вже в-ранці —
Клоччям вимощала,
Щоб не знать було, що стрига;
Прибралась, ходила,
Поки люде домовину
На-дворі робили.
Доробили, положили,
Понесли, сховали...
І одна я, як билина
На полі, осталась
На цім сьвіті... Були діти —
І тих не осталось.

„Через яр ходила,
Та воду носила,
Коровай сама бгала —
Дочку оддавала,
Сина оженила...
І... гу!...“

Циган.

Не скигли, бо ти всіх побудиш!

Відьма.

Хиба я скиглю? навісний!

Digitized by Google

Циган.

Та добре, добре! Що́ дальш буде?
Розказуй дальше!

Відьма.

Навариш завтра мамалиґи?...
Я кукурузи принесу.

Нагадала, нагадала!
З дочкою ліг спати,
Завдав сина у лакеї...
Громадою с хати
Виганяли. – Нагадала...
Я собак дражнила
По-під вікнами з старцями,
І байстрят носила
За плечима, щоб привчались...
Аж і сам приїхав...
Я до його кинулася,
Забудучи лихо.
Привітав мене, люципер,
Благословив діток,
Та й забрав їх у покої.
Ростуть, мої квіти, —
Та й виросли. Сина Йвана
Оддав якійсь пані
У лакеї, а Наталю...
Чи твої цигане
Всі поснули?

Циган.

Всі поснули.

Відьма.

Бо щоб не почули
Мого слова. Страшно буде...
І ти, старий друже,
Злякаєшся, як вимовлю...

Digitized by Google

Чи тобі байдуже?
Наталочку... дитя своє...
Занапастив! А до того
Посилає в Київ
Мене, бачиш, молитися.
Я, дурна, й ходила,
І молилась... Ні, цигане,
Я марне молилась!...
Чи в вас есть Бог який-небудь?
В нас його немає:
Пани вкрали, та в шкатулі
У себе ховають.

Вертаюся із Київа.
Замкнуті покої...
Він узяв її з собою,
Та й поїхав з нею,
З Наталею... Чи чуєш ти?
І остриг, проклятий,
Дитя своє. Полетіла
Я його шукати
В Волощину. Та й шукаю,
Совою літаю
Над байраками, та діток —
Діточок шукаю,
Наталоньку! Ні, ні, ні, ні!
Я шукаю пана!...
Розірву!... Возьміть до себе
І мене, цигане!
Я медведя водитиму,
А як найду ката,
То й спущу його на його!
От-тоді, проклятий!...
Ні не спущу, — сама його
Загризу!... Чи чуєш?
Одружимось, моє серце!
Я й досі дівую;
Я сина вже оженила,
А дочка й так буде:
Лазитиме по-під-тиньню,

Digitized by Google

Поки найдуть люде
Неживою. Чи ти бачив?
Там такий хороший
Мій син Іван!... Ух, холодно!
Позич мені грошей!
Намиста доброго куплю,
Та й тебе повішу,
А сама піду до-дому...
Дивись, миша, миша...
Несе у Київ мишенят!
Не донесеш, утопиш десь,
Або пан одніме!
Чи я найду моїх діток,
Чи так і загину?

Та й замовкла, мов заснула.
Цигане вставали,
Розібрали шатро своє,
В дорогу рушали, —
Та й рушили. Пішли степом;
А вона, небога
Безталанна, встала мовчки,
І ніби-то Богу
Нишком собі помолилась,
Та й пошкандибала
С циганами, — й тихо,
Тихенько сьпівала:
„Кажуть люде, що суд буде,
А суду не буде,
Бо вже мене осудили
На цім сьвіті люде.“

Із-за Дністра пішли цигане
І на Волинь, і на Украйну;
За селом село минали,
В городи ходили,
І марою за собою
Приблуду водили.
І сьпівала й танцювала,
Не пила й не їла,

Digitized by Google

Неначе смерть с циганами
По селах ходила.
Потім разом схаменулась,
Стала їсти й пити,
І ховатись за шатрами,
І Богу молитись.
То таке їй поробила
Стара Маріула:
Якимсь зільлям напоїла, —
То воно й минуло.

Потім її й сама стала
Вчить лікарувати:
Які трави, що́ од чого,
І де їх шукати;
Як варити, напувати, —
Всьому, всьому вчила,
І приблуда училася
І Богу молилась.
Літо й друге проблукала,
Та в старої вчилась,
А на третє в Україну
З нею приблудилась.
Поклонилась Маріулі
За науку в ноги,
Попрощалась с циганами,
Помолилась Богу,
Та й пішла собі до-дому
На свою країну,
Рада-рада та весела,
Мов мала дитина.
Які села прохожала,
Болящих питала,
І травами напувала
І всім помагала.
В осені прийшла до-дому,
Пустку затопила,
Вимазала, упоралась
І легко спочила,
Мов у раї. Все забула:

Digitized by Google

Злев і незлев.
Всіх простила, всіх любила,
І мов над землею
Сьвятим ангелом витала:
Так їй легко стало!
Мов в палатах, в своїй хаті
Перезімувала.
І сусіде не цурались —
Все село любило,
Бо вона все по болящих
День і ніч ходила.
І всім людям помагала,
І плати не брала,
А як брала, то калікам
Зараз оддавала;
Або сьвічечку в неділю
Спасові поставить
За всіх грішних, а у себе
Й шага не оставить.
„На-що мені? (було каже)
Чи то в мене діти?!...“
Та й заплаче. От-так вона
Сама собі в сьвіті
Вік недовгий доживала...

Дівчата бувало
І днювали, й ночували,
Й хату прибірали,
І мазали, і квітчали,
І їсти варили...
І ворожить не просили, —
Так собі любили!...
У хаточці чисто, тихо,
Ясно, як у раї,
І, знай, двері поскрипують, —
Ніхто не минає.
Той добри-день, прийде, скаже,
Той зілля попросить;
Той колачик, паляничку,
Всього понаносять...

Digitized by Google

Аби було с ким пожити,
Добром поділитись.
От-так вона в селі жила
І вкрита, і сита;
І любили, й поважали,
І всього давали...
А все таки покриткою
І відьмою звали. —

С подаґрою і подушками,
С трьома, чи й більше, лікарями,
Із-за німецькоґ землі
Весною пана привезли
Самого тілько: де-ж ті діти?...
Дочку на хорта проміняв,
А сина в карти проіграв!
(І так трапляєтця на сьвіті!
А що-ж ми маємо робити?)
От-то-ж взяли його лічить.
Лічили, аж у трьох лічили,
Уже чого з ним не робили?!
Та ба... не буде вже грішить,
А ще-б хотілося... Простила!
Сьвятого зільля наварила,
І милосердная з села
Лічити ворога пішла
В палати сумниґ, — просила,
Щоб пана зільлям напоїть:
Божилася, що буде жить!
Та лікарі не допустили,
Прогнали, трохи ще й не били.
Взяла горщечок, та й пішла;
Ідучи діточок згадала...
Заплакала... та жаль їй стало,
Що панові не помогла!

Весна зіму проганяє,
І зелений по землі
Весна килим розстиляє;
Із ірію журавлі

Digitized by Google

Летять високо ключами,
А степами, та шляхами
Чумаки на Дін пішли.
І на землі, і на небі
Рай. І я не знаю,
Якого ще люди раю
У Бога благають?
А тим-часом непрощений
Грішний умірає. —
Уже його лукавого
Й сакраментували,
Клали долі на соломі,
І стелю знімали, —
Не вмірає... і лікарі
Нічого не вдіють!...
Якось трохи полегшало, —
„Покличте Лукію!..“

Шепнув, та аж затрусив ся...
Привели в палати
Мою відьму... і лікарі
Вже стали прохати,
Щоб помогла... Прийшла вона
І у ногах стала,
І нищечком за грішного
„Отче-наш“ шептала.
Пан неначе прокинувся,
Глянув кругом себе,
І на неї... та й закричав:
„Не треба, не треба!...
Іди собі!... або стрівай...
Чи ти не забула?
Прости мене! прости мене!...“
І сльози блиснули
В-перше з-роду... — „Я прощаю...
Я давно простила...“
І сьвічечку дала в руки
І перехрестила.
Заснув ворог перед нею,
Як тая дитина,

Digitized by Google

А її за свою душу
Молитись покинув.
Сорокоусти наймала.
У Київ ходила
Та за пана, за ворога,
Господа молила.

І в-осені вернулася
В село зімувати.
Ніби матірь привітали
Ласкаві дівчата.
І знов стали на досьвітки
До неї ходити;
І знов стали, як матері,
Лукії годити;
А вона їх научала,
Як на сьвітї жити;
Розказує, як і вона
Колись дівувала,
І як пана полюбила,
Покриткою стала,
І як стригою ходила,
Близнят породила,
Як блукала с циганами,
І як її вчила
Лікарувать Маріула;
І де що́ робилось, —
Усе було розказує,
Аж плачуть дівчата
Та хрестятця... жахаютця,
Ніби пан у хаті...
А вона їм розказує,
Просить-заклинає:
Щоб с панами не кохались,
Бо Бог покарає,
Що „підете ви по сьвіту
Так, як я ходила,
Батька, матір погубите,
Як я погубила...

*

Digitized by Google

Дітей своїх, на сьміх людям,
Пустите по сьвіту
Так, як я... як я... пустила...
Діти мої! — діти!..."

От-так вона научала.
Дівчата хрестились
Та плакали, а у-ночі
То все пани снились:
І з рогами, і с хвостами,
Обрізують коси,
Та кусають, та сьміютця.
Та простоволосу
На собак, то-що, міняють,
У дьогті купають,
І виводять на улицю
І людей скликають
Дивитися... От-таке-то
Дівчаточкам снилось;
А все таки на досьвітки
До неї ходили.

Прийшла весна зеленая;
Стара моя встала,
Пішла в поле шукать зільля
Та там і осталась...
І обідать і вечерять
Варили дівчата,
Та не знали, де ділася
Їх нерідна мати.
Пастухи в селі сказали,
Що коло могили
У калюжі стару відьму
Чорти утопили.
Найшли її, громадою,
Без попа сховали,
На могилі й осиковий
Кілок забивали.
А дівчата уквітчали
Могилу квітками,

Digitized by Google

І осику поливали
Дрібними сльозами.
І виросла на могилі
Осика заклята.
От-там відьма похована:
Хрестітесь, дівчата!
Молітеся і не кваптесь
На панів лукавих,
Бо згинете осьміяні,
Наробите слави,
Злої слави — на цім сьвіті,
А потім... крий, Боже!
За гріхи такі великі
Сам Бог не поможе.
Нехай пани згнущаютця,
Братами торгують,
Та сльозами кровавими
Сатану частують!
Їх вже душі запродані,
То їм і байдуже,
А вам треба стерегтися,
Стерегтись, та й дуже.
Стережітьця-ж, кохайтеся
Хоч і з наймитами,
С ким хочете, мої любі!
Тілько не с панами.

6. Марта 1858. р.

Digitized by Google

3.

Во Іудеї, во дні они,
Во время Ирода царя,
Кругом Сіона й на Сіоні
Романські пяні леґіони
Паскудились. А у царя,
У Ирода таки самоґо,
І у порогу й за порогом
Стояли ліктори. А царь
Лизав у ліктора халяву,
Щоб той йому на те, на все,
Хоч пів-динарія позичив.
А той кишенею трясе,
Виймає гроші і не лічить,
Неначе старцеві дає...
І пяний Ирод знову пє!
Як ось не в самім Назареті,
А в вифлиємському вертепі
Марія сина родила
І в Вифлиєм з малим пішла...
Біжить почтарь із Вифлиєма
І каже: „Царю! — так і так!
Зіновать, кукіль і будяк
Росте в пшениці! Кляте племя
Давидове у нас зійшло.
Зотни, поки не піднялось!“
— „Так що-ж!“ промовив Ирод пяний:
„По всьому царству постинать
Малих дітей; а то погані
Нам не дадуть доцарювать!“
Почтарь — нівроку — був підпилий,
Оддав сенатові приказ,
Щоб тілько в Вифлиємі били
Малих дітей.

Digitized by Google

Спаси ти нас,
Младенче праведний, великий,
Од пяного царя-владики!
Од грішногож Тебе спасла
Твоя преправедная Мати.
Та де-ж нам тую матірь взяти?
Ми серцем голі до-гола!
Раби с кокардою на лобі...
Лакеі в золотій оздобі...
Онуча... сьмітьтя с помела
Його Величества! Та й годі.

Петербург, 24. Октября 1859.

Digitized by Google

4.

МАРІЯ.

(Поема.)

Радѣйся, ты бо обновила вси зачатыя стѣдно.

(Акаѳ. Пр. Богор. ік. 10.)

Все упованіе моѳ
На тебе, мій пресьвітлий раю,
На милосердіе твоѳ, —
Все упованіе моѳ
На тебо, Мати! возлагаю,
Сьвятая сило всіх сьвятих,
Пренепорочная, благая!
Молюся, плачу і ридаю!
Воззри, Пречистая! на їх,
От-тих окрадених, сьліпих
Невольників: подай їм силу
Твойого мученика Сина,
Щоб хрест-кайдани донесли
До самого-самого краю!
Достойно-пітая! благаю,
Царице неба і землі!
Воньми їх стону і пошли
Благий конець, о, всеблагая!
А я, незлобний, воспою,
Як процьвітуть убогі села,
Псалмом і тихим, і веселим
Сьвятую доленьку твою.
А нині — плач, і скорбь, і сльози
Душі убогої-убогій
Остатню лепту подаю.

Digitized by Google

У Йосипа, у тесляра,
Чи в бондаря того сьвятого,
Марія в наймичках росла.
Росла собі і виростала,
І на порі Марія стала,
Рожевим квітом розцьвіла
В убогій і чужій хатині,
В сьвятому тихому раю.
Теслярь на наймичку свою,
Неначе на свою дитину,
Теслу було і струг покине,
Та й дивитця... і час мине,
А він і оком не мигне,
І думав: „Ані родини,
Ані хатиночки нема,
Одна-однісенька!... Хиба...
Ще-ж смерть моя не за плечима!“

А та — стоїть собі під тином
Та вовну білую пряде
На той бурнус йому сьвятешний;
Або на беріг поведе
Козу с козяточком сердешним
І попасти, і напоїть;
Хоч і далеко, так любила-ж
Вона той тихий Божий став,
Широкую Тиверіяду, —
І радо, аж сьміється, радо,
Що Йосип, сидячи, мовчав,
Не боронив їй, не спиняв
На став іти. Іде сьміється;
А він сидить, та все сидить, —
За струг, сердега, не беретця...
Коза напється та й пасетця,
А дівчина собі стоїть,
Неначе вкопана, під гаєм,
І смутно-сумно поглядає
На той широкий, Божий став.
І мовила: „Тиверіядо!
Широкий царю озерам!

Digitized by Google

Скажи мені, моя порадо!
Якая доля вийде нам
З старим Іосипом?... О доле!..."
І похилилась, мов тополя
Од вітру хилитця в яру:
„Йому я стану за дитину;
Плечми моїми молодими
Його старого підпору!..."
І кинула кругом очима,
Аж іскри сипнули з очей,
А з добрих молодих плечей
Хитон полатаний до-долу
Тихенько зсунувся: ніколи
Такої божої краси
Ніхто не узрить!... Злая-ж доля
Колючим терном провела,
Згнущалася над красотою!...
О, доленько!...
По-над водою
Ходою тихою пішла,
Лопух край берега найшла,
Лопух зірвала і накрила,
Неначе бриликом, свою
Головоньку тую смутную,
Свою головоньку сьвятую,
І зникла в темному гаю.

О, сьвіте наш незаходимий!
О, ти пречистая в женах!
Благоуханий зельний крине!
В яких гаях, в яких ярах,
В яких незнаємих вертепах
Ти заховаєшся од спеки
Огнепалимої тії,
Щó серце без огню розтопить
І без води прорве, потопить
Сьвятиї думоньки твої?!
Де ти сховаєшся? — нігде!
Огонь заклюнувся вже... годі!
Уже розжеврів ся, і шкода, —

Digitized by Google

Даремне сила пропаде,
До крови дійде, до кості
Огонь той лютий, невгасимий,
І недобитая, за сином
Повинна будеш перейти
Огонь пекельний! Вже пророчить,
Тобі вже зазирає в очі
Твоє грядущее... Не зри!
Сльозу пророчую утри,
Заквітчай голову дівочу
Лілеями, та тим рясним,
Червоним маком, та й засни
Під яворóм у холодочку,
Поки щó буде!

У вечері, мов зоря тая,
Марія з гаю вихожає
Заквітчана. Фавор-гора,
Неначе з злата-серебра,
Далеко-високо сяє,
Аж сьліпить очі. Підняла
На той Фавор своїї сьвятиї
Очиці кроткая Марія
Та й усьміхнулась... Зайняла
Козу с козяточком с-під гаю
І засьпівала:

„Раю, раю,
Темний гаю!
Чи я молодая,
Милий Боже! в Твоїм раю
Чи я погуляю,
Нагуляюсь?...“

Та й замовкла.
Круг себе сумно озирнулась,
На руки козеня взяла
І веселенькая пішла
На хутір бондарів убогий.
А йдучи, козеня небога,

Digitized by Google

Ніби дитину на руках,
Хитала, бавила, гойдала,
До лона тихо пригортала
І цілувала. Козеня,
Неначе тее кошеня,
І не пручалось, не кричало,
На лоні пестилося, гралось.
Миль зо дві любо с козеням
Трохи-трохи не танцювала, —
І не втомилась. Вигляда
Старий, сумуючи під тином,
Давненько вже свою дитину;
Зустрів її і привітав,
І тихо мовив: „Де ти, в Бога,
Загаялась? моя небого!
Ходім в кущу, опочий!
Та повечеряєм в-купі
З веселим гостем молодим!
Ходімо, доненько!“ — „Який,
Який це гость?!...“ — „Із Назарета,
Зайшов у нас підночувать,
І каже — Божа благодать
На ветхую Єлисавету
Учора рано пролилась:
Учора, каже, привела
Дитину-сина, а Захарій
Старий нарік його Іваном!
Так бачиш що!..“

А гость роззутий,
Умитий, с кущі вихожав
В одному білому хитоні,
Мов намальований сияв.
І став велично на порозі
І, уклонившися, витав
Марію тихо... Їй, небозі,
Аж дивно, чудно. Гость стояв,
І ніби справді засияв.
Марія на його зирнула
І стрепенулась, пригорнулась,

Digitized by Google

Неначе злякане дитя,
До Йосипа свого старого.
А потім гостя молодого
Просила, ніби повела
Очима в кущу. Пронесла
Води погожої с криниці,
І молоко, і сир козлиці
Їм на вечерю подала;
Сама-ж не їла, не пила,
В куточку мовчки прихилилась
Та дивувалася-дивилась
І слухала, як молодий
Дівочний гость той говорив.
І словеса його сьвятиї
На серце падали Марії,
І серце мерзло і пеклось.

— „Во Іудеї ие було,
Промовив гость, того ніколи
Що́ нині узритця. Равві,
Равві великого глаголи
На ниві сіютця новій.
І виростуть, і пожнемо,
І в житницю соберемо
Зерно сьвятеє. Я Мессію
Іду народу возвістить!“
І помолилася Марія
Перед апостолом.

Горить
Огонь тихенько на кабиці,
А Йосип праведний сидить
Та думає. Уже зірниця
На небі ясно зайнялась,
Марія встала та пішла
З глеком по воду до криниці.
І гость за нею, й це в ярочку
Догнав Марію...

Холодочком
До-сходу сонця провела

Digitized by Google

До самої Тиверіяди
Благовістителя, і рада
Радесенька собі прийшла
До-дому.

Жде його Марія
І ждучи плаче; молодиї
Ланити, очі і уста
Марніють зримо. „Ти не та,
Не та тепер, Марія, стала...
Цьвіт зельний — наша красота!“
Промовив Йосип: „Диво сталось
С тобою, доненько моя!...
Ходім, Маріе, повінчаймось,
А то...“ й не вимовив. — убють
На улиці!... і заховаймось
В своїм оазисі...“ І в путь
Марія на-швидку збіралась
Та тяжко плакала-ридала. —
От-то-ж вони собі ідуть;
Несе с торбиною на плечах
Нову коновочку старий:
Спродать би то, та молодій
Купить хустиночку до-речи
Та й за повінчаньня оддать.

О, старче праведний, багатий!
Не од Сіона благодать,
А с тихої твоєї хати
Нам возвістилася. Як-би,
Пречистій, їй не дав ти руку,
Рабами-б бідниї раби
І досі мерли-б!

О, муко!
О, тяжкая душі печаль!
Не вас мені, сердешних, жаль:
Сьліпі ви, нищиї душею, —
А тих, що́ бачать над собою
Сокиру, молот і кують

Digitized by Google

Кайдани новиї; убють,
Заріжуть вас, душеубийці,
І із крівавої криниці
Собак напоять!

Де-ж подівсь
Дівочний гость от-той лукавий?
Хоч-би прийшов та подивився
На брак той славний і преславний,
На брак окрадений! Не чуть,
Не чуть ні його, ні Мессії.
А люде ждуть чогось, і ждуть
Чогось непевного. Маріє,
Ти безталанная! Чого
І ждеш, і ждатимеш од Бога
І од людей його?! — Нічого,
Ніже апостола того
Тепер не жди! Теслярь убогий
Тебе повінчану веде
В свою убогую хатину.
Молись і дякуй, що не кинув
Що на розпутьтя не прогнав;
А то-б цеглиною убили,
Як-би не вкрив, не заховав!...
В Єрусалимі говорили
Тихенько люде, що стяли
У городі Тиверіяді,
Чи то якогось розпяли
Про возвістителя Мессії.
„Його?!“ ... промовила Марія
І веселенькая пішла
У Назарет; і він радів,
Що наймичка його несла
В утробі праведную душу
За волю розпятого мужа.

От-то вони собі ідуть;
Прийшли до-дому, і живуть
Повінчані, та невеселі.
Теслярь колисичку дебелу

Digitized by Google

Майструє в сінях; а вона,
Пренепорочная Марія,
Сидить собі коло вікна
І в поле дивитця, і шиє
Маленькеє сороченя.
Кому-сь то це?

— „Хазяїн дома?“
На дворі крикнуло: — „Указ
Од кесаря, його самого,
Щоб ви сьогодня, цей же час,
Всі на ревізію у город,
У город Вифлиєм ішли!“
І зник, пропав той тяжкий голос,
Тілько луна в яру гула.

Марія зараз заходилась
Пекти опрісноки. Спекла,
В торбину мовчки положила
І мовчки за старим пішла
У Вифлиєм. — „Сьвятая сило,
Спаси мене, мій Боже милий!“
Тілько й промовила. Ідуть,
Сумуючи собі обоє,
І вбогиї — перед собою
Козу с козяточком женуть:
Бо дома ні на кого кинуть.
А може Бог пошле дитину
В дорозі, — от і молоко
Сердешній матері. Скотина
Іде пасучися, рядком
Ідуть за нею батько й мати.
І починають розмовляти
По-волі тихо. — „Семіон —
Протопресвитер, — Йосип мовив —
Такеє-то пророче слово
Сказав мені: „Сьвятий закон
„І Авраама, і Мойсея
„Воз'обновлять мужі Єссеї.

Digitized by Google

„І, каже, поти не умру,
„Поки Мессію не узрю!“
Чи чуєш ти, моя Маріє:
Мессія прийде!“ — „Вже прийшов,
І ми вже бачили Мессію!“
Марія мовила.

Найшов
Опріснок Йосип у торбині,
Дав та й каже: „На, дитино!
Поки щó буде, укріпись!
До Вифлиєма не близенько,
Та й я спочину: утомивсь!“
Та й сіли на шляху гарненько
Полуднувать. От-то-ж сидять,
А сонце праведне швиденько
До-дому котитця, — і глядь!
Сховалося, — і смеркло в полі,
І диво-дивнеє!... Ніколи
Ніхто не бачив і не чув
Такого дива! Аж здрігнув
Сьвятий теслярь. Мітла з востоку
Над самим Вифлиємом, боком,
Мітла огненная зійшла,
І степ, і гори осияла.
Марія з шляху не вставала, —
Марія сина привела,
Єдиную тую дитину,
Щó нас од каторги спасла,
І пресьвятая, неповинна
За нас, лукавих, розпялась!
А недалеко, край дороги,
Отару гнали чабани,
Та й їх побачили. Небогу,
Її й дитяточко взяли
І у вертеп свій принесли,
І чабани його убогі
Еммануїлом нарекли.

До сходу сонця, рано-рано,
У Вифлиємі на майдані

Digitized by Google

Зійшовся люд і шопотить,
Що щось непевне з людьми буде
Во Іудеї; гомонить
І тихне люд. „О люде, люде!“
Чабан якийсь біжить, кричить:
— „Пророчество Ієремії,
Ісаії збулось, збулось!
У нас, у пастирей, Мессія
Родився вчора!“... Загуло
У Вифлиємі на майдані:
„Мессія!... Ісус!... Осанна!...“
І люд розходивсь. —

Через час,
Чи через два, прийшов указ
І легіон з Єрусалима
Од того Ирода; незриме
Й нечуте сталося тоді:
Ще діточки сповиті спали,
Ще купіль гріли матері,
Та марне гріли... не купали
Маленьких діточок своїх:
Ножі салдати сполоскали
В дитячій праведній крові!
Такеє-то на сьвіті сталось!
Дивітеся-ж — о, матері —
Що́ роблять Ироди-царі!

Марія навіть не ховалась
З своїм младенцем. — Слава вам
Убогим людям, чабанам!
Що привітали, заховали
І нам Спасителя спасли
Од Ирода. Нагодували
І напоїли, і дали
Кожух і свиту на дорогу
І, небораку, додали
Ослицю дійну, і небогу
З її дитяточком малим
І посадили й провели

Digitized by Google

В-ночі тайними манівцями
На шлях Мемфіський, — а мітла,
Мітла огненная сьвітила,
Неначе сонце, і дивилась
На ту ослицю, що́ несла
В Єгипет кроткую Марію
І нарожденного Мессію. —
Як-би де на сьвіті хоч раз
Царица сіла на ослицю,
То слава стала-б про царицю
І про великую ослицю
По всьому сьвіту! Ця-ж несла
Живого істинного Бога!
Тебе-ж, сердешну, Копт убогий
Хотів у Йосипа купить,
Та здохла ти: мабуть дорога
Таки завадила тобі!

У Нилі скупанев спить
В пелюшках долі під вербою
Дитяточко. А між лозою
З лози колисочку плете
Та плаче праведная мати,
Колиску тую плетучи.
А Йосип заходився хату
Із очерету будувати,
Щоб хоч укритися в-ночі. —
З-за Нилу сфінкси, мов сичі,
Страшними мертвими очима
На тев дивлятця; за ними
На голому піску стоять
По шнуру пирамиди в ряд,
Мов фараонова сторожа,
І ніби фараонам знать
Вони дають, що правда Божа
Встає вже, встала на землі,
Щоб фараони стереглись.

Марія найнялася прясти
У Копта вовну; а сьвятий

Digitized by Google

Іосиф взявсь отару пасти,
Щоб хоч козу ту заробить
На молоко малій дитині...
Минав рік, — коло хатини
В повіточці своїй малій
Той бондарь праведний, сьвятий
І гадки, праведний, не мав,
Барило й бочку набивав
Та ще й курникав. А ти?
Не плачеш ти і не сьпіваєш;
Гадаєш, думаєш-гадаєш,
Як його вчити, навести
На путь сьвятий, сьвятого сина,
І як його од зол спасти,
Од бурь житейських одвести...

Ще рік минув. Коло хатини
Коза пасетця, а дитина
І невеличке козеня
У сінях граютця; а мати
Сидить на призьбі коло хати
Та вовну с кужіля пряде.
Аж ось і сам старий іде
С ціпочком тихо по-під тином;
Носив у город шапличок
Продать: йому медяничок,
А їй немудрую хустину,
Собі-ж несе на постоли
Ременю доброго. Спочинув,
Та й каже: „Доню! не журись:
Царя вже Ирода не стало.
Чогось у вечері наївсь,
Та так наївся, що й опрігсь, —
Такеє-то мені сказали.
Ходімо, каже, у свій гай,
У свій маленький тихий рай,
Ходім до-домоньку, дитино!“
— „Ходім!“ сказала, та й пішла
На Нил сороченята прати
В дорогу синові. Паслась

Digitized by Google

Коза с козятком коло хати,
А Йосип сина забавляв,
На призьбі сидя, поки мати
На річці прала ті малі
Сорочечки; а потім в хаті
Поморщив добре постоли
Собі в дорогу. Та й знялись
До схода сонця, по торбині
На плечі взявши, а дитину
У-двох в колисочці несли.

То сяк, то так, прийшли до дому.
Бодай не довелось нікому
Узріть такеє! Благодать,
Гайочок тихий серед поля,
Одна, єдиная їх доля —
От-той гайочок — і не знать,
Де він кохався, і хатина —
Все, все сплюндровано. В руїні
Їм довелося ночувать.
В ярок Марія до криниці
Швиденько кинулася: там
Колись-то з нею яснолиций
Зустрівся гость сьвятий. Бурян,
Будяк колючий с кропивою
Коло криниці поросли...
Маріє, горенько с тобою!
Молися, серденько, молись!
Окуй свою сьвятую силу,
Довготерпінієм окуй,
В сльозах кровавих загартуй!...
Небога трохи не втопилась
У тій криниці. Горе нам
Було-б іскупленим рабам!
Дитина-б тая виростала
Без матері, і ми-б не знали
І досі правди на землі —
Сьвятої волі. Схаменулась
І тяжко-важко усьміхнулась
Та й заридала. Полились

Digitized by Google

На цямрину сьвятні сльози
Та й висохли; а їй, небозі,
Полегшало.

Єлисавета
Стара вдова у Назареті
З малим синком своїм жила,
Таки з Іваном, та й була
Якась рідня їм. В-ранці-рано
Свою дитину безталанна
Нагодувала, одягла,
І зо сьвятим своїм пішла
У Назарет той до вдовиці,
В сусіде, в наймички проситись.
Дитяточко собі росло,
З Івасем-удовенком гралось,
Уже чи-мале підросло.
Якось вони собі гуляли
У-двох на улиці; знайшли
Дві палочки, та й понесли
До-дому матерям на дрова:
Звичайне, діточки. Ідуть
І веселенькі і здорові,
Аж любо глянуть, як ідуть.
От-то-ж воно, мале, взяло
Другую палочку у Йвася,
(Івась у коники гулявся)
Зробило хрестик, та й несло
До-дому, бачте, показати,
Що й він уміє майструвати.
Марія ще за ворітьми
Дітей зустріла, і зомліла
І трупом пала, як узріла
Той хрестик-шибеничку. „Злий,
Недобрий чоловік, лихий
Навчив тебе, моя дитино,
Зробить оце. Покинь! покинь!“
А він, маленький, неповинний
Сьвятую шибеничку кинув
І заридав, і пролились

Digitized by Google

Ще в перший раз младенчі сльози
На лоно матернє. Небозі
Ніби полегшало. Взяла,
У холодочок завела,
В бурян, в садок, поцілувала,
Та коржичком нагодувала —
Сьвіженьким коржиком; воно-ж
Попестилось собі, погралось
Та й спатоньки, мале, лягло,
Таки-ж у неї на колінах;
От-то-ж і спить собі дитина,
Мов янголяточко в раю.
І на єдиную свою
Та мати дивитця і плаче
Тихенько-тихо; ангел спить...
Та щоб його-то не збудить, —
Та й не догледіла: неначе
Окропу капля, як огонь,
На його впала, і воно
Прокинулось. Швиденько сльози
Марія втерла сьміючись,
Щоб він не бачив; і небозі
Не довелося одурить
Малого сина: подивилось
І заридало.

Заробила,
Чи то позичила вдова,
Півкопи тую на букварь.
Сама-б учила, так не знала-ж
Вона письма того. Взяла
Та в школу хлопця одвела
У ієссейську; доглядала-ж
Сама його, сама й навчала
Добру і розуму. Івась,
Таки вдовенко в його вдавсь,
Та в-двох собі й ходили в школу
І вчились в-купочці; ніколи
Ані погравтця з дітьми,
Ані побігав; самий

Digitized by Google

Один-однісенький, бувало,
Сидить собі у буряні
Та клепку теше: помагало
Сьвятому батькові в трудах.

Якось по сьомому годочку,
(Малий вже добре майстрував)
Одпочиваючи в куточку,
Старий на сина дивувавсь:
Який-то з його майстер буде?
Які-то люде з його будуть?
Та взявши відер, кандійок,
І батько, й мати, і воно
Пішли на ярмарок у самий
Самісенький Єрусалим.
Хоч і далеко — так спродати
Дорогше можно. От прийшли,
Розташувались. Батько й мати
Сидять-собі та продають
Добро своє. А де-ж дитина?
Побігло десь; шукає сина
Та плаче матірь: і не чуть,
Де ділося?! У синагогу
Зайшла благать благого Бога,
Щоб син її найшовсь; — аж глядь!
Межи раввинами дитина,
Її хлопяточко сидить,
І научає неповинне:
Як в сьвіті жить, людей любить,
За правду стать, за правду згинуть, —
Без правди горе! „Горе вам,
Учителі архієреї!...“
І дивувались фарисеї
І книжники його річам,
А радость матері Марії —
Неізреченная: Мессію,
Самого Бога на землі
Вона вже зріла...

Digitized by Google

Спродались,
Во храмі помолились Богу,
І веселенькиї в дорогу
До-дому рушили в-ночі,
По холодочку.

Виростали,
І в-купі вчились, ростучи,
Сьвятиї діточки; пишались
Сьвятиї тиї матері
Своїми дітками. Із школи
Путем терновим розійшлись
Обидва: Божиї глаголи,
Сьвятую правду на землі
І проріkали, й розпялись
За воленьку, сьвятую волю!...

Іван пішов собі в пустиню,
А твій — між люде, а за ним,
За сином праведним своїм,
І ти пішла. В старій хатині,
В чужій покинула його,
Сьвятого Йосипа свого.
Пішла тинятись по-під-тиньню,
Аж поки-поки не дійшла
Аж до Голгофи.

Бо за сином
Сьвятая мати всюди йшла;
Його слова, його діла, —
Все чула й бачила, і мліла,
І мовчки-трепетно ридала,
На сина дивлячись; — а він
Сидить було на Єлеоні, —
Одпочива. Єрусалим
Розкинувсь гордо перед їм,
Сияв в золотім виссоні
Ізраїльський архієрей,
Романський золотий плебей!
І час, і два мине, не встане,
На матірь навіть не погляне,

Digitized by Google

Та аж заплаче, дивлячись
На Іудейськую столицю.
Й вона заплаче, ідучи
У яр по воду до криниці
Тихесенько, і принесе
Води погожої, і вмиє
Утомлені стопи сьвятиї;
І пити дасть, і отрясе,
Одує прах з його хитона,
Зашиє дірочку, та й знову
Під смокву піде і сидить
І дивитця, — о, всесьвятая! —
Як син той скорбний спочиває.
Аж ось і дітвора біжить
Із городу: його любили
Сьвятиї діточки; сьлідком
За ним по улицях ходили,
А іноді й на Єлеон
До його бігали малиї.
От-то-ж прибігли! — „О, сьвятиї,
Пренепорочниї!“ сказав,
Як узрів діточок, пристав
І цілував, благословляя.
Погрався з ними, мов маленький,
Надів бурнус, і, веселенький,
З своїми дітками пішов
В Єрусалим на слово нове,
Поніс лукавим правди слово, —
Не вняли слову, розпняли!...

Як розпинать його вели,
Ти на розпутиї стояла
З малими дітьми. —
(Мужики,
Його брати, ученики
Перелякались, повтікали.)
— „Нехай іде, нехай іде!
От-так і вас він поведе!“
Сказала дітям і упала
На землю трупом.

Digitized by Google

Розпялась
Твоя єдиная дитина,
А ти, спочинувши під тином,
У Назарет от-тої пішла.
Вдову давно вже поховали
В чужій позиченій труні
Чужиї люде, — а Івана
Її зарізали в тюрмі.
І Йосипа твого не стало!
А ти, як палець той, осталась
Одна-однісенька. Такий
Талан твій латаний, небого!
Брати його, ученики
Нетвердиї, душегубці,
Катам на муку не дались:
Сховались; потім розійшлись,
І ти їх мусила збірати...
От-то-ж вони якось зійшлись
В-ночі круг тебе сумоваті,
І ти, великая в женах,
І їх унинів, і страх
Розвіяла, мов ту полову,
Своїм сьвятим огненним словом;
Ти дух сьвятий свій пронесла
В їх душі вбогиї!... Хвала
І не хвала тобі, Маріє!
Мужі воспрянули еьвятиї,
По всьому сьвіту розійшлись,
І іменем твойого Сина,
Твоєї скорбної дитини,
Любов і правду рознесли
По всьому сьвіту: ти-ж під тином,
Сумуючи у буряні,
Умерла з голоду. Аминь.

Петербург, 11. Ноября 1859.

Digitized by Google

5.

САУЛ.

В непробудимому Китаї,
В Єгипті темному, у нас,
І по-над Індом і Евфратом
Свої ягнята і телята
На полі вольнім вольно пас
Чабан, було, в своїому раї,
І гадки-гадоньки не мав:
Пасе, і доїть, і стриже
Свою худобу та сьпівав. —
Аж — ось... лихий царя несе
З законами, з мечем, с катами,
С князями, темними рабами.
В-ночі підкрались, зайняли
Отари с поля, а пасущих
І шатра їх, убогі кущі,
І все добро, дітей малих,
Сестру, жену, і все взяли,
І все розтлили, осквернили —
І осквернених, худосилих,
Убогих серцем завдали
В роботу-каторгу. — Минали
За днями дні. Раби мовчали,
Царі лупилися, росли,
І Вавилони мурували.
А маґи, бонзи і жерці
(Неначе наші панотці)
В храмах, паґодах годувались,
Мов кабани царям на сало
Та на ковбаси. І царі
Самі собі побудували
Храми, кумирні, олтарі, —
Раби німії поклонялись.

Digitized by Google

Жидам сердешним заздро стало,
Що й невеличкого царя,
Із кизяка хоч олтаря
У їх немав. Попросили
Таки старого Самуїла,
Щоб він, де хоче, там і взяв,
А дав би їм, старий, царя.
От-то-ж премудрий прозорливець,
Поміркувавши, взяв єлей,
Та взяв од козлищ і свиней
Того Саула-здоровила,
І їм помазав во царя.

Саул, „не будучи дурак“,
Набрав гарем собі чи-малий,
Та й заходився царювать...
Дивилися, та дивувались
На новобранця чабани
Та промовляли, що й вони
Таки не дурні: „Ач якого
Собі ми виблагали в Бога
Самодержавця!“ А Саул
Бере і город і аул,
Бере дівчя, бере ягницю,
Будує кедрові сьвітлиці,
Престол із золота кує,
Благоволенье оддає
Своїм всеподданнійшим голим,
І в багряниці довгополій
Ходив по храмині, ходив,
Аж поки, лобом не широкий,
В своїм гаремі одинокий,
Саул сердега — одурів.

Незабаром зібралась рада:
„Панове, честная громадо!
Що́ нам робить? Наш мудрий царь,
Самодержавець-господарь
Сердешний — одурів! Панове!
Чи нам його тепер лічить?

Digitized by Google

Чи заходитьця та зробить
Царя здоровшого?“ — По мові,
По мудрій раді розійшлись
Смутниї пастирі.

В кедровій,
В новій палаті царь не спить,
Не їсть, не пє, не гомонить,
А мовчки долі — всемогучий
Дере порфиру на онучі,
І ніби морщить постоли,
Плете волоки, озуває,
І у кедрових стін новиx
Про батькове осля питає.
То візьме скипетр і заграє,
Мов на сопілці. І Саул
(Чабан Саул) сидить, сьпіває,
Поки не втне на караул
І Самуїла не згадає.

От-то-ж вельможі й чабани
(Веніаминові внучата)
Тельця отрокам принесли,
Щоб їм дозволено сьпівати
У сінях царських. Заревла
Сивоборода, волохата
Рідня Саулова пузата,
Та ще й гусляра привела,
Якогось чабана Давида.
— „І вийде царь Саул — і вийде“ —
Чабан сьпіває — „на війну!...“

Саул прочумався та й ну,
Як той москаль, у батька, в матірь
Свою ріденьку волохату
І вздовж і впоперек хрестить, —
А гусляра того Давида
Трохи не вбив. Як-би він знав,
Яке то лихо з його вийде,

Digitized by Google

С того лукавого Давида,
То мов гадюку-б розтоптав
Гадючу слину. А тепер
Плугами, ралом не роз'орем
Прокляту ниву: проросла
Колючим терном. Горе, горе!
Дрібніють люде на землі,
Ростуть і висятця царі!

13. Октября 1860.

Digitized by Google

6.

ЦАРІ.

Старенька сестро Аполлона!
Як-би ви часом, хоч на час,
Придибали таки до нас,
Та, як бувало во дні они,
Возвисили-б свій божий глас
До оди пишно-чепурної,
Та й заходилися-б обоє
Царів або-що воспівать!
Бо, як по правді вам сказать,
То дуже вже й мені самому
Обридли тії мужики,
Та паничі, та покритки:
Хотілося-б зігнать оскому
На коронованих главах,
На тих помазанниках божих.
Так що-ж? — не втну! а як поможеш,
Та як покажеш, як тих птах
Скубуть і патрають, то може-б
І ми-б подержали в руках
Сьвято-помазану чуприну.
Покиньте-ж свій сьвятий Парнас,
Придибайте хоч на годину,
Та хоч старенький божий глас
Возвисьте, дядино! Та ладом,
Та добрим складом, хоч на час,
Хоч на годпночку у нас
Ту вінценосную громаду
Покажем с-переду і з-заду
Незрячим людям. В добрий час
Заходимось, моя порадо!

Digitized by Google

I.

Не видно нікого в Іерусалимі,
Врата на запорі, неначе чума
В Давидовім граді, Господом храннмім,
Засіла на стогнах. Ні, чуми нема!
А гірша, лихая та люта година
Покрила Ізраїль: царева война!
Цареви князі, і всі сили,
І отроки, і весь народ,
Замкнувши в городі кивот,
У поле вийшли худосилі,
У полі бились, сиротили
Маленьких діточок своїх;
А в городі младиї вдови
В своїх сьвітлицях, чорноброві,
Запершись плачуть, на малих
Дітей взираючи. Пророка,
Свого неситого царя,
Кленуть Давида-сподаря.
А він собі, узявшись в бока,
По кровлі кедрових палат
В червленій ризі похожає,
Та, мов котюга, позирає
На сало, — на зелений сад
Сусіди Гурія. А в саді,
В своїм веселім вертограді,
Вирсавія купалася,
Мов у раї Єва,
Подружіє Гурієво,
Рабиня царева;
Купалася собі з Богом,
Лоно біле мила,
І царя свого сьвятого
У дурні пошила.

На дворі вже смеркло, і тьмою повитий
Дрімає, сумує Іерусалим.
В кедрових палатах, мов несамовитий,

Digitized by Google

Давид похожає, і, о царь неситий!
Сам собі говорить: „Я... Ми повелим!...
Я царь над Божиїм народом,
І сам я — Бог в моїй землі,
Я все!...“ А трохи з-годом
Раби вечерю принесли
І кінву доброго сикеру...
І царь сказав, щоб на вечерю
Раби рабиню привели,
Твою Вирсавію. Нівроку
До Божого царя-пророка
Сама Вирсавія прийшла,
І повечеряла, й сикеру
С пророком випила, й пішла
Спочити трохи по вечері
З своїм царем. І Гурій спав, —
Йому, сердешному, й не снилось,
Що́ дома нищечком робилось,
Що з дому царь його украв
Не золото, не серебро,
А луччев його добро, —
Його Вирсавію украв.
А щоб не знав він тії шкоди,
То царь убив його, та й годі!...
А потім царь перед народом
Заплакав трохи, одурив
Псалмом старого Анафина,
І знов веселий, знову пяний
Коло рабині заходивсь.

От-так сьвяті царі живуть!
А як же прості? — Я не знаю...
І раю вам сього не знать,
Та ні-у-кого не питать,
Щоб не завадило, бував.

Digitized by Google

II.

Давид, сьвятий пророк і царь,
Не дуже був благочестивий.
Була дочка в його Тамарь
І син Аммон. І се не диво:
Бувають діти і в сьвятих,
Та не такі, як у простих,
А ось які: Аммон щасливий,
Вродливий первенець його,
Лежить, нездужав чогось.
Давид стенав та ридав,
Багряну ризу роздирав,
І сипле попіл на главу:
„Без тебе я не поживу
І дня єдиного, мій сину,
Моя найкращая дитино!
Без тебе сонця не узрю,
Без тебе я умру, умру!“
І йде ридаючи до сина,
Аж тюпав, немов біжить.
А той, бугай собі здоровий,
У храмині своїй кедровій
Лежить, — аж стогне, та лежить:
Кепкує з дурна. Аж голосить,
Аж плаче бідний, батька просить,
Щоб та Тамарь сестра прийшла:
„Драгий мій отче і мій царю!
Вели сестрі моїй Тамарі,
Щоб коржика мені спекла,
Та щоб сама і принесла,
То я, вкусив його, возстану
З одра недуга.“ — В-ранці-рано
Тамарь спекла і принесла
Опріснок братові. За руку
Аммон бере її, веде
У темну храмину, кладе
Сестру на ліжко. Ломле руки,
Ридає, плаче і рвучись
Кричить до брата: „Схаменись!

*

Digitized by Google

Аммоне, брате мій лукавий!
Єдиний брате мій! Я! я!...
Сестра єдиная твоя!
Де дінусь я? де діну славу,
І гріх, і стид? — Тебе самого
І Бог і люде прокленуть..."
Не помогло таки нічого!...

От-так царевичі живуть,
Пустуючи на сьвіті.
Дивітесь, людські діти!...

III.

І поживе Давид на сьвіті
Не малі літа.
Одрях старий, і покривали
Многими ризами його,
А все таки не нагрівали
Котюгу блудного свого.
От отроки й доміркувались,
Як нагрівать царя свого
(Натуру вовчу добре знали).
Та, щоб нагріть його, взяли
Царевен паче красотою,
Дівчат старому навели,
Да гріють кровю молодою
Свого царя! І розійшлись,
Замкнувши двері за собою...
Облизавсь старий котюга
І розпустив слини,
І пазурі простягав
До Самонтянини;
Бо була собі на лихо
Найкраща між ними,
Між дівчатами, мов крин той
Зельний при долині

Digitized by Google

Між цьвітами. От-то-ж вона
І гріла собою
Царя свого, а дівчата
Грались між собою
Голісінькі. Як там вона
Гріла, я не знаю;
Знаю тілько, що царь грівся
І... і „не позна ю.“

IV.

По двору тихо похожав
Старий веселий Рогволод.
Дружина, отроки, народ
Кругом його во златі сяють.
У князя сьвято: виглядають
Із Литви князя жениха
За рушниками до Рогніди.

Перед богами Лель і Ладо
Огонь Рогніда розвела,
Драгим елеєм полила
І сипала в огнище ладон.
Мов ті Валькирії круг неї
Танцюють, граютця дівчата
І присьпівують:
„Гой, гоя, гоя!
Новий покої!
Нумо лиш квітчати,
Гостей сподіватись!“

За Полоцком — неначе хмара,
Чорніє курява. Бѣжать
І отроки й старі бояра
Із Литви князя зустрічать.
Сама Рогніда з Рогволодом
Пішла з дівчатами, з народом.

Digitized by Google

Не із Литви йде князь сподіваний,
Ще незнаємий, давно жданий,
А із Київа, туром-буйволом,
Іде веприщем за Рогнідою
Володимір-князь со Киянами.
Прийшли і город обступили
Кругом, і город запалили.
Владимір-князь перед народом
Убив старого Рогволода,
Потя народ, княжну поя,
От'іде в волості своя,
От'іде з шумом, і растли ю,
Тую Рогніду молодую,
І прожене ю, і княжна
Блукає по сьвіту одна, —
Нічого з ворогом не вдіє...

Так от-такий-то сьвятий
От-ті царі!

V.

Бодай кати їх постинали
От-тих царів, катів людських!
Морока з їми! — щоб ви знали;
Мов дурень ходиш кругом їх:
Не знаєш, на яку й ступити!
Так що-ж мені тепер робити
С ціми поганцями?! Скажи,
Найкраща сестро Аполлона!
Навчи, голубко! поможи
Полазить трохи коло трона!
Намистечка, як зароблю,
Тобі к великодню куплю.
Пострижемося-ж у лакеї
Та ревностно, в новій ливреї,
Заходимось царів любить.
Шкода і олово тупить:

Digitized by Google

Бо де нема сьвятої волі,
Не буде там добра ніколи.
На що-ж себе таки дурить?
Ходімо в селища: там люде!
А там, де люде, добре буде;
Там будем жить, людей любить,
Сьвятого Господа хвалить!

Digitized by Google

IV. ПЕРЕСЬПІВИ.

1.

ОСІЇ ГЛАВА XIV.

(Подражаніе.)

Погибнеш, згинеш, Україно,
Не стане знаку на землі!
А ти пишалася колись
В добрі і роскоші! Вкраїно!
Мій любий краю, неповинний!
За-що тебе Господь кара,
Карає тяжко?! За Богдана,
Та за скаженого Петра,
Та за панів от-тих поганих —
До краю нищить... Покара,
Убє незримо і правдиво:
Бо довго довготерпіливий
Дивився мовчки на твою,
Гріховную твою утробу,
І рек во гніві: „Потреблю
Твою красу, твою оздобу, —
Сама розіпнешся! Во злобі
Сини твої тебе убють
Оперені, а злозачаті
Во чреві згинуть, пропадуть,
Мов недолежані курчята!
І плача, матірнього плача
Исполню гради і поля,

Digitized by Google

Да зрить розтленная земля,
Що я держитель і все бачу!...“
Воскресни, мамо! І вернися
В сьвітлицю-хату, опочий!
Бо ти аж надто вже втомилась,
Гріхи синовні несучи.

Спочивши, скорбная, скажи,
Пророци своїм лукавим чадам,
Що пропадуть вони лихі,
Що їх безчестів, і зрада,
І криводушів — огнем,
Кровавим, пламенним мечем
Нарізані на людських душах;
Що крикне кара невсипуща,
Що не спасе їх добрий царь,
Їх кроткий, пяний господарь!
Не дасть їм пить, не дасть їм їсти,
Не дасть коня вам охляп сісти
Та утікать; не втечете
І не сховаетесь! Усюди
Вас найде правда-мста, а люде
Підстережуть вас, на то-те-ж
Уловлять, і судить не будуть;
В кайдани туго окують,
В село на грище приведуть,
І на хресті от-тім, без ката
І без царя, вас, біснуватих,
Розпнуть, розірвуть, рознесуть,
І вашей кровію собак...
Собак напоять!...
І додай,
Такеє слово їм додай! —
Без притчи вискажи: Зробили,
Руками скверними створили
Свою надію, й речете,
Що царь наш Бог, і царь надія,
І нагодує і огріє
Вдову і сирот; — ні, не те!
Скажи їм ось-що: Брешуть боги,

Digitized by Google

Ті ідоли в чужих чертогах;
Скажи, що правда оживе,
Натхне, накличе, нажене
Не ветхеє, не древле слово
Розтленнеє... а слово нове
Між людьми криком пронесе
І люд окрадений спасе
Од ласки царської.

Петербург, 25. Декабря 1859.

Digitized by Google

2.

ПОДРАЖАНІЄ СЕРБСЬКОМУ.

Наїхали старости,
Й молодик за ними;
Вони собі пішли в хату
З батьком розмовляти;
А я в його, молодого,
В того чорнобривця,
Беру коня, та й нічого...
Веду до криниці.
Кінь утомлений, копита
Розкуті, розбиті,
Сіделечко мережане
Зопсуте, невкрите.
— Скажи, коню! до кого це
Ви так нагло гнались? —
„До якоїсь чорнобривки
Всю ніч майнували.“
— Чи ти-ж, коню, будеш пити
З нашої криниці?
Чи буде та чорнобривка
Цей рік молодиця?

Петербург, 4. Мая 1860.

Digitized by Google

3.

Частина „Слова о полку ігоревім“.

ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИ.

В Путивлі граді в-ранці-рано
Сьпівав-плаче Ярославна,
Як та зозуленька куе,
Словами жалю додав.
„Полечу, каже, зегзицею,
Тією чайкою-вдовицею,
Та по-над Доном полечу,
Рукав бобровий омочу
В ріці Каялі, і на тілі,
На княжім білім помарнілім
Омию кров суху, — отру
Глибокиї, тяжкиї рани...“

І квилить-плаче Ярославна
В Путивлі рано на валу:
„Вітрило-вітре мій єдиний,
Легкий, крилатий господине!
На-що на дужому крилі
На вої любиї мої,
На князя, ладо мое миле,
Ти ханови метавш стріли? —
Не мало неба і землі
І моря синього! На морі
Гойдай насади-кораблі!
А ти, прелютий... горе, горе!
Мое веселіе украв,
В степу на тирсі розібгав!“

Сумуе, квилить-плаче рано
В Путивлі граді Ярославна,

Digitized by Google

І каже: „Дужий і старий,
Широкий Дніпре, не малий!
Пробив-єси високі скали,
Текучи в землю Половчана;
Носив-єси на байдаках
На Половчан, на Кобяка
Дружину тую Сьвятославлю!
О, мій Словутицю преславний!
Мов ти ладо принеси,
Щоб я постіль весела слала,
У море сльоз не посилала, —
Сльозами моря не долить!“

І плаче-плаче Ярославна
В Путивлі на валу, на брамі —
Сьвятеє сонечко зійшло —
І каже: „Сонце пресьвятеє!
На землю радість принесло
І людям, і землі, — моєї
Туги-нудьги не розвело.
Сьвятий, огненний господине!
Спалив-єси луги, степи,
Спалив і князя, і дружину, —
Спали мене на самоті!
Або не грій і не сьвіти!...
Загинув ладо, — я загину!“

Петербург, 4. Іюня 1860.

С перед-сьвіта до вечора,
А з вечора до досьвіта
Летять стріли калениї,
Брязчать шаблі о шеломи,
Трещать списи гартовані
В степу, в незнаємому полі,
Середи землі половецької.

Земля чорна копитами
Поорана, поритая;

Digitized by Google

Кістьми земля засіяна,
А кровію политая.
І журба-туга на тім полі
Зійшла для руської землі.

Що́ гомонить от-там, зичить
У досьвіта? То повертав
Той Ігорь військо на пригоду
Тому буй-туру Всеволоду.
І бились день,
І другий билися;
Та коло полудня на третій
Поникли Ігореви стязі.

От-так на березі Каяли
Брати різнились, бо не стало
Крови-вина! Допирували
Хоробрі Русичі той пир, —
Сватів упоіли
Й самі простяглися
За землю руськую. — Хилилась
І слалась плачучи трава,
Високі гнулись дерева,
До-долу гнулися, журились.

Петербург, 6. Іюля 1860.

В Путивлі граді в-ранці-рано
Сумує, плаче Ярославна:
„Полечу, рече, зозулею,
По-над Дунаєм полечу!
Рукав бебряний омочу
В ріці Каялі, і омию
На княжому дебелім тілі
Глибокиї на ладо рани.“

І плаче-плаче Ярославна
В Путивлі городі, й рече:

Digitized by Google

„Вітрило-вітре, господине!
На-що ти вівши, несеш
На легкому крилі своєму
Хановські стріли на моє
Єдине ладо й його вої?“

Петербург, 14. Сентября 1860.

Digitized by Google

4.

ПСАЛМИ ДАВИДОВІ.

I.

Блаженний муж на лукаву
Не вступає раду,
І не стане на путь злого,
І з лютим не сяде;
А в законі Господньому
Серце його й воля
Навчаєтця; і стане він —
Як на добрім полі,
Над водою посажене,
Древо зеленіє,
Плодом вкрите: так і муж той
В добрі своїм спіє.
А лукавих, нечестивих
І сьлід пропадає:
Як той попіл над землею
Вітер розмахає.
І не встануть с праведними
Злиї з домовини;
Діла добрих обновлятця,
Діла злих загинуть.

XII.

Чи ти мене, Боже милий,
На-вік забуваєш?
Одвертаєш лице своє,
Мене покидаєш?

Digitized by Google

Доки буду мучить душу
І серцем боліти?
Доки буде ворог лютий
На мене дивитись
І сьміятись?!... Спаси мене!
Спаси мою душу!
Да не скаже хитрий ворог:
„Я його подужав!“
І всі злиї посьміютця,
Як упаду в руки —
В руки вражі. Спаси мене
Од лютої муки!
Спаси мене! — помолюся
І воспою знову
Твої блага чистим серцем,
Псалмом тихим новим.

XLIII.

Боже! нашими ушима
Чули твою славу,
І діди нам розказують
Про давні кровавi
Тиї літа, як рукою
Твердою своєю
Розвязав Ти наші руки
І покрив землею
Трупи ворогів; і силу
Твою восхвалили
Твої люде, і в покої,
В добрі одпочили,
Славя Господа. А нині
Покрив єси знову
Срамотою свої люде,
І вороги нові
Розкрадають, як овець, нас
І жеруть... Без плати
І без ціни оддав-єси

Digitized by Google

Ворогам проклятим,
Покинув нас на сьміх людям,
В наругу сусідам;
Покинув нас, яко в притчу
Нерозумним людям.
І кивають, сьміючися,
На нас головами;
І всякий день перед нами —
Стид наш перед нами.
Окрадені, замучені,
В путах умираєм,
Чужим богам не молимось,
А Тебе благаєм:
Поможи нам, ізбави нас
Вражої наруги!
. . . . . .
. . . . . .
. . . Встань же, Боже!
Вскую будеш спати,
Од сьліз наших одвертатись,
Скорбі забувати?
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

LII.

Пребез'умний в серці скаже,
Що Бога немає;
В беззаконії мерзіє,
Не творить благая.
А Бог дивитця, чи є ще
Взискающий Бога?
Нема добро творящого,
Нема ні одного!
Коли вони, неситиї
Гріхами, дознають?

Digitized by Google

Їдять люде, замість хліба,
Бога не згадають.
Там боятця, лякаютця,
Де страху й не буде:
Так самі себе боятця
Лукавиї люде.
Хто-ж пошле нам спасенїе,
Верне добру долю?
Колись Бог нам верне волю...
. . . . . .
Восхвалимо Тебе, Боже,
Хваленїем всяким;
Возрадуєтця Ізраїль
І сьвятий Іаков.

LIII.

Боже! спаси, суди мене
Ти по своїй волі!
Молюсь, Господи, внуши їм
Уст моїх глаголи!
Бо на душу мою встали
Сильниї чужиї,
Не зрять Бога над собою,
Не знають, що́ діють.
А Бог мені помагає,
Мене заступає,
І їм правдою своєю
Вертає їх злая.
Помолюся Господеві
Серцем одиноким,
І на злих моїх погляну
Незлим моїм оком.

Digitized by Google

LXXXI.

Між царями й судіями
На раді великій
Став земних владик судити
Небесний Владика.
Доколі будете стяжати
І кров невинну розливать
Людей убогих, а багатим
Судом лукавим помагать?
Вдові убогій поможіте!
Не осудіте сироти,
І виведіть із тісноти
На волю тихих, заступіте
Од рук неситих! — Не хотять
Познать, розбити тьму...
І всує Господа глаголи,
І всує трепетна земля.
. . . . . .
. . . . . .
І ви вмрете, як і князь ваш
І ваш раб убогий.
Встань же, Боже, суди землю
І судей лукавих!
На всім сьвіті Твоя правда
І воля і слава!

XCIII.

Господь Бог лихих карає,
Душа моя знає;
Встань же, Боже! Твою славу
Гордий зневажає.
Вознесися над землею
Високо-високо,
Закрий славою своєю
Сьліпе, горде око!

Digitized by Google

Доки, Господи, лукаві
Хвалятця, доколі
Неправдою? Твої люде
Во тьму і в неволю
Закували ... добро Твоє
Кровю потопили,
Зарізали прохожого,
Вдову задавили
І сказали: „Не зрить Господь,
Ниже тебе знає."
Умудрітеся, немудрі!
Хто сьвіт оглядає,
Той і серце ваше знає
І розум лукавий.
Дивітеся ділам його,
Його вічній славі!
Благо тому, кого Господь
Карає між нами:
Не допуска, поки злому
Ізриєтця яма.
Господь любить свої люде,
Любить, не оставить;
Дожидає, поки правда
Перед ними стане.
Хто-б спас мене од лукавих
І діющих злая?
Як-би не Бог поміг мені,
То душа-б живая
Во тьмі ада потонула,
Проклялась на сьвіті.
Ти, Господи, помагаєш
По землі ходити,
Ти радуєш мою душу
І серце врачуєш,
І пребуде Твоя воля
І Твій труд не всує.
Вловлять душу праведничу,
Кров добру осудять.
Мені Господь пристанище,
Заступником буде,

Digitized by Google

І воздасть їм за діла їх
Кровавi, лукавi,
Погубить їх, і їх слава
Стане їм в неславу.

CXXXII.

Чи є що́ краще, лучче в сьвіті,
Як у-купі жити,
З братом добрим добро певне
Познать, не ділити?
Яко миро добровонне
З голови честної
На бороду Аароню
Спадає росою
І на шитиї омети,
Ризи дорогиї;
Або роси Єрмонськиї
На сьвятиї гори
Високиї Сіонськиї
Спадають, і творять
Добро тварям земнородним
І землі і людям:
От-так братів благих своїх
Господь не забуде:
Воцаритця в дому тихих,
В сімьї тій великій,
І пошле їм добру долю
Од віка до віка.

CXXXVI.

На ріках, круг Вавилона,
Під вербами, в полі
Сиділи ми і плакали
В далекій неволі,
І на вербах повішали

Digitized by Google

Орґани глухиї.
І нам стали сьміятися
Едомляне злиї:
„Розкажіть нам пісьню вашу! —
Може й ми заплачем.
. . . . . .
. . . . . .“
— „Якої-ж ми засьпіваєм
На чужому полі?
Не сьпівають веселої
В далекій неволі.
І коли тебе забуду,
Ієрусалиме,
Забвен буду, покинутий
Рабом на чужині!
І язик мій онімів,
Висохне лукавий,
Як забуде помянути
Тебе, наша славо!
І Господь наш вас помяне,
Едомськиї дітн!
Як кричали ви: „Руйнуйте,
Руйнуйте, паліте
Єрусалим!...“ Вавилоня
Дщере окаянна!
Блаженний той, хто заплатить
За твої кайдани!
Блажен, блажен! тебе, злая,
В радості застане
І розібє дітей твоїх
О холодний камінь!

CXLIX.

Псалом новий Господеві
І новую славу
Воспоєм честним собором,
Серцем нелукавим!

Digitized by Google

Во псалтирі і тимпані
Воспоєм благая,
Яко Бог кара неправих,
Правим помагає.
Преподобніі во славі
І на тихих ложах
Радуютця, славословлять,
Хвалять імя Боже;
І мечі в руках їх добрі,
Гострі обоюду,
На отмщеніє язикам
І в науку людям.
Окують царей неситих
В залізніі пута
І їх, славних, оковами
Ручними окрутять,
І осудять губителей
Судом своїм правим,
І во віки стане слава,
Преподобних слава!

Digitized by Google

Додаток до „Кобзаря“.

НАЗАР СТОДОЛЯ.

Малороссійская дія.

Digitized by Google

ДѢЙСТВУЮЩІЯ ЛИЦА.

Хома Кичатый, сотникъ.
Галя, дочь его.
Стеха, молодая клюшница у Кичатаго.
Назар Стодоля, другъ его.
Гнат Карий, другъ его.
Хозяйка на вечерницахъ.

Слѣпой кобзарь, жиды-музыканты, молодые козаки, дѣвушки и сваты отъ Чигиринскаго полковника.

Дѣйствіе происходитъ въ XVII-мъ столѣтіи, близь Чигирина, въ козацкой слободѣ въ ночь на Рождество Христово.

Digitized by Google

АКТЪ ПЕРВЫЙ.

Вечеръ. Внутренность свѣтлицы, богато убранной коврами и бархатомъ. Въ сторонѣ столъ, покрытый дорогимъ ковромъ; кругомъ скамьи подъ бархатомъ, окаймленныя золотомъ. На столѣ стоятъ фляги, кубки и разныя кушанья; горятъ восковыи свѣчи. Стеха убираетъ столъ.

Стеха (*отходитъ отъ стола*). Усе! здаѣтця, що все. Стрівай лишень, чи не забула чого? Риба, мясо, баранина, свинина, ковбаса, вишнівка, сливянка, мед, венґерськеѳ — усе, усе! Тут і ѣстивне і випити. Коли-б лишень гості! Та щó вони так довго барятця? І надоумило-ж сідоусого у таке сьвято, коли добрі люде тільки колядують, сподіватьця гостей, та й ще яких гостей! старостів од такого-ж старого дурня, як і сам. Побачимо, щó-то с того буде! Негріте залізо не зогнеш! А як-би не крився та поаявся-б зо мною от-так тижнів за два до сьвят, то певна уже була-б річ; а то схаменувся на самісінький сьвят-вечір та й ластитця: „І сяка й така, і добра, і розумна ти, Стехо: поможи! Я вже тобі і се і те, і третѳ і десяте“. Побачимо, побачимо, як попадетця нашому теляті вовка піймати. (*Помолчавъ.*) Не сказавши ні слова дочці, за кого і як хоче віддати, думаѳ, що наша сестра — коза: поженеш, куди схочеш. Е, ні! стрівай лишень, голубчику! — „Ублагай Ѵ,“ каже. Та і щó таки той поганий хорунжий? А полковник, хоч старий — нехай йому добре снитця — так же пан!... Оце-б то вона й стямилася! Иншому дзус, а я — так візьмусь. Дівці дівку не довго збить с пантелику, а ще таку, як моя пан-

Digitized by Google

ночка — і-і! Та вже-ж, як кажуть, піймав не піймав, а погнатьця можна. Тоді, як тев-то, вже-ж і погуляю!... А вона поплаче, посумує, а далі й нічогісінько. Та й Назар таки не раз спасибі скаже. (*Изъ боковыхъ дверей выходитъ Галя.*)

Стеха. А щó? як прибрано?... Тим бо й ба!

Галя. Щó це ти, Стехо, робиш? Хиба у нас сьогодні гості, чи щó?

Стеха. Та ще й які гості, як-би ви знали!

Галя. Які-ж там гості і відкіля?

Стеха. Угадайте!

Галя. Чи не з Чигирина?... Так?

Стеха. Із Чигирина, та хто такий?!

Галя. Які-небудь старшини?

Стеха. То-то бо й є, що не старшини, і...

Галя. Та хто-ж такий? Може... та ні! сьогодні не такий день. А мені батюшка учора і говорив щось таке.

Стеха. Говорив, та не договорив. А я знаю, — тільки не скажу.

Галя (*обнимая Стеху*). Стехо, голубочко, ластівко моя! скажи, не муч мене!

Стеха. А щó дасте? скажу...

Галя. Ще сережки, або перстінь, або, щó хочеш, подарую, тільки скажи!

Стеха. Нічого не треба; дайте тільки свій байбарак надіти сьогодні на вечірниці.

Галя. Добре, надівай! та так, щоб батюшка часом не побачив.

Стеха. Оце ще! хиба-ж я справді дурна? Слухайте-ж! (*Въ полголоса.*) Сьогодні прийдуть старости.

Галя (*въ восторгѣ*). Від Назара! від Назара!

Стеха. Та там вже побачите, від кого.

Галя. Хиба-ж не від Назара? Стехо! Що-ж? оце мене і справді лякаєш.

Стеха. Я вас не лякаю, я тільки так кажу.

Галя. Ні, ти щось знаєш, та не хочеш сказати.

Стеха (*лукаво*). Я нічого не знаю. Де мені, клюшниці, відати про панські діла!

Digitized by Google

Галя. Ти сьмієшся з мене! Я заплачу, їй-Богу заплачу, і батющі скажу.

Стеха. Що-ж ви скажете?

Галя. Що ти мене перелякала... Теперечки не дам байбарака. А що? поживилась?

Стеха. Оце, які бо ви боязькі! вже і повірили!

Галя. Ну, що-ж? від Назара?

Стеха. Та від кого-ж більш? вже пак не від старого Молочая, нашого полковника.

Галя. Цур йому, який нехороший! Як приїде до нас, то я зараз із хати втікаю. Мені на-вдивовижу, як ще його козаки слухають. Тілько у його, паскудного, і мови, що про наливку та про вареники.

Стеха. А хиба-ж це й не добре?

Галя. Звісно! козаку, та ще й полковнику! Ось мій Назар, мій чорнобривий, усе про війну та про походи, про Наливайка, Остряницю, та про синє море, про Татар, та про турецьку землю. Страшно-страшно, а хороше, так що слухала-б не наслухалась його, та все дивилась би в його карі очі. Мало дня, мало ночи.

Стеха. Наслухаєтесь, ще й налюбуєтесь. Опісьля, може, і обридне.

Галя. О, крий Боже! До самої смерті, поки вмру, все дивилась би та слухала його. Скажи мені, Стехо! чи ти любила коли? чи обнімала коли козацький стан високий, що... дріжать руки, мліє серце? А коли цілуєш... що тоді? Як це, мабуть, любо! як це весело! (*Въ восторгѣ ноетъ и плящетъ.*)

Гой, гоя, гоя!
Що зо мною, що я?
Полюбила козака —
Не маю покоя.

Я його боялась...
Що-ж опісьля сталось!
На вулиці пострічалась
Та й поцілувалась.

Digitized by Google

А мати уздріла...
Яке тобі діло!
Віддавайте за-між,
Коли надоїла!

Стеха. Гарно, гарно! А од кого це вивчились?

Галя. Та од тебе-ж. Хиба ти забула, як на вулиці, на тій неділі, танцювала? Тоді ще батюшки не було дома... згадала?

Стеха. Коли це? Оце ще видумали! (*Стучатся въ дверь.*)

Галя (*торопливо*). Ох, лишечко! хтось іде! (*убѣгаетъ.*)

Стеха. Хто там?

Хома (*за дверью*). Я, я! відчиняй мерщій.

(*Стеха отворяетъ дверь. Входитъ Хома, отряхиваясь.*)

Хома. Що́? не було? — Оце-ж яка хуртовина!

Стеха. Кого не було?

Хома. Кого? гостей!

Стеха. Яких гостей? од пол...

Хома. Цс!... еге-ж.

Стеха. Ні, не було.

Хома. Гляди-ж, ані телень!... Отець Данило, спасибі, розрішив. Не забудь тільки завтра в-ранці послать йому вишнівки, — знаєш? — тієї, що́ недавно доливали. Нехай собі пє на здоровя! Та що́ се їх нема так довго? Чи не злякались, бува, заверюхи? А вітер неначе стиха.

Стеха. Злякаютця вони! де-ж пак! І в горобину ніч приїдуть для такої панночки, як наша.

Хома. Звичайно, звичайно.

Стеха. Іще пак такий старий... а панночка...

Хома. Сама ти стара, сороко безхвоста!

Стеха. Дивись! зараз і розсердились. Хиба я на вас?

Хома. Так що́-ж, що не на мене? — так на мо́го... ну... полковника.

Стеха. Е, бач що́! А панночка? чи ви-ж з нею говорили? що́ вона?

Digitized by Google

Хома. А що́ вона? Ѵ діло таке: що́ звелять, те й роби! Воно ще молоде, дурне: а твоє діло навчить її, врозумить, що любов і все таке прочее... дурниця, нікчемне. Ти вже, думаю, розумієш?

Стеха. Та це розумію, та з якого кінця почати, не знаю. Вона, бачите, полюбила Назара так, що й сказать не можна. Ось і сьогодні мені говорила. Моли, каже, Стехо, Бога, щоб швидче я вийшла за-між за Назара, — половину добра свого віддам!

Хома. А ти й повірила!

Стеха. А чому-ж і ні? вона така добренька.

Хома. Дурна ти, дурна! А як же я сам тобі все добро віддам, тоді що́ буде? га? Що́ ти думаєш? (*Ласкаєть ся.*) То-то бо і є, дурочка ти безсережна!

Стеха. Що́ мені робить, коли я дурочка?

Хома. А то, що́ велять. Чуєш? усе, що́ в мене є, твоє.

Стеха. Не треба мені вашого добра! я і без нього була-б щаслива, як-би ви не забули бідної Стехи і тоді, коли зробитесь великим паном. Я вас так вірно люблю, так вбиваюсь за вами, а ви... (*притворно грустить.*)

Хома. От же і нагадали козі смерть! Знов своє. Сказав, так і зроблю.

Стеха. Чи мало що́ люде обіцають, коли їм припаде нужда!

Хома. Годі, не-знать-що́ базікать. Піди лишень до Галі та поговори з нею хорошенько по-своєму, і коли тее... то завтра і між нами онеє.

Стеха. Казав пан: кожух дам, — та й слово його тепле. І я тільки гріх на душу візьму.

Хома. Який тут гріх? Дурниця все те!

Стеха. Забожітьця, що женитесь, тоді їй-Богу, все зроблю. А без мене, кажу вам, нічого не буде, їй-Богу!

Хома. От же їй-Богу, далебі!

Стеха. Женитесь?

Хома. Еге!

Digitized by Google

Стеха. На мені?

Хома. Як коржа, так коржа! — Як спечемо, так і дамо. Уже ти мені в печінках сидиш з своїми витребеньками.

Стеха. Які тут витребеньки?

Хома. Ну, добре, добре, тільки слухай! Треба діло скомпонувати так, щоб вона не знала, від кого старости; а то — чого доброго — усе піде шкереберть.

Стеха. Та вже мені не вчитьця, як ділом по вернуть. Наговорю такого дива моїй панночці, що́ твій кобзарь. Старий, скажу, чоловік, як подумаеш, усім, усім лучче від молодого. Молодий... та що́ й казать? нікуди не годитця, а до того ще докучливий та ревнивий, а старий тихий-тихий і покірний.

Хома. Так, так! О, ти дівка розумна! Іди-ж до Галі, та гляди — гарненько побалакай з нею!

Стеха. А потім, чи можна мені буде піти на вечірниці? Я вже зовсім упоралась. Пустіть, будьте ласкаві, хоч в посьлідній разочок!

Хома. У тебе тільки й на думці, що́ вечірниці. О, вже мені та Мотовилиха!

Стеха. Мотовилиха? Чи не казала вам вона, стара паплюга, чого? Що́-ж, що я с козаками танцюю? А як ви жартуєте з молодицями, так я й нічого!

Хома. Іди-ж, іди! та поклич мені Галю, а затим сама полагодь рушники!

Стеха. Та вже усе на-поготові (*Уходитъ.*)

Хома. Злигався я з дяволом... (*Оглядывается.*) Що́-ж? не можна без цього. У такому ділі як не верти, треба або чорта, або жінки. (*Немного помолчавъ.*) Чого доброго! ще може й мене обдурить, тоді і остався на віки вічні в дурнях. Та ні, лиха матері! Аби-б тільки ти мені своїми хитрощами по́могла породнитьця с полковником, а там уже що́ буде — побачимо. Иш ти, мужичка! куди кирпу гне! Стрівай! (*Продолжительное молчаніе.*) Думай собі, голубко, та гадай, що... а воно зовсім не так буде. Закинь тільки удочку, сама рибка піде. Шутки:

Digitized by Google

— тесть полковника!... А що́ далі — це наше діло. Аби-б через поріг, то ми й за поріг глянем! У якихнебудь Черкасах, а може у самому Чигирині, гуляй собі с полковничою булавою! і слава, і почот, і червінці до себе гарбай: все твоє! А пуще всього червінці! Їх люде по духу чують; хоч не показуй, все кланятимутця... Ха-ха-ха! от тобі й сотник! Ще в Братськім серце моє чуло, що з мене буде великий пан. Було говорю одно, а роблю друге; за це називали мене двуличним. Дурні, дурні! Хиба-ж як говорим про огонь, так і лізти в огонь? або як про чорнобриву сироту, так і женитьця на їй? Брехня! від огня подальш. Женись не на чорних бровах, не на карих очах, а на хуторах і млинах, так і будеш чоловіком, а не дурнем! (*Входитъ Галя.*)

Галя (*весело*). Добри-вечір, батюшка! Де це ви так довго барились? Ви мене кликали, чи що́?

Хома. Та кликав, кликав. (*Осматриваетъ ее.*) Що́ ти не всі стрічки почіпляла? Та нехай! поки буде і сіх. Послухай! Мені треба поговорити с тобою об важнім ділі. Ти знаєш, ми сьогодні старостів сподіваємось?

Галя. Сьогодні?! на первий день празника, — на самісіньке Різдво?!

Хома. Так що-ж? Отець Данило, спасибі, розрішив. Гляди-ж, не піднеси гарбуза!

Галя. Як це можна! Хиба він дуже старий, чи що́? Ось послухайте, якої нісенітниці наговорила мені Стеха. Сьміх та й годі!

Хома. А що́ тобі вона наговорила?

Галя. Каже, буцім-то старі... та ні, не скажу, далебі не скажу, бо ка-зна-що! Вона й сама не знає, що́ говорить.

Хома. Хиба-ж не правда? Старий чоловік краще молодого.

Галя. Та й вона те-ж казала.

Хома. А тобі як здаєтця?

Галя. Як таки можна? то старий, а то молодий.

Хома. Так по-твойому молодий — краще?

Галя. Ото-ж пак!

Digitized by Google

Хома. Поміркуй лишень гарненько, так і побачиш, що батькова правда, а не твоя. Ну, що́ молодий? Хиба те, що́ чорні уси? та й тільки-ж! Не вік тобі ним любоватыця: прийде пора — тре́ба подумати об чім і другім. Може коли захочетця почоту, поваженьня, поклонів. Кому-ж це звичайнійше? полковниці... це я так приміром говорю... а не якій-небудь жінці хорунжого; бо у його тільки й худоби, тільки й добра, що́ чорний ус. Повірь мені, дочко, на тебе ніхто і дивитьця не захоче!

Галя. Та я й не хочу, щоб на мене другі дивились.

Хома. Не-знать-що́ верзеш ти! Хиба ти думаєш, що не обридне цілісінький вік дивитьця на тебе одну? Хиба ти одна на Божім сьвіті? Є й кращі тебе. Того і гляди, що розлюбить.

Галя. Назар? мене?! О, ні! ні! ніколи на сьвіті!

Хома. Я й не кажу, що воно справді так буде, а так, на-приклад, — щоб ти тямила, що ми всі на один шталт шиті.

Галя. О, ні! не всі! він не такий, він не розлюбить.

Хома. А що́-ж? хиба він тобі побожився?

Галя. А то-ж!

Хома. А ти й повірила?

Галя. Я і без божби повірила-б.

Хома. Дурне ти, дурне! Чи знаєш же ти, що хто багацько обіцає, той нічого не дає? Ой, схаменись та послухай батьківського совіту! Добре, що я вже такий, — що́ обіцав, те й зроблю. Ну, не дай я тобі приданого, — що́ тоді, га? Пожалуй, він і так тебе візьме: мало яких дурнів нема на сьвіті! та що́-ж в тім? Подумай, що́ тоді ти робитимеш?

Галя. Те, що́ і всі роблять, — заробляла-б.

Хома. А що́ лучче: чи самій робити, чи дивитися, як другі на тебе роблять?

Галя. Як кому.

Хома. То-то і горе, що ти ще дурне. Я тобі-б і багацько де-чого сказав, та ніколи: того і гляди, що старости на поріг. А чи есть у тебе рушники?

Digitized by Google

Галя (*весело*). Є, є! Як я рада! в мене серце не на місті! Чи й вам так весело?

Хома. Весело, дуже весело. Іди-ж та не забудь сказати, що коли прийдуть колядувати, так щоб гнали їх у потилицю.

Галя. За-що-ж? Це-ж діло законне! та воно-ж і раз тільки в-году!

Хома. А старости раз на віку.

Галя. Справді, щоб не помішали... Ще й законної речи не дадуть сповнить. Так побіжу-ж я і скажу, щоб заперли ворота і хвіртку. (*Уходитъ.*)

Хома (*ходитъ задумавшись*). Здаєтця, діло добре йде. Вона думатиме, що Назар свата, з-дуру і согласитця; старости не промовлятця; весільля можна одкинути аж геть до того тижня; а через таку годину і нашого брата, мужика, угомониш, щоб не брикався, не то що́ дівку. Коли-б тільки який гаспид не приніс того горобця безперого! тоді пиши пропало! Нарóбить бешкету! (*съ важностію.*) А подумавш і те: яке йому діло до Галі? Це-ж моя дитина, моє добро, сьлідовательно моя власть, моя і сила над нею. Я отець, я царь їй! Та цур йому! пек! Це діло ще не таке, щоб об йому довго думати. Не дуже треба плошати, бо береженого Бог береже, або — як там ще кажуть — рівнійш згладиш, тіснійш ляжеш.

Галя (*вбѣгаетъ въ восторгѣ*). Приїхали, приїхали!

Хома (*вздрогнувъ*). Оце-ж, як ти мене злякала! Піди у свою кімнату, та прийдеш, як кликну.

Галя. Чого у кімнату? Я тут зостанусь, ніхто не побачить.

Хома. Незвичайно: закон не велить.

Галя. Ну, так я піду. (*Уходитъ.*)

(*Хома съ поважностію садится за столъ. За дверью стучатъ три раза. Входятъ два свата съ хлѣбомъ и, низко кланяясь хозяину, кладутъ хлѣбъ на столъ.*)

Свати. Дай, Боже, вечір добрий, вельможний пане!

Digitized by Google

Хома. Добри-вечір і вам! (*Даетъ знакъ свату. Тотъ кланяется. Хома шепчетъ ему на ухо и потомъ прооолжаетъ.*) Добри-вечір, люде добрі! Просимо сідати; будьте гостями! А відкіля це вас Бог несе? Чи з-далека, чи з-близька? Може ви охотники які? може рибалки, або може вольниї козаки?

Сват (*тихо покашливаетъ*). І рибалки, і вольниї козаки. Ми люде німецькиї, їдемо з землі турецької. Раз дома у нашій землі випала пороша. Я й кажу товаришу: „Щó нам дивитьця на погоду? ходім лишень шукати звіриного сьліду!“ От і пішли. Ходили-ходили, нічого не знайшли. Аж гульк — назустріч нам їде князь, підніма у гору плечі і говорить нам такиї речі: „Ей ви, охотники, ловці, молодці! будьте ласкаві, покажіте дружбу! Трапилась мені куниця — красна дівиця; не їм, не пю і не сплю від того часу, а все думаю, як-би її достати. Поможіть мені її піймати; тоді чого душа ваша забажа, усе просіте, усе дам: хоч десять городів, або тридевять кладів, або чого хочете!“ Ну, нам того й треба. Пішли ми по сьлідам по всім городам, по усіх усюдах, і у Німещину, і у Турещину; всі царства й государства пройшли, а все куниці не знайшли. От ми і кажемо князю: „Щó за диво та звірюка? хиба де кращої нема? Ходім другоїшукати!“ Так де тобі! наш князь і слухати не хоче. „Де вже,“ каже, „я не з'їздив в яких царствах, в яких государствах не бував, а такої куниці, сиріч красної дівиці, не видав.“ Пішли ми впять по сьліду, і як раз у це село зайшли; як його дражнять, не знаємо. Тут впять випала пороша. Ми, ловці-молодці, ну сьлідить, ну ходить; сьогодні в-ранці встали і таки на сьлід напали. Певно, що звірь наш пішов у двір ваш, а з двору в хату, та й сів у кімнату; тут і мусимо піймати; тут застряла наша куниця, в вашій хаті красная дівиця. Оце-ж нашому слову кінець, а ви дайте ділу вінець! Пробі! оддайте нашому князю куницю, вашу красну дівицю! Кажіть же ділом, чи оддасте? чи нехай ще підросте?

Хома (*притворно съ сердцемъ*). Щó за напасть

Digitized by Google

така?! Відкіля це ви біду таку накликаєте? Галю! чи чуєш? Галю! порай же, будь ласкава, що́ мені робити з оціми ловцями-молодцями?

(*Галя выходитъ на средину свѣтлицы, останавливается и, стыдливо потупивъ глаза, перебираетъ пальцами передникъ.*)

Хома. Бачите ви, ловці-молодці, чого ви натворили? мене старого з дочкою пристидили!... Гай-гай! так ось же що́ ми зробимо: хліб сьвятий приймаємо, доброго слова не цураємся, а за те, щоб ви нас не лякали, буцім ми передержуємо куницю, або красну дівицю, вас повяжемо. Прийшов і наш черед до ладу слово прикладать. Ну, годі-ж тобі, дочко, посупившись стояти; чи нема в тебе чим ціх ловців-молодців повязати? чуєш бо? Галю! А може рушників нема? може нічого не придбала? Не вміла прясти, не вміла шити, — вяжи-ж, чим знаєш! — хоч мотузком, коли ще й він є.

(*Галя уходитъ въ свою свѣтлицу и немедленно возвращается, неся на серебряномъ блюдѣ два вышитыя полотенца, и кладетъ на хлѣбъ, принесенный сватами; потомъ подходитъ къ отцу и низко кланяется и цѣлуетъ руку; потомъ беретъ блюдо съ полотенцами и подноситъ сватамъ — сперва одному, потомъ другому. Сваты, взявши полотенца, кланяются Хомѣ.*)

Сват. Спасибі-ж батькові! що свою дитину рано будив і усякому добру учив. Спасибі й тобі, дівко! що рано вставала, тонку пряжу пряла, придане придбала.

(*Галя беретъ полотенца и перевязываетъ черезъ плечо одному и другому, потомъ отходитъ и робко поглядываетъ на двери.*)

Хома (*къ Галѣ*). Догадався, догадався! Ти хочеш і князя звязати. Нехай, завтра обов його звяжемо. Бач, мабуть, злякався, що не показався. Стрівай, попадешся, не втечеш!

Сват. Він і сам прилетить, як зачує, що так похваляєтесь.

Хома. Ну, поки вже долетить, нам нічого ждати. Просимо сідати! Що́ там є, поїмо; що́ дадуть,

Digitized by Google

поцѣмо та побалакаѣм де-що. А тим-часом ти, Галю, не гуляй, в корці меду наливай та гостям піднеси хліба-солі, проси с привітом і з ласкою!

(*Сваты чинно садятся за столъ. Галя принимаетъ отъ отца чару и флягу и подноситъ старшему свату. Сватъ не принимаетъ.*)

Сват. Ми вам такої халепи натворили, що боїмося, щоб ви нас не потруїли... Призволяйтесь самі! (*Кланяется*).

(*Галя, посматривая на отца робко и стыдливо, подноситъ къ губамъ и подаетъ свату.*)

Сват (*поднявъ чару*). Тепера так! Пошли-ж, Боже, нашим молодим щастя і багацтва і доброго здоровя, щоб і внуків женити і правнуків дождати...

(*Свата перерываетъ хоръ колядниковъ подъ окнами. Всѣ слушаютъ со вниманіемъ. Хома съ досадою покручиваетъ усы; Галя весело посматриваетъ на окно. Сватъ, впродолженіе колядки, повторяетъ:*) „Гарно колядують наші козаки!“

КОЛЯДКА.

Бачить же Бог, бачить Творець,
Що мир погибав.
Архангола Гавриіла
В Назарет посилав.
Благовістив в Назареті, —
Стала слава у вертепі.
О, прекрасний Вифлиѣме!
Отверзи врата Едема!

Хома (*къ Галѣ, съ сердцемъ*). Я-ж тобі наказував, щоб нікого не пускали! Задумалась, забула!

(*Входитъ Назаръ съ молодими козаками*).

Назар. Дай, Боже, вечір добрий! помагай-бі вам на все добре!

(*Всѣ козаки повторяютъ тоже. Назаръ, не снимая шапки, въ ужасѣ останавливается; посматриваетъ то на гостей, то на Галю. Всѣ молчатъ*).

Хома (*смѣшавшись*). Спасибі, спасибі... Милости просимо! Просимо сідати!

Digitized by Google

(*Молчаніе продолжается. Галя, улыбаясь, украдкой поглядываетъ на Назара.*)

Назар. Сядемо, сядемо, аби було де, — ми гості непрохані. Може помішали; дак ми і підемо, відкіля прийшли. (*Смотритъ на сватовъ.*) Так бач, черéз щó полковник послав мене з грамотами в Гуляй-Поле! (*Глядя на Галю.*) Весело, весело! наливай швидче горілки, і я випю за твоє здоровя! Не лякайся, не лякайся, наливай!

(*Галя, въ ужасѣ, роняетъ поднось и флягу.*)

Хома (*въ бѣшенствѣ*). Хто сьміє знущатьця над моєю дочкою?

Назар. Я! хиба не бачиш? я, Назар Стодоля! той самий, за кого ти вчора обіщав видать дочку свою, той самий, якого ти знав ще с тієї пори, як він тебе вирвав із-під ножа гайдамаки! Згадай іще, що я той самий, хто й самому гетьману не дасть себе на посьміх! Пізнав?

Хома. Пізнав. (*Равнодушно:*) Щó дальш?

Галя. Хиба-ж не ти прислав?

Хома. Мовчи! геть собі!

Назар (*останавливаетъ Галю*). Стрівай, стій тут! І тебе обманюють?

Хома. Не обманюю, а так як батько велю. Вона просватана за чигиринського полковника.

Назар (*съ презрѣніемъ*). Полковника! Учора була моя, сьогодні полковникова, а завтра чия буде? — Чуєш? Галю!

Галя (*падая на руки Назара*). Чую! О, чом мені не позакладало!

Сват. Осьмілююсь доложить...

Назар. Мовчи, поганець, шипотиннику!

Хома. Віддай мені дочку мою! (*Робко подходитъ къ Назару.*)

Назар. Геть, Юда!

Хома (*въ ужасѣ*). Прохор, Максим, Іван, Стехо! Гей, хто там є! Возьміть його харцизяку, — він убє мене!

Назар. Нехай Бог тебе побє, дітопродавець!

Digitized by Google

(*къ Галѣ*) Галю! серце моє! промов мені хоч одно слово: ти не знала — за кого? Скажи! не знала?

Галя (*приходитъ въ себя*). Не знала, їй-Богу, не знала!

Назар (*къ Хомѣ*). Чи чуєш ти?

Хома. Не чую, — я оглух!

Назар (*къ гостямъ*). Люде добрі! коли ви не оглухли, так послухайте! Він мене називав своїм сином, а я його своїм батьком, і він це чув тоді, а сьогодні оглух. Де-ж його правда? Чи чесний же він чоловік? правдивий, га?

(*Гости молчатъ*).

Гнат (*подходитъ къ Назару*). Він не чоловік. Кинь його! — таке ледащо не стоїть путнього слова! (*Беретъ его за руку.*)

Назар. Стрівай! ні, він чоловік, він називав мене сином. (*Къ Хомѣ.*) Правда?

Хома. Не тобі вчити, як мені кого називати. Я її батько, а не твій: так у моїй волі оддать її, за кого схочу.

Назар. А як же вона не захоче, тоді що?

Хома. Я заставлю.

Назар. Чи можна-ж кого заставить утопитьця або повіситьця? Хиба ти Бог, що маєш силу чудеса творить? Хиба ти дявол, коли ти не маєш жалю до рідної своєї дитини? Ти бачиш, у неї в серце, і ти замісць його кладеш камінюку. Слухай! І ти-ж колись був молодим, і ти-ж мав коли-небудь радість і горе. Скажи! що чуло, що казало твоє серце, коли тобою кепкували?

Хома. Го-во-ри!...

Назар (*въ изступленіи*). Так ти глузуєш надо мною! Хиба я не стопчу тебе як жабу? Брехун! (*Быстро подходитъ къ нему и хватаетъ его за горло.*)

Галя (*схвативши руку Назара*). Що ти робиш? Убий мене, на, ріж!

(*Назаръ молча опускаетъ руки.*)

Хома (*подбѣгаетъ къ сватамъ*). Ви бачили? хотів мене задушити!

(*Сваты молчатъ.*)

Digitized by Google

Гнат (*къ Назару*). Ми не так розплатимося иншим часом. Ходім з сього базару!

Назар. Не піду! мене відсіль ноги не винесуть.

Гнат. Ну, так торгуйсь! Може дешевше уступлять.

Галя. Боже мій! Боже мій! вони знущаютця надо мною!

Хома. Не знущаютця, а торгуютця.

Гнат. Годі, брате! Ходім: ми опізнились.

Назар. Стрівай! не опізнились. (*Подходитъ къ Хомѣ.*) Прости мене, я з-гарячу забувся! Ти добрий чоловік. Прости! або заріж мене, тільки не кажи, що вона не моя, не кажи! Дивись: я гетьману ніколи не кланявсь. (*Падаетъ на колѣни.*) Для спасенія своєї душі, коли у тебе у серці є Бог, для угоди всіх сьвятих, коли ти віруєш у кого, для спасенія твоєї дитини, коли вона тобі мила, зглянься на мене! Нехай старости з своїм хлібом йдуть до-дому! Христом Богом молю, не занапасти її, бідної! Кращої її нема; за-що ти хочеш її убити? На голову мою! возьми її, розбий обухом! — не треба мені її: тільки дай дочці своїй ще пожити на сьвіті, не заїдай її віку, вона не виновата!

(*Хома дрожа посматриваетъ на гостей.*)

Гнат (*быстро подбѣгаетъ къ Назару*). Кого ти просиш? кому кланяєшся? перед ким падаєш? Я на тебе пісьля сього й дивитьця не хочу; прощай!... Кланяєтця дяволу! Він тебе кипячою смолою напоїть! (*Хочетъ идти.*)

Назар (*удерживаетъ его*). Постій! дай ще слово скажу.

Галя (*обнимая ноги отца*). Ви покійній матері, як вона умірала, біля домовини обіцали мене видать за Назара. Що-ж ви робите? чим я вас прогнівила? за-що мене хочете убить? Хиба-ж я не дочка ваша?! (*Заливается слезами.*)

Назар. Камінь! залізо! ти огню хочеш! Буде огонь, буде! для тебе все пекло визову... ти жди мене! (*Галѣ:*) Бідна, бідна! в тебе нема батька, в тебе кат есть, а не батько! Бідненька, серденько

Digitized by Google

моє, пташечко моя безпритютна! (*Цълуетъ ее.*) А я ще біднійший тебе: у мене й ката нема, нікому і зарізати! Прощай, моє серце, прощай! не забаримось побачитьця. (*Галя безмолвная падаетъ на руки Назара. Онъ цълуетъ; Хома силится вырвать ее. Назаръ отталкиваетъ его и снова цълуетъ Галю.*)

Назар (*къ сватамъ*). Розкажіть полковнику, що́ бачили і що́ чули. Скажіть, що його молода при ваших очах цілувалась зо мною! (*Галя обнимаетъ его и цълуетъ.*) Бачите, бачите! Прощай же, моє серце, моя голубочко! (*цълуетъ ее.*) Я знаю, що́ мені робить. Я знайду правду. Прощай! вернусь, сподівайся!

(*Галя падаетъ безъ чувствъ. Назаръ закрынъ лицо руками, удаляется. Гнатъ и козаки за нимъ. Хома и сваты подбгаютъ къ Галѣ.*)

АКТЪ ВТОРОЙ.

Внутренность простой хаты, опрятно убранной. На столѣ горятъ свѣчи. Хозяйка прибираетъ около печки.

Хозяйка. Господи, Господи! як подумаєш, коли ще ми дівували, зачуєш де-небудь вечорниці, так аж тини трещять; а тепер... от, скоро і треті півні засьпівають, а вечорниці ще й не зачинались. Нехай воно хоч і сьвято, звісно — колядують, а все-таки час би. Ні, що́ не кажи, а сьвіт перемінився. Хоч би і Запорозці... ну, які вони Запорозці?! Тьфу на їх хисть та й годі! Чи такі були по-переду? Як налетять було з своєї Січи, так що́ твої орли-соколи! Було як схопить тебе котрий, так до землі не допустить, так і носить... Ой-ой-ой! куди то все дівалось?...

(*Покачавши грустно головой, поетъ.*)

Зоря з місяцем над долиною
Пострічалася,

Digitized by Google

Дожидалася до білої зорі,
Не діждалася;
Я до-дому прийшла, гірко плакала,
Не молилася, —
Нерозумная, неутішная,
Положилася.
Ой не спала-ж я, все верзлась мені
Нічка темная,
І вишневий сад, очі карії,
Брови чорнії.
На зорі-зорі я прочнулася
І сказала так:
За Дунай-ріку чорнобривий твій
На гнідім коні
Полетів орлом!... Я все плакала,
Все сьміялася.
І до-дому козаки, з-за Дунай-ріки,
Заверталися.
Не вернувся мій... молоді літа
За-що трачу я?
Зоря з місяцем пострічалася —
І заплачу я.

Точнісінько моя доля! Неначе єю пісьню про мене зложили. Де мої молоді літа? і сьліду нема, мов по-верх води поплили! (*Помолчавъ.*) Щó-ж це справді ніхто не йде? А вже мені ця навіжена Стеха! — пішла за дівками, та десь застряла с козаками. І звела-ж їх нечиста мати до-купи! Нехай би цей Кичатий був парубок, а то-ж уже старий чоловік!... Не взяв би він собі в клюшниці не молоду, а розумну, вірну, дотепну до всякого діла та стареньку! а то... як та дзиґа, так і снує. Як-то він дочку свою ще пристроїть? Бач, у полковниці лізе! Чи довго-ж то вона буде любоватися його лисиною замісць ясного місяця? Ох, ох! старі, старі! сидіть би вам тільки на печі та жувать калачі; так ні, давай їм жінку, та ще молоду! Як же бак, чи не так?.... От, Стодоля молодець! я його знаю, він протопче стежку через полковничий садок. Та й

Digitized by Google

дурний би був, коли-б не протоптав. Про себе скажу, що... тее... хтось іде!... Зараз, зараз! Насилу! (*Отворяетъ дверь.*)

(*Входятъ Назаръ и Гнатъ.*)

Хозяйка. Сьвят, сьвят, сьвят! Відкіля це, якою дорогою, яким вітром, яким шляхом занесло вас у мою хату?

Гнат. Не питайся, голубко! стара будеш, хоч це, признатьця, і не пристало твоїй пиці. Чого-ж ти так насупилась?

Хозяйка. Сідайте, будьте ласкаві, сідайте!

Гнат. Ну, годі-ж, не сердься! Мало чого з язика не спливе! Не вже треба переймать, що по-верх води пливе? У тебе сьогодні вечорниці?

Хозяйка. Хиба-ж наші вечорниці для вас? Ви так тільки прийшли — посьміятьця.

Гнат. Так-таки і посьміємося, коли буде весело.

Хозяйка (*глядя на Назара*). Буде весело, та не всім.

Гнат. Ну, це вже опісьля побачимо. А коли — ке́ нам чого-небудь такого, для чого чарки роблять, та й зубам пощукай роботи! Проклятий скряга і повечеряти не дав. Ну, чого-ж ти рот роззявила! мерщій!

Хозяйка. Зараз. (*Отходя.*) Бідненький Назар! (*Достаетъ съ полки флягу съ виномъ и закуску и ставитъ на столъ.*)

(*Назаръ печально смотритъ на Гната.*)

Гнат (*къ хозяйкѣ*). Тепер же знаєш що? візьми мітлу та мети, виясни хорошенько місяць: бач, як насупило! А ми тим часом побалакаєм, що треба.

Хозяйка. Що це? Бог з вами! хиба я відьма?

Гнат. Я так, навманя сказав. Заткни пальці в уха. Чи второпала?

Хозяйка. А!... ви хочете нишком побалакати. Добре, я піду по Стеху. (*Надѣваетъ свиту и уходитъ.*)

Гнат (*посмотрѣвъ ей въ слѣдъ*). Пішла. Ну, що-ж дивишся на мене, мов не пізнаєш?

Назар. Тепер би й рідного батька не пізнав.

Digitized by Google

Гнат. Розумні люде усе так роблять: і в хоромах, як у хаті мужик. (*Наливаетъ рюмку и подноситъ.*) Не хочеш? як хочеш! а я совітував би чарочку-другу Адамових сьлізок, як казав було отець економ. Не забув Братський манастирь?

Назар. Ні, скажи лучче, на-що ти мене повів сюди?

Гнат. На те, щоб побалакати с тобою, як с козаком, а не з бабою. За козацьку волю і розум! (*Выпиваетъ*).

Назар. Щасливий ти чоловік!

Гнат. Ти щасливійший мене.

Назар. О, як-би ти посидів у моїй шкурі! Ходім, Гнате! Мені тут душно.

Гнат. Стрівай, ще рано. Подивимся, як люде добрі веселятця, та посовітуємся, куди йти.

Назар. Мені одно, куди не поведеш.

Гнат. Ти впять баба. Чи пристали-ж козаку такі речі?

Назар. Гірко мені, Гнате! ти сьмієшся, а в мене печінки верне. Хиба-ж мое горе сьмішить тебе?

Гнат. Сьмішить.

Назар. А я думав, — ти добрий чоловік.

Гнат. А я думав, — ти козак, а ти, бачу, баба. Ну, скажи мені, чого ти дуріеш? де твій розум? Чи стоїть же жінка, хоч-би вона була дочка німецького цезаря, чи стоїть вона такого дорогого добра, як чоловічий розум?

Назар. Стоїть.

Гнат. Брехня! Ти знаєш, в яку ціну поставив царь Соломон золотий плуг? Він каже, що при нужді шматок хліба дорожче золота. А я скажу: чарка горілки козаку милійша усіх жінок на сьвіті.

Назар. Ти мене, Гнате, морочиш, а мені тепер треба щирого друга.

Гнат. Добре. Я він і есть, бо кажу правду. А коли хочеш, то й брехать почну для тебе. Все, щó хочеш.

Назар. Не сьмійся, а ділом кажи, щó робить мені. Тобі можна і говорить і думать.

Digitized by Google

Гнат. Ось-що. Перш усього, випий горілки! Вона і без мене наведе тебе на розум. (*Наливаетъ рюмку.*) Чи не забув ще ти, як розумно розсуждa латинський віршник... як пак його... ну той, за якого мене в Брацтві випарили різками, як отець ректор піймав у мене за халявою його мудрі вірші. Він каже: „Дурниця все, опріч горілки, а іноді і жінка під руку.“ Оце так! (*Выпиваетъ.*)

Назар (*презрительно*). Бідний ти сердечний чоловік! Я думав, що в тебе хоч крихта є добра, а в тебе нема й того, що має й скотина. О! як-би ти зміг заглянуть сюди (*указываетъ на сердце*), куди сам Бог не загляда! Та ні! може ти тільки морочиш мене; може ти тільки так кажеш. Друг ти мій добрий, вірний мій, ти-ж таки плакав коли-небудь: плач зо мною тепер; хоч прикинься та плач! Не муч мене! В мене від горя серце рветця! Нехай вже ті сьміютця, що живуть у пеклі: їм любо; а ти-ж таки чоловік. (*Съ участіемъ смотритъ на него.*)

Гнат Так, я чоловік; а ти й справді баба, ще раз тобі скажу: ка-зна за чим вбиваєшся.

Назар. Нема у тебе серця, камінь ти!

Гнат. Як хочеш, так і думай, а я нещаснійший од тебе, нещаснійший од твоєї собаки; вона лащитця до тебе, а ти її кохаєш; а я?... І я, дурний, колись любив і к гадинам-жінкам ласкався, ридав гарячими сльозами, рад був і жизнь оддать за них... і що із того? чи хочеш знати?

Назар Не треба, не хочу, не говори! у тебе нема Бога в серці.

Гнат. А був колись, та мохом серце обросло, як той гнилий нікчемний пень дубовий. Прийде і твоя пора, все згадаєш. (*Ласкаво.*) Годі-ж тобі, годі! не дивись так хмарно: далебі не полегша. Дурниця все: і товариство, і любов, — цур їм! нема їх на сьвіті. Одні дурні і діти вірять латинським віршам. А лучче поговорим о ділі, а тим часом налетять сороки чорнобриві, випєм, пожартуєм, і вірь мені — вся дурь із голови вилетить. Я це знаю: мене лихо навчило.

Digitized by Google

Назар. (*вставая изъ за стола*). Та і я ізвідав горе, та нічому не навчився; тебе-ж не хочу слухать: ти злійший дявола. (*Хочетъ идти.*)

Гнат. Куди-ж ти?

Назар. С тобою холодно, піду у пекло погрітьця.

Гнат. Стрівай! ти сам не знайдеш. Я шлях тобі покажу.

Назар. Найду й сам.

Гнат (*удерживаетъ его*). Ти і справді хочеш іти? Скажений, ти з глузду з'їхав!

Назар. Я нікому не дам себе в обиду, і дурного совіту не послухаю. Пусти мене!

Гнат. На-силу прочунявся. Та куди-ж ти? навіжений!

Назар (*вспыльчиво*). Мовчи! а то тут тобі і аминь.

Гнат (*не выпуская руки Назара*). Так і я з'умію, та щó потім? С холодним мертвецем у домовину?

Назар. Хоч до чорта у пекло! Пусти мене, я піду у Чигирин до полковника.

Гнат. Чого?

Назар. Убю його!

Гнат. А як не вбєш, тоді щó? чи не мусиш ублагать його відкинутьця від Галі? га?

Назар. Так, чи не так, а я піду.

Гнат. До дявола в гості! Чи не лучче-ж, замісць пузатого полковника, обняти тонкий та гнучкий стан Галі? Не хмурься та послухай, та роби так, як я тобі скажу, бо ти сьогодні нічого путнього не видумаєш.

Назар. Щó дальше?

Гнат (*осматриваясь*). Чи глухі тут сьтінн? (*Въ полголоса*). Украдьмо Галю, от і все. Чи добре?

Назар (*не много помолчавъ, жметъ руку Гната*). Прости мене!...

Гнат. Ну, щó ще?

Назар. Ти певний друг!

Гнат. Ну, об сьому посьлі. Кажи, так, чи не так?

Назар. Так! Я ввесь твій: говори, приказуй!

Digitized by Google

Гнат. Слухай же! Вона, звісно, виходила до тебе коли-небудь пізно вечером у садок, хоч може й не одна?

Назар. С клюшницею.

Гнат. Суща коханка! Чи не завалявсь у тебе в кишені який червінець?

Назар. Два.

Гнат. Ще лучче. Це-ж буде клюшниці на сережки, а плахту на словах обіцай! Тільки домовся з нею так, щоб вона про мене не знала, бо жінки на-голо всі цокотухи; не для їх вигадано слово „мовчати"; до того ще й дорожче запросить.

Назар. Нічого не пожалую, усе віддам, що в мене є. Де тільки клюшницю побачу?

Гнат. Вона буде тут. Адже ти чув, як ласка хазяйка Стеху за те, що довго баритця? Гляди-ж, зробиш тут усе, як треба, а я дожидатиму вас крій старої корчми с тройкою добрих вороних. Знаєш, за садком, на старій дорозі?

Назар. Знаю.

Гнат. Цю корчму і днем люде, христючись, обходять, а в-ночі ніхто не посьміє; так кращого місця нічого й шукати; тільки порайтесь моторнійш.

Назар. А як вона не захоче, — що тоді?

Гнат. Хто? клюшниця, чи...

Назар. Та й та, й друга.

Гнат. Захочуть обидві, тільки ти з'умій согласити. Клюшниця за червінця піде колядувать хоч до самого сатани; а Галя в одній сорочці піде за тобою край сьвіта! А як це дуже далеко, так ти спровадь її на Запоріжжя, а там і сам гетьман не більший од чабана. Адже ти не виписувавсь із Запорозців?

Назар. Ні.

Гнат. Так якого-ж злидня ще хотіть? А хто пак у тебе курінним отаманом?

Назар. Сокорина.

Гнат. Знаю. О, голінний, завзятий чоловік! в кірці води дявола утопить, не то-що в Дніпрі. А! здаєтця, хтось іде.

Назар. О, як-би твоє, брате, слово та Богу в уха!

Digitized by Google

Гнат. Нема на сьвіті нічого легше: тільки повеселій, будь козаком! Мовчи! (*Громко.*) Ну, випємо-ж чарочку за шинкарочку. (*Пьютъ.*)

Хозяйка. Як же я утомилась! на-силу найшла її, прокляту Стеху!

Гнат. А що́, змахнула пил з місяця?

Хозяйка. Сьмійтесь, а воно і справді погода утихомирилась.

Гнат. Оце-ж тобі за труди. (*Подаетъ чарку.*)

Хозяйка. Цур йому, як я втомилась!... Ні, спасибі, не під силу... Хиба вже для вас. (*Пробуетъ по немножку. Гнатъ знаками проситъ. Она, въ притворствѣ усилій и кривляній, выпиваетъ, а остальныя капли хлещетъ въ потолокъ.*) Щоб вороги мовчали й сусіде не знали! (*Отдаетъ чарку.*)

Гнат (*подноситъ Назару; тотъ отказывается знакомъ*). Не хочеш — як хочеш. А мені здаєтця, що і на сьвіті нема такого горя, якого-б не можна було утопить в чарці горілки. Чарка, друга і — чорта у воду. Так? Катерино!

Хозяйка. Як кому иншому, то й кварта не поможе.

Гнат (*Назару*). А ти справді не будеш пить?

Назар. Не буду.

Гнат. Вольному воля, а спасеному рай. За твоє-ж здоровя! (*Выпиваетъ.*) Праведно сьпіваєтця в тій пісьні, що́ каже, коли-б мужику не жінка, не знав би він скуки, коли-б не горілка, де дівать би муки? Так у горілку її прокляту, у горілку! Розумний чоловік тебе видумав, так! (*Къ Назару.*) Та на тебе бридко й дивитьця. Ну, ще-ж одну, та й годі вже. (*Наливаетъ.*) Чи втямки тобі, як ми втікали з Братського на Запоріжжя та на дорозі зустріли одну чорнобривеньку, і ти чуть-чуть був не проміняв запорозської волі на її чорні брови? Бач! ти забув? — а я так все запрошедше знаю, та й що́ буде, одгадаю.

Стеха (*вбѣгаетъ второплях*). Ох! моя матінко, як утомилась! Шуточки! оббігала усі усюди! (*Осматриваясь.*) Ох, Боже мій! я і не бачу. Добри-вечір

Digitized by Google

вам! От, вже й не думала, й не гадала! Спасибі, спасибі! не погнушались наших слобідських вечірниць. Так уже й не здивуйте! — у нас усе аби-як: не те, щó у вас у Чигирині.

Гнат. Та у вас ще краще.

Стеха. Годі бо вам сьміятьця.

Хозяйка. Чи прийде-ж хто?

Стеха. Як же? усі прийдуть.

(*Гнатъ беретъ за руку хозяйку и отводитъ въ сторону. Назаръ встаетъ изъ за стола и подходитъ къ Стехѣ.*)

Гнат (*къ хозяйкѣ*). У мене щось голова розболілась; піду подивлюсь, який місяць. Чуєш? а про кобзаря, мабуть, і забули. Збігай лишень! Без його і гульня не гульня.

Хозяйка. Стехо! ти звала Кирика?

Стеха. Моя матіночко! і забула. Я зараз збігаю.

Гнат. Впять де-небудь застрянеш... Збігай лучче сама.

Хозяйка. Добре. (*Хозяйка и Гнатъ уходятъ.*)

Назар (*беретъ за руку Стеху*). У мене є прозьба до тебе, Стехо!

Стеха. Знаю, знаю, яка прозьба: — сказать панночці, щоб вийшла до вас, як пан засне; та тепер тільки не те вже, щó перше було. Адже ви самі знаєте, щó незабаром зробилось.

Назар. Це не помішає; мені тільки одно словечко сказати. (*Даетъ ей червонецъ.*) Нá тобі! — ще й плахта буде, коли услужиш.

Стеха (*принимаетъ червонецъ*). Не придумаю, як-би це зробити. Лиха година те, що старий цілісіньку ніч очей не заплющить. Сердешна панночка! а якъ я плакала, якъ просила! ні, таки на своїому поставив старий сатана.

Назар. Так ти зробиш? дожидати?

Стеха. Зроблю, зроблю, тільки...

Назар. Не бійсь! більш копи лиха не буде. А коли хочеш, так і ти з нами. Ну-лишень, чкурнем.

Стеха. Куди з вами?

Digitized by Google

Назар. Туди, де лучче жити, де будеш ти панією, а не клюшницею: чи второпала?

Стеха. Глядіть, чи не дурите ви мене? І справді думають, що як вони багаті, так усе і їх.

Гнат *(за сценой)* Катре, Катре! а погледи, щó це на місяці?

Голос хозяйки. Хиба не знаєте? брат брата на вила підняв.

Гнат. Як же це? Далебі я не чув.

Хозяйка. Нехай у хаті розкажу, я змерзла.

(Впродолженіе этого разговора Назаръ объясняется со Стехой знаками и шопотомъ. Стеха дѣлаетъ утвердительный знакъ и отходитъ. Входятъ Гнатъ и хозяйка.)

Стеха. А хиба-ж ви сього не знаєте?

Гнат. Або забув, або і зовсім не знав; не згадаю.

Стеха. Так ось бачите, як воно. Як Христа дочитались, старший брат на велик-день, коли ще добрі люде на утрені стояли, пішов підкинуть волам сіна, та замісць сіна проткнув вилами свого меншого брата: так їх Бог так і поставив у-купці на місяці, на вид усьому хрищеному миру, щоб бачили, що і скотині гріх їсти у такий великий празник, поки пасок не посьвятять, а не то щó людям.

Хозяйка *(насмѣшливо)*. Ач, як мудро прочитала!

Гнат. Чудо не дівка! розумна і красива. *(Обнимаетъ Стеху.)*

Стеха *(притворно)*. Щó це? які справді бездтидні оці городські козаки! усе-б їм знущаться над нами та й тільки. *(Гнатъ цѣлуетъ ее.)* Ну! от іще видумали щó! Неначе це звичайно! Пустіть! — далебі закричу.

(Съ шумомъ входятъ козаки и дѣвушки.)

Въ толпѣ. Ай да Стеха! От моторна: і тут успіла. А старий Кичатий!...

Стеха *(вырываясь)*. Ну, щó? поживились? Не дійсь! — таки не довелось поцілувати. Хто там горло бере, що успіла? Вони тільки так, нічого не зробили.

*

Digitized by Google

Гнат (*къ козакамъ*). Ну, хто у вас отаман? Чи есть музики?

Голоса. І кобзарь і музики.

Гнат. А останнє: випить і закусити?

Голоса. Як без сього? Усе є.

Гнат. А, та й бравиї-ж молодці! щó твої Чигиринці! (*Къ дѣвушкамъ.*) Котора-ж із вас піде зо мною танцювати?

Голоса. Пропустіть! пропустіть! — музики йдуть.

(*Входятъ музыканты-жиды. Впереди слѣпой старикъ съ кобзою. Дѣвушки и козаки въ безпорядкѣ разступаются. Впродолженіе суматохи Назаръ разговариваетъ съ Гнатомъ*).

Гнат. Будь бо веселійший, не показуй виду! Стеха з'уміє одкараскатьця од них, тільки нам с тобою треба по-переду утікати. Я, пожалуй, хоч і зараз піду, а ти зостанься тут поки, — так для виду. Та чуєш: не дуже довго женихайся, а мерщій в корчму; я там буду.

Назар. Добре, тільки і ти проворнійше.

Гнат. За мене не бійсь. Дивись, старії знакомиї! Кузьма! яким це побитом тут опинились?

Один с козаків. С хуторів до церкви, а вечірниці по духу чуємо.

Гнат. Молодці! А ви, жидова, як сюди зайшли?

Жид. А так, сляхом. У Цигирині нема заробітку, а ми процули, сцо у пана Кицатого весільля буде, так і прийсли сюди.

Гнат (*встороны*). Жидівське ухо! (*Громко.*) А нуте-ж! учистьте запорозського козачка! (*Къ козакамъ.*) А з вас хто бойчійший? ударь, я подивлюсь, чи так, як у нас бувало на Запорожжі. (*Тихо Назару.*) Годі, не дурій! Я-ж кажу, усе буде добре.

Назар. Чи буде, чи ні, тільки зділай милость, не бався тут, іди швидче!

Гнат. Поспіємо ще с козами на торг. Не показуйся, будь ласкав, таким сумним: все зопсуєш! Подивимся козачка та й годі.

(*Удаляются въ глубину и разговариваютъ между*

Digitized by Google

собою. Музыканты заиграли. Одинъ козакъ выскакиваетъ изъ толпы и пляшетъ козачокъ. Гнатъ и Назаръ любуются.)

Гнат. Ай да молодець! от жвавий! щó твій Запорожець! (*Танецъ кончается.*) Ну, веселітеся-ж, люде добрі, гуляйте, хлопці, а нам уже годі; пора їхать: до Чигирина не близько, а до сьвіту треба буть там. Прощайте, козаки! прощайте, дівчата! прощай, хазяйко! А де-ж та... Кичатого? (*Стеха прячется между козаками. Гнатъ, поймавъ ее, цѣлуетъ.*) Прощай, сердечко моє, моя розумниця, моя красавиця! прощай!

Стеха (*вырывалсь*). Ай-ай-ай! закричу, їй же то Богу, закричу.

(*Назаръ и Гнатъ уходятъ. Хозяйка провожаетъ ихъ.*)

Стеха (*охорашиваясь*). Щó за народ такий ці козаки! усе-б їм цілуватьця, — неначе й помоглось. (*Къ хозяйкѣ.*) Тітко, тітко! а нумо ми с тобою. (*Пляшетъ и поетъ:*)

Через гору піду,
Скриюсь за горою...
На біду,
Де піду,
Козаки зо мною.

Той почне говорить,
Той сережки сулить.
Кого знаю,
Привітаю,
Хто сережки дарить.

Ой сережки мої,
Мої золотиї!
Сердітеся,
Дивітеся,
Вороги лихиї!

Хозяйка (*вырываясь*). Ох, мої зозуленьки! по старісті літ мені-б і не подобало.

Digitized by Google

(*Стеха между тѣмъ шалитъ съ козаками, хватая за руку молодаго козака и вертясь приплясываетъ.*)

Хозяйка. Оце, яка жартовлива! Та перестанеш ти, чи ні?

Стеха (*пляшетъ и поетъ:*)

Тра-ла-ла, тра-ла-ла!
На базарі була,
Черевички купила,
Три червінці дала,
А четвертий пропила
І музику найняла.

Що-ж ви? родимець би вас вбив! тільки дурно гроші берете? Кусок би вам сала, а не грошей. (*Въ толпѣ хохотъ.*) А де-ж наш Кирик? сюди його! він один лучче усіх ціх голодранців. (*Выходитъ кобзарь.*) Ось він, мій голубчик. Ну лишень яку-небудь пісеньку с приговорками, або казочку-страховиночку, щоб цілу ніч не заснулось.

Кобзарь. Добре, добре. Хочеш казочку, хочеш пісеньку, що́ любиш.

Голоса. Казку! казку!

Другіе. Ні, пісню, та таку, щоб жижки затрусились. Ми ще не танцювали.

Первые голоса (*и съ ними Стеха паче всѣхъ*). Натанцюетесь іще, поки до третіх.

Стеха. До півнів ще не трохи. Казку! (*къ хозяйкѣ:*) Казку? тітко!

Хозяйка. Звісно, казку, поки ще не так пізно; а опісьля і слухать страшно буде.

Кобзарь. Коли казку, так казку; мені все одно.

Въ толпѣ. Перещебетала таки цокотуха.

Другой голосъ. Ач яка!

Стеха. А що́, га? таки перещебетала!

(*Кобзарь садится на скамейку. Кругомъ него съ шумомъ и хохотомъ толпятся въ безпорядкѣ козаки и дѣвушки.*)

Стеха (*подноситъ кобзарю рюмку вина*). Випий, дідусю! для сьмілості.

Digitized by Google

Кобзарь (*выпивши*). Спасибі тобі, дівко! (*Прокашлявшись.*) Слухать — щó їсти, в горшку не бовтати, усів не марати, слов не пропускать, другим не мішать.

(*Общій легкій шопотъ и смѣхъ.*)

Стеха. Послухаю, послухаю, чи есть же така страховина, щоб я злякалась.

Голосъ. Чуеш ти? коли не будеш мовчать, так геть собі!

Другой. А то вижену.

Стеха. А хто-б посьмів? Сотник вас усіх перевішав.

Голосъ. Дзус йому мурому! Гляди, щоб на одній осичині не повісили тебе з сотником.

Хозяйка. Та замовчіть же Бога ради! (*къ кобзарю.*) Кажи дідусю, кажи! їх не переслухаеш.

Кобзарь (*прокашлявшись*). У венґерській стороні, у цесарців, за шляхецькою землею, стоїть гора висока; а в тій горі нора глибока; в норі сидить не звірь, не птиця — турецька царица. Сидить вона сто тисяч літ, не молодіе, не старіе, а тільки де-далі зліе; їсть вона од схід до захід сонця — не хліб печений, не курей і не яку-небудь людську страву, а трощить маленьких дітей, за те, що, коли ще вона була у Турещині важкою, так їй сказав арменський знахарь, що вона родить дочку, і дочка та буде, як підросте, в тисячу раз краще її. От вона справді, як родила дочку, так зараз і з'їла її, та с того часу сидить у норі і не вгаваючи усе їсть дітей; не розбіра, хоч хрещені вони, а хоч нехрещені, їсть усіх, їсть тобі всіх та й годі, — дівчаток, і хлопчиків...

Стеха (*быстро*). І хлопчиків! ах, вона триклята баба! Щасьтя її, що я не знаю тієї гори.

Голосъ. А щó-б ти зробила?

Стеха. Щó? задушила-б.

Голосъ. Куди тобі, погане!

Другой. Ти й за двері сама боїшся вийти.

Стеха. Хто, я?

Въ толпѣ. Та не мішай же слухать! Не хто-ж більш, ти!

Digitized by Google

Стеха. Я боюсь?! Хочеш? зараз піду на гробовище! а коли хочете, так у стару корчму, щó на старому шляху.

Въ толпѣ. Прудка дуже! за поріг не вийдеш, умреш.

Стеха. Я вмру! щó ставиш?

Въ толпѣ. Мої музиканти на всю; а ти?

Стеха. Півведра сливянки, три куски сала і паляниця.

Въ толпѣ. Добре! тільки щоб, знаєш, сливянка була с панського льоху.

Стеха. Та вже де не візьму, до сього вам діла нема, а поставлю. Де мій байбарак? (*Надѣваетъ верхнее платье.*) Гляди-ж, не цурайся слова! (*Кобзарю.*) Як я вернусь, так тоді докажеш, дідусю; а то я і не хочу. (*Уходитъ.*)

Кобзарь Добре.

Въ толпѣ. А щоб повірили, так принеси цеглинку або кахлю з груби, або щó хочеш, тільки с корчми.

Стеха (*за сценою*). Добре, добре.

Голоса. От, дівка голінна, так-так!

Другой. Чуприну їй та уси, тоді хоч у пекло...

Третій. Так подумають, що козак.

Хозяйка. Вже козирь-дівка, не вам рівня! От же й піде; тоді плати!

Голосъ. Або сливянку пий, а салом і паляницею закусуй!

Хозяйка. Побачим, побачим, чия візьме. Чого сидіти? щоб не даром музикам платить, ну лишень потанцюєм лучче! А ну, вдарьте, та не по-жидівський, а по-нашому.

(*Толпа въ безпорядкѣ разступается. Козакъ съ дѣвушкою выходитъ танцовать. Музыканты заиграли, и пляска почалась. Занавѣсъ тихо опускается.*)

Digitized by Google

АКТЪ ТРЕТІЙ.

Внутренность развалинъ корчмы. Стѣны безъ потолка и нѣсколько уцѣлѣвшихъ стропилъ. Все занесено снѣгомъ и освѣщено луною. Нѣсколько минутъ молчанія. Вдали слышна пѣсня; потомъ ближе, ближе, и является Стеха, робко припѣвая: „Ох сережки!“ Она останавливается у развалившейся печи и съ робостію осматривается кругомъ.

Стеха. Як страшно! Де-ж вони? І коней то-ж не видно. Чи не махнули вони собі? То-то буде добре! За два червінці продать своє щасьтя... (*Осматриваетъ слѣды.*) Ні, опріч моїх, нічиїх не видко сьлідів. Щó? як вони обманили та другим шляхом...? от тобі й сотничка! Побіжу мершій до-дому, чи не подіялось чого там. Розкажуть, що я помогла, — тоді усе пропало. (*Поспѣшно возвращается.*)

(*Навстрѣчу ей Назаръ несетъ на рукахъ Галю.*)

Стеха. Це ви? А тут так страшно... Чи не случилось чого?

Назар (*Опустивъ Галю*). Нічого не бійсь! А коні тут?

Стеха. Ні, я не бачила.

Назар. Збігай подивись, і як нема, то біжи мерщій у слободу, чи не зустрінеш на дорозі.

Галя. Стехо! чому-ж ти не йдеш? Біжи-ж скоріш; батюшка прокинетця! біжи бо!

Стеха. Зараз, моя панночко! для вас на край сьвіта полечу. (*Поспѣшно выламываетъ изъ печи изразецъ.*)

Галя. Щó ти робиш?

Стеха. Зараз. Це од вовків. (*Быстро удаляется.*)

Галя. Ходім на дорогу! мені тут страшно.

Назар. Не можна, моє серденько! — там побачять, а сюди ніхто не ввійде.

Галя (*грустно*). Ну, роби, як знаєш, а я... я все зробила... Боже! на зорі прокинетця батюшка... Ох! Назаре, Назаре! щó я наробила!

Назар. Лучче нічого не можна зробить.

Галя. Батюшка мене проклене.

Назар. Себе нехай проклинає!... Ти змерзла, моя кришечко? Візьми мою кирею. (*Снимаетъ плащъ*

Digitized by Google

и разстилаетъ по снѣгу.) Спочинь, моє серденько! поклади свої ніженьки у мою шапку! (*Галя садится на плащъ. Назаръ вкладываетъ ея ноги въ свою шапку.*) Отак теплійш (*цѣлуетъ ее*), теплійш, моє серденятко!

Галя. О, мій голубчику, мій сокіл ясний! як мені тепло, як мені весело!... Тільки я боюсь: батюшка мій такий сердитий.

Назар. Не бійсь, моя пташечко, нічого, поки я с тобою. Не бійсь, тільки люби мене! Я подумав тоді... коли...

Галя. Коли? Щó подумав? може недобре?

Назар. Не то, що недобре, та не тепер згадувать об чім-небудь недобрім, коли на серці така радість. А завтра... щó завтра зо мною буде? Я вмру, мене задушить моє щасьтя, моя доля. (*Кладетъ ей на колѣни свою голову. Галя перебираетъ его волосы. Назаръ поднявъ голову, съ нѣжностію смотритъ ей въ очи.*) О мої очі, мої карі! Поглядіть на мене, мої зорі ясні! (*Немного помолчавъ.*) Серце моє! ти не казала батющці, що підеш за-між за полковника? не казала?

Галя. Опять! Який же ти справді!... Я заплачу. Адже-ж він мені нічого не говорив о полковникові, так як же-б я йому сказала?

Назар. Бідненька! він продавав тебе, а ти нічого й не знала. Прости його! Нехай Бог милосердний на тім сьвіті за це його осудить і покарає.

Галя. Я молитимусь за його гріхи. Може Бог йому простить.

Назар. Молись за кого хочеш, тільки не розлюби мене, моя галочко!... Я вмру тоді.

Галя. Який ти чудний! Ти думаєш, що я тільки так тебе люблю. Ні, Назаре, я не люблю, я й сама не знаю, щó роблю... Як-би тобі розказать? Аж страшно! Знаєш щó? Коли я дивлюсь на тебе, так мені здаєтця, що ти — так це я, а що я — так це ти. Так чудно; не знаю, од чого воно це так. Коли зостанусь одна на самоті, то все про тебе думаю, думаю, і мені представитця, що ти в Чигирині перед гетьманськими хоромами на вороному коні гарцюєш, а усі гетьманші'

Digitized by Google

полковниці ні на кого більш і не дивлятця, опріч на тебе... У мене в очах так і потемніє... Я заплачу, заплачу, так важко на серці стане. Од чого воно так, Назаре, ти не знаєш?

Назар. Знаю, моє серденько, знаю! Як любо, як мені ти говориш! Промов ще раз, обійми мене! (*Обнимаются, цѣлуются.*) Ще, ще один останній раз! (*Въ изнеможеніи кладетъ ей голову на колѣни.*)

Галя. Як мені весело с тобою! Чи воно усе так буде весело? скажи мені, Назаре!

Назар (*не поднимая головы*). Увесь вік!

Галя. Куди-ж ми поїдемо?

Назар. У рай.

Галя. Я це знаю; та де-ж він?

Назар (*поднявъ голову*). Не питай мене тепер, — я нічого не знаю. Ми поїдемо туди, де нема і не буде ні полковника, ні батька твого, де тільки одна воля, одна воля та щасьтя. О! як ми будемо гарно жити! Збудую тобі хату сьвітлу, сьвітлу та високу, розмалюю її усякими красками — і чорними, і блакитними, і зеленими, усякими, усякими, — наряжу тебе у шовк та в золото, посажу тебе на золотім кріслі, мов кралю, і довго-довго, поки вмру, все любоватимусь тобою. Та чи вмру-ж я коли-небудь? Ні, я ніколи не вмру! Коли ти будеш зо мною, то смерть не посьміє і в хату нашу заглянуть.

Галя (*грустно*). Ох! ні, Назаре, не кажи так! Мені страшно стало, і серце так защеміло, так заболіло, неначе чує недобру годину, або яке горе.

Назар. Яке горе? де воно? Для нас нема його на цілім сьвіті.

Галя. Не знаю, Назаре! тільки мені щось на серці так важко, так гірко... Я все думала про батюшку.

Назар. На-що-ж ти об йому думаєш? Не думай, і весело буде. Знаєш? як приїдемо ми у Кодак... це запорозський город... от, як приїдемо, мерщій у церкву, повінчаємось; тоді і сам гетьман нас не розлучить, і будемо довго-довго там весело жити. Ти будеш пісьні сьпівати і танцювать, а я буду

Digitized by Google

грать на бандурі і розказувать тобі про славні діла козацькі, про Саву Чалого, про Свірговського, про всіх, про всіх жвавих козаків наших. Далі, мені вигодуєш сина-молодця чорнобривого, — пошлемо його в Січ; там поставлю його перед козацькою громадою і скажу: „Любуйтеся, дивітеся! — це мій син! Мені його вигодувала, викохала моя Галя, такого молодця!“ Що, весело?

Галя. Весело, мій Назаре, мій миленький, а серце все-таки болить. Мені здається, що батюшка вже прокинувсь і мене шукає.

Назар. Бог-зна, об чім думаєш ти! Ось зараз будуть коні, і вони нас не найдуть, хоч нехай усю землю перевернуть. Не журись же, моя ластівко!

Галя. Знаєш, що? ходім до-дому, розбудим його, станем перед ним на коліна... він нас простить; — він мене любить.

Назар. Хиба-ж я його не просив? хиба-ж не ставав перед ним на коліна?!... Адже ти бачила?

Галя. Бачила, ти просив... Назаре, він мій батько!

Назар. Лучче-б не знать такого батька.

Галя. Ти сердишся, Назаре! Не сердься, мій милий, мій чорнобривий! Подивись, я весела, я не жалкую, що покинула... Поцілуй же мене, мій соколе ясний, орле мій сизокрилий! (*Обнимаются и цѣлуются.*)

Назар. О! моя радість, мій сон чарівний! Не журись, серденько! Скоро ми полетимо так, що не дожене нас і вітер. А ніч-то, ніч! неначе празникує наше щасьтя. Тиха, сьвітла, як твої ясні очі. Ти не боїшся? Побудь тут одна. Я піду подивлюсь на дорогу.

Галя. Ні, не боюсь.

Назар. Чого-ж ти знов зажурилась?

Галя. Так, нічого. Я згадала покійницю няньку. Вона мені розказувала, що в цій корчмі давно якийто запорозький старшина ночував, а на другий день найшли його в Тясмині, — і що тут Богдан зустрічав сина свого Тимофія, як козаки везли його з Молдавиї,

Digitized by Google

покритого червоною китайкою, — і що тут Запорозці вирізали жидів. С тій години ніхто в їй не жив: усе нічю ходять мертві жиди... Ух! як страшно тут!

Назар. Тобі твоя нянька Бог-зна чого наговорила.

Галя. Вона божилась, що правда. Не ходи, лучче останься зо мною! — або ходім обоє! Мені важко і на мінуточку розрізниться с тобою.

Назар. Я не піду... Ти не змерзла?

Галя. Ні, твоя шапка така тепла. (*Снимаетъ шапку съ ногъ и цѣлуетъ.*) О, моя мила шапка! Надінь їй, і ти замерз.

Назар. Надінь ти! Я подивлюсь на тебе, яка ти в козацькій шапці! (*Она надѣваетъ шапку. Назаръ любуется.*) Чудо!... Чорні уси, шаблю дамаську, пистоль за пояс — і козак хоч куди. (*Цѣлуетъ ее.*) Козаче мій чорнобривий!

Галя (*надѣваетъ ему шапку*). От-так краще! Постій! я пришпилю стьонжку. Знаєш, як на весільлі була у молодого?

Назар. Це ти ще й завтра зробиш...

Галя. Ох, трівай! я й забула. Адже я таки взяла з собою і хустку, щó для тебе вишивала. (*Вынимаетъ изъ-за пазухи бѣлый, шитый краснымъ шелкомъ платокъ и подаетъ Назару.*) Щó, хороший? Я сама вишивала і гроші на шовк сама заробляла.

Назар. Спаснбі, серце моє!

Галя. Чи не засьпівать оце пісьню про хусточку, щó я в Чигрині у дядини чула?

Назар. Коли весела, засьпівай!...

Галя. Ні, не весела, та мені сидіть уже остило. Слухай же! (*Выходитъ на край сцены.*)

. . . . . .

(*Назаръ стоитъ задумавшись.*)

Галя. Чого-ж ти зажурився? То не треба було-б і сьпівать.

Назар. Нічого, серце моє! Возьми свою хустку! (*Подає їй хустку.*) Завтра знову подаруєш.

Галя. На-що вона мені? Розірви, коли вона

Digitized by Google

тобі нелюба; я другу вишию, — (*печально*) тільки не знаю, коли... (*Плаче, помахавши.*)

Назар. Не плач, моє серце! Дивись! я не журюся.

Галя. Не журишся? А чого-ж ти плакав? Ти щось знаєш, та не хочеш сказать. Скажи-ж, мій голубе, мій орле сизокрилий, скажи, моє серце!

Назар. Знаю, знаю, моя голубко, що я найщасливійший на сьвіті.

Галя. Ба я щасливійша за тебе. Ніколи-ж не буду сьпівать про хустку; цур їй!

Назар. Я тебе вивчу другу, веселу-веселу та хорошу.

(*Дивлятця одно на другого и цілуютця. Хома и Стеха крадутця із-за шкапи.*)

Хома. Сюди! ось-де вони! сюди!

Галя. Батько!... Пропала я!

Стеха (*пробігає коло їх*). Полковниця! полковниця!

(*Назар мовчки бере лівою рукою Галю, а правою виймає шаблю. Хома торопко веде на його челядь. Стеха ховаєтця.*)

Хома (*скаженіє.*) Цілуйтеся, цілуйтеся, голубята! (*До челяді.*) Киями його, собаку! Чого-ж стали? Беріть, рвіть його!

(*Челядь торопіє.*)

Назар. Хто хоче в домовину, виступай на мене! (*До Хоми.*) Ти чого хочеш?

Хома. Смерті твоєї, злодію!

Назар. На-що-ж ти собаками цькуєш? возьми сам, коли хочеш!

Хома. Я рук паскудить не хочу. Беріть його! О! пес поганий! я розірву тебе!

(*Бютця на шаблях.*)

Галя (*пада між ними на коліна*). Тату, тату! убий, убий мене! винна я; я прогнівила тебе!... Убий же мене, таточку, та не бери з собою!

Хома. Цить, кошеня крадене!

Назар (*Хомі*). Цить, сатано люта!

Digitized by Google

Хома. Дочку оддай!

Галя. Не оддавай, не оддавай! — я утоплюся!

Хома. Топись, гадино! поки не розтоптав я тебе.

Галя. Топчи, души мене! — я твоя дитина!

Хома (*до челяді*). Беріть його! Я вас перевішаю! — я вас золотом окую!

(*Челядь поривається на Назара.*)

Галя. Одурить! одурить!

Хома. Не одурю! Не скавучи, зінське щеня!

(*Нападa на Галю. Назар заступа її. Челядь нападa на Назара з-заду і крутить йому руки.*)

Хома. Ха-ха-ха! вовче! вовче! чому-ж ти не рвеш нас?

Назар. Цить, жабо погана!

Галя (*перед Хомою на колінах*). Тату, тату, кате мій! я розірву тебе, — я день і ніч плакатимусь на тебе! — танцювать, плакать буду! Чого забажаєте, все робитиму, — не вбивай його! Я за полковника піду...

Назар. Галю!

Галя. Ні, ні... (*Зомліла падає.*)

Хома (*до челяді*). Чого-ж ви дивитесь? Нехай здиха собака, а ви тим часом шкуру зніміть!

(*Челядинець замахнувсь кием на Назара.*)

Хома. Стрівай! ми не Татари. За-що його убивать? Чи есть у кого вірьовки, пояс, або налигач, — що-небудь, скрутить йому руки й ноги?

(*Челядь крутить поясами Назара.*)

Стеха (*падає коло Галі зомлілої*). Ох, моя пташечко, моя лебедочко! Чи я-ж знала, що так станетця? Прокинься, моя зозулечко, моя ластівочко!

Хома. От-так добре! Тепер завяжіть йому рот! От, до-ладу. У його, здаєтця, що й хустка у руці. Чи не весільна? Добре, здалась таки на що-небудь.

(*Завязують хусткою рот.*)

Хома. Не туго, щоб стогнав. Мороз хоч і лютий, та може видержить. А вже, як вовча тічка нападе... а вовки з-далека поживу чують... от буде сьніданьня, на-чисто гетьманське! Тепер поло-

Digitized by Google

жіть його на білу перину, — нехай проспитця та подума, с ким жартує.

(*Челядь кладе Назара на сьніг.*)

Хома (*на Галю*). А ця учаділа... Возьміть її до-дому... прочумаєтця.

(*Челядь бере на руки Галю і несе з собою.*)

Стеха (*бере Хому за руку і веде його за Галею*). А що? скажеш, що не люблю тебе?

Хома. Спасибі, спасибі! (*До Назара.*) Оставайсь здоров, приятелю! не згадуй лихом! Нехай тобі приснятця рушники!

(*Хома з Стехою шепчутця и пропадають. Назар тихо стогне. Незабаром чути за сценою гомін.*)

Голос Хоми (*здалека*). Киньте її! вяжіть його!

Гнат (*за сценою*). Я тебе звяжу, недовірку проклятий! (*Незабаром вибігає Галя и кидаєтця на Назара.*)

Галя. Орле мій! серце моє! (*Розвязує хустку.*)

Назар. Душно мені, душно!

Гнат (*веде за груди Хому*). Останній раз говорю: оддаси Галю за Назара, чи ні?

Хома. Ні!

Гнат. Здихай же, собако скажена! (*Замірився шаблею.*)

Хома. Стрівай! Ти знаєш наш закон козацький, то...

Гнат. Що мене живого поховають с твоїм падлом? Знаю. (*До челядї.*) Копайте яму! (*Цілить пистолем.*)

Хома. Вяжіть його!

(*Тим часом Галя розвязує руки у Назара.*)

Назар. О, доле моя! серце моє!

Гнат. Копайте яму! (*До Хоми прицілившись.*) Лукавий чоловіче! за-що без сповіді ти себе губиш і мене з собою? Прощайсь з білим сьвітом, молись Богу! (*До Назара.*) Назаре, брате мій, друже мій! поховай мене! Прощай! а ми...

Назар. Стрівай!

Галя (*до Гната*). Стрівай!

Назар. Пусти його, не варт він того. Не напасти

Digitized by Google

душі своєї. (*До Хоми.*) Іди, лукавий чоловіче, іди, куди знаєш! Не поміг тобі Бог занапастить мене; а я чужої крови не бажаю. Іди собі!

Хома (*пада перед Назаром*). Назаре! сину! батьку рідний! заріж мене, замуч мене, на конях розірви, та не прощай! (*Падає до ніг і плаче.*) О, я лукавий, лукавий! о, я грішний, проклятий!... Дочко, доле моя! серце моє! проси його, нехай убє, нехай я сьвіта не паскужу! (*Знову плаче.*) Боже мій, Боже мій!

Назар (*підводить його*). Устань, молися Богу, грішний! Коли прощають люде, то Бог милостивійший за нас.

Хома (*вставши утирає сльози*). О сльози, сльози! Чом ви перше не лилися? Назаре! я чернець... спокутую в рясі моїй беззаконія. Бери моє добро, бери мою Галю, бери все моє! Галю! Назаре! обнімітьця, поцілуйтеся, діточки мої! Я хоч і грішний, а все-таки батько. (*Назар и Галя обнимаютця*). Боже вас благослови!

Digitized by Google

Деякі примітки
до другої частини „Кобзаря".

Сторона 11. Про думку, що́ починається словами: „Чи ми ще зійдемося знову?" пише В. Науменко, що він її порівнав з двома рукописними варянтами автора, і що в їх обох читав він:

Свою Україну любіть!
Любіть її... *Во* время люте,
В остатню, тяжкую мінуту
За неї Господа моліть!

Відтак каже сей учений муж, що в сім варянті по його думці є більше сили й більше мисли, аніж в надрукованому стихотворі, до котрого музикальну композицию зладив Лисенко. („Кіевская Старина"; том XXXVI. 1892; стор. 315). Але-ж по нашій думці в друкованім тексті складня є більш льоґічна, ніж в тих двох рукописах.

Стор. 16., в. 33. В думці сімнайцятій каже поет другови, щоб нічого не журився, та в „дулевину" себе закув. „Дулевина" — значить: сильно загартована криця (сталь); порівн. журнал „Кіевская Старина", т. XVII. 1887., стор. 584.

Стор. 20. Думка, що́ починається словами: „Ми в купочці колись росли", належить до четвертого напряму літературної діяльности Шевченка. Її треба було надрукувати аж після семої думки другої частини „Кобзаря", стор. 222. В тій думці згадує поет кучеряву Оксаночку, що́ з нею грався колись, як ще пас ягнята за селом.

Стор. 25. „Ватага" (вірш 7.) значить: 1. відділ війська; 2. відділ стада; — але-ж поет ужив провінцияльного сібірського слова в значіню: „воєнний постерунок у степу". — Про ріку Сир-Дарю (вірш 18) і про остров Кос-Араль (в. 20) гляди стор. XLVIII.

Digitized by Google

Стор. 26. В думці двайцять-семій читаємо про переказ народний, що Бог с Петром ходив по сьвіту та дива творив. Сим переказом користувався також Олександер Корсун, котрий в українськім новорочнику „Сніп“ (Харків, 1841) наводить повірє про Білбога, що́ з Юрком і с Петром ходив по Україні та карав людей за погані їх діла (стор. 203—204). Шевченко розказав в сій думці кирґізьку леґенду про сьвяте дерево, котрого не чепилась сокира й не спалив огонь. — „Кайзак“ (в. 4) назва Кирґіза. — „Тингіз“-Арал (в. 20), аральске озеро, котре Кирґізи зовуть Арал-Денгіз (Inselmeer). — Стор. 27. (в. 15) „Кара-бутак“ — невеличка річка. — „Сингіч-агач“ (в. 16) — так звалось теє дерево сьвяте.

Стор. 39. В думці „Не жаль на злого ..“ дивується поет, чому люде не плюють на потомка дурного гетьмана, котрий вольнодумствує в шинку та таки своїх байстрят в десяток у год продержить до хреста. Відтак Шевченко дорікає людям, що за шмат гнилої ковбаси вони й матірь оддали-б, як би їх попросити.

Стор. 50. Думку, що́ починається словами „О й, л ю л і, л ю л і, м о я д и т и н о“, пояснив доладно М. Школиченко в „Зорі“, р. 1893; стор. 101—102.

Стор. 54. Думку „К о л о г а ю, в ч и с т і м п о л і...“ можна вважати також баллядою. Двома тополями стали дві сестри-чарівниці, що́ отруїли козака. От-сей стихотвір основною своєю думкою є подекуди подібний до балляди „Тополя“.

Стор. 55. Думку, що́ починається словами „У т о п т а л а с т е ж е ч к у ч е р е з я р“ написав Шевченко в альбом Катрусі Піуповій в Нижнім Новгороді. („Кіевская Старина“, т. XXXVI. 1892; стор. 322).

Стор. 58. Поет бачить, що в сьвіті нема правди, і тому в думці „О й в и г о с т р ю т о в а р и ш а...“ каже він, що вигостривши товариша, се-б-то ніж, піде шукати правди у жидовина, пана й у ченця.

Стор. 62. Між думками, що́ їх написав поет в неволі, визначується найпаче от-ся великою тугою за Україною, що́ починається словами: „Л і ч у в н е в о л і д н і і н о ч і...“

*

Digitized by Google

Стор. 65. „Буває, в неволі іноді згадаю..“ В сій думці згадав поет своє стародавнє — козачину. Козаки лежать в могилі, — там пана немає: вони всі однако на волі жили й за волю лягли, — всі вони колись і встануть.

Стор. 66. „Мені здається — я не знаю...“ Поет спімнув тут про Божого пророка, що́ витає між нами ангелом сьвятим. Він заговорить тихенько-тихо про любов, про горе, або про Бога, та про море, або про марне литу кров з людей великими катами. Се такий пророк-сьпівак, яким поет з'образив Перебендю.

Стор. 68., в. 28. „Островна“ — оселя Оренбурської ґубернії.

Стор. 69. „Як-би ви знали, паничі...“ В думці, що́ починається сими словами, помянув поет свою рідну хату, в котрій бачив пекло, бувши дітваком, — бо там була неволя і тяжка робота.

Стор. 74. „Слава“. Поет каже про „Славу“ (в. 9—10), що́ вона „у Версалі над злодієм набор розпустила“. Тут натякає він мабуть на Наполеона III., що́ став славним у Франції. Слава розпустила на́бор (на-борґ) свої лучі над Наполеоном, бо він того не заслужив. (Сю примітку подав Ом. Огоновському Данило Мордовець).

Стор. 75. „Русалка“. Хоч автор, пишучи сю балляду, користувався народним переказом про Русалки, то все-ж зладив він сей твір по-своєму, с поглядом на ледачих панів, що́ занапащують талан бідних дівчат. Такий сюжет бачимо й в балляді „Лілея“ (стор. 77—79). Лілея-сьнігоцьвіт виросла с трупу безталанної покритки, знівеченої людьми, безневинної жертви суспільного безладя. („Правда“. 1890; стор. 256).

Стор. 82. Посьвята „А. О. Козачковському“, лікареви духовної семінарії в Переяславі, є дуже важним причинком до біоґрафії поета. — Вірш 10. „Сковорода“, — Григорий Савич Сковорода (1722—1794). Се був фільософ-аскета, що́ його звали українським Сократом. Він ходив часто між народ і звіщав йому моральні правди способом популярним. Хоча-ж пропаґанда його була переважно містично-реліґійна й моральна, то все-ж наука його з'являла закраску демократичну. — Стор. 83.,

Digitized by Google

в. 19. „Тали“ — слово сібірське — значить: „пісчані видми, зарослі лозою“.

Стор. 89. „Сон“. Поетови приснився сон на чужині, ніби-то він на Україні. Та от, там дізнався він, що Кирґізам за Уралом лучше жити, ніж на Україні. Бо й яка-ж се була гетьманщина, коли недоуми занапастили Божий рай! — Вірш 6. „Вибла могила“ — дуже висока, біля Переяслава. — Стор. 90. в. 15. „Трахтемиров“ — оселя в Канівськім повіті Київської ґубернії. Тут був славний Трехтемирівський манастирь. Перший раз споминається про його в 1576. р., коли король Степан Баторий, реґулюючи козацтво, назначив їм Трехтемирів з манастирем на військовий шпиталь. В 1620. р. Єрусалимський патріярх Теофан вів с того манастиря пертрактації с королем Жигимонтом III. За те, що король позволив посьвятити митрополита і епископів православних, Сагайдачний обіцяв дати підмогу на Хотинський похід. В 1659. р. признано сей манастирь власностію війська запорозького, а в 1665. р. зруйновано його. — Стор. 90., в. 19. „Манастирище“. Тепер невеличке село, що́ зоветься Манастирок. Воно стоїть над Дніпром, три версти нижче Трехтемирова, — на тому місці, де колись був Трехтемирівський манастирь. — Стор. 92., в. 1. „Авто-да-фе (auto da fé—actus fidei). Так називано в Гіспанії і Португалії той акт інквізиції, котрим палено єретиків. — Стор. 92., в. 9. „Собор Мазепин“. Трудно знати, яку церкву, збудовану Мазепою над Дніпром, розуміє тут Шевченко, — скорше всего се собор сьвятого Миколи пустинного в Київі.

Стор. 97. „Іржавець“ — село Прилуцького повіту, Полтавської ґубернії. У стихотворі „Іржавець“ згадує поет про те, як після битви під Полтавою (1709) Шведи з Мазепою втікали в Бендери, а за ними й Кость Гордієнко, кошовий отаман Запорожців. Царь Петро I. велів зруйнувати Січ Чортомлицьку, і відтак кілька тисяч Запорожців піддались Кримському ханови, та оселились при ріці Каменці, а коли їх війська царські з відтам прогнали, то осіли на майдані в Олешках, при Дніпрі в землі турецькій. Трохи перегодом вернулись вони в Ка-

Digitized by Google

менку, а 1734. р., за панованя царицї Анни Іванівної, позволено їм знов оселитись на Україні. Тоді осіли Запорожці над рікою Підпільною, — се-б-то в новій Січи.

Стор. 100. „Княжна“. Сю поему написав Шевченко, живучи в неволі, але прольоґ, се-б-то апострофу до зорі вечірньої, скомпонував він опісьля, коли сидів в Нижнім Новгороді. — Стор. 109., в. 28. „Ченчіо“ — се Беатриче Ченчі; — вона вбила свого батька, Франческа Ченчі, щó вчинив їй насильство. Тільки-ж той батько був ґраф римський, а не кардинал.

Стор. 113. Стихотвір, щó починається словами: „Не знаю, як тепер Ляхи живуть“, зладив поет на засновку „Історіи Русовъ“ псевдо-Конїського, стор. 40—41.

Стор. 116 „Чернець“. По думці Н. І. Петрова („Очерки исторіи укр. литер. XIX. ст.“, стор. 362.) сей епічний твір засновується на однім епізоді Кулішевої „Чорної Ради“ (стор. 84—89). Поет розказує, як славний Хвастовський полковник, Семен Палій, прощався в Київі с товариством і відтак пішов в Межигорський манастирь, спасати свою душу. Той-то манастирь, віддалеки 18 верст від Київа, став манастирем козачим, коли Трехтемирів відобрано козакам. У тім-то славнім манастирі не один козарлюга по невзгодинах житя находив тихий захист, — спасав там свою душу. — Поема „Чернець“ збудована цілком на фабулі, що Хвастовський полковник Палій вмер в Межигорі; — сього не було, але в поемі бачимо факт гісторичний певний — прощанє Запорожця. (Порівн. статью проф. В. Б. Антоновича: „Про твори Шевченка гісторичного змісту“ — в „Правді“, 1889; стор. 339). — Стор. 116., в. 27—28. „А із Братства те бурсацтво мовчки виглядає“. Поет натякає тут на бурсаків Київської коллеґії, щó її митрополит Київський, Петро Могила, засновав (1632) при Братськім манастирі. В часі повстаня Богдана Хмельницького бурсаки, се-б-то студенти коллеґії, кидали науку та й горнулись около військових знамен „второго Мойсея“. — Стор. 118., в. 11. „Дзвонковая“, — так зоветься майдан, недалеко від Межигорського манастиря, де є криниця.

Digitized by Google

Стор. 121. „Варнак“. От-ся поема вважається причинком до автобіографії. — Варнаком звався штемпований каторжник. — Вірш 2. „Єлек“ — невеличка річка в системі Каспійського моря.

Стор. 140. Поет з'ображає вибір гетьмана в Чигирині. Тут є невірности в опису вибору на гетьмана Лободи й Наливайка: поет малює передавання гетьманських клейнодів старим гетьманом, Лободою, новому — Наливайкови. В історії зустрічаємо справді таке похоже, але 30—40 років перегодом в оповіданю про Павлюка і Томиленка. (Порівн. статью В. Б. Антоновича: „Про твори Шевченка історичного змісту“ в „Правді“, 1889; стор. 339).

Стор. 143. „У тієї Катерини хата на помості...“ Про стихотвір, що починається ось-тими словами, каже Н. І. Петров, що він засновується на мотиві української поезії людової. („Очерки исторіи укр. литературы“, стор. 359—360). До мотиву поезії людової відносить Петров також думку, що починається словами: „Ой не пютця пива-меди“ („Кобзарь“, II., стор. 50; „Очерки...“, стор. 357—358. Порівн. „Зорю“. 1892; стор. 296).

Стор. 145. „Швачка“ — се був ватажок гайдамаків в 1768. р. — Народну пісню про Швачку надруковано в Кулішевих „Записках о южной Руси“ (I, 135—137).

Стор. 152. „Марина“. — Се сумовита картина тяжкого суспільного побуту із-за „собачих звичаїв“ панів. — Стор. 157., в. 16. „Кирик пяний“. Мабуть взяв поет се вираженє з народної леґенди про пяного Кирика, котрого одурив піп. До попа-ж за кару за се приросла цапова шкура.

Стор. 161. „Сотник“. Провідна думка сього стихотвору висказана в от-сих словах поета: „Жить би, жить, хватити Бога, кохатися в дітях: так же ні, самому треба | себе одурити, — оженитися старому | на такій дитині“! (стор. 167). — Сей епічний твір визначується вельми вдатними діяльоґами й живим оповіданєм.

Стор. 176. „Заступила чорна хмара | та білую хмару“... В епічному творі, що починається от-сими словами, звеличив поет славного козацького геть-

Digitized by Google

мана Дорошенка, щó не міг дивитись на руїну України, і в Межигорському манастирі хотів жити черцем. Він положив гетьманські клейноди в ноги попенкови, се-б-то гетьманови Самійловичови, щó з Ромоданом (с князем Григорієм Ромодановським) із-за Дніпра на його напирав. Але-ж Дорошенка не пустили в Межигорє, — закували в кайдани, і послали в Сосницю, а з Сосниці в Ярополче, віку доживати. — Коли Дорошенко р. 1676. піддався Самійловичеви в Чигирині, то сей гетьман визначив йому жити в місті Сосниці, в Чернигівщині, недалеко від Батурина, але незабаром царь казав йому приїхатп в Москву, а в 1679. р. післали Дорошенка в місто Вятку. Опісьля царь дарував йому село Ярополче коло Москви, де він і вмер 9. падолиста р. 1698.

Шевченко каже, що Дорошенка, свого друга, в темниці згадав тільки сьвятий Ростовський. Се був Дмитро Туптало, щó його р. 1702. царь Петро І. поставив митрополитом Ростовським. Дмитро Туптало-Ростовський написав крім богословських творів також деякі реліґійні драми.

Стор. 179. „Титарівна“. Шевченко, пишучи сей епічний твір, користувався переказом народним. Громадою осудили, титарівну живу з дитиною-байстрям положити в домовину. Подібної долі зазнала Маруся, щó її з'образив Петро Кузьменко в леґенді „Погане поле“. („Гістория літератури руської“ Ом. Огоновського; III. 1., стор. 512—513). В поемі „Титарівпа“ згадує Шевченко про борців, щó колись ходили по селах, та дівчат дурили (стор. 179., в. 2). На Україні був звичай в XVIII. і в початку XIX. віку, що на празники Різдвяні, на мясниці і також під-час весіля парубки переодягались зьвірями або Татарами, і в такому маскараді йшли гуляти в сусіднє село. Прийшовши гуляти, починали с того, що визивали місцевих парубків боротися. Ті парубки називались борцями.

Стор. 186. „Петрусь“. Сюжет сеї поеми по думці Н. І. Петрова відноситься до народної пісьні про Петруся („Очерки исторіи укр. литер. XIX. ст.“, стор. 361). Хоч от-ся поема має подекуди закраску сентиментальности, то все-ж поет з'образив пластично стать ху-

Digitized by Google

торянки, що́ ѣї долю занапастили батьки, видавши її заміж за старого, богатого ґенерала.

Стор. 193. „Москалева криниця“ — частина автобіоґрафії. От-ся поема була означена в малій книжечці Тараса роком 1847., між-тим коли в альбомі його сей твір поставлений під р. 1857. По першому рукопису (II, 206—214) оповіданє в „Москалевій криниці“ являється вельми драматичним. А вже-ж поему в сій редакції можна зрозуміти аж тоді, коли прочитаємо стихотвір, надрукований по-переду (стор. 193—205). — Стор. 196., в. 11—12. „Пропав і я, — та не в шинку,| а на кобилі...“ До недавного часу — до царя Олександра II. — в Россії за кримінальні справи карали кнутом. Під-час екзекуції привязували переступця до колоди, що́ називалась „кобила“. — Стор. 208., в. 1. „Хазяїн“. Саме тоді, як Шевченко писав „Москалеву криницю“, виходив у Москві „Журналъ сельскаго хозяйства“. — Стор. 209., в. 15. „ненатля“ - ненаситність, прожорство. — Стор. 212., в. 15. „пугав Пугач над Уралом“, — се-б-то Омелян Пугачев, донський козак, що́ принявши імя покійного царя Петра III., в 1772. р. зворушив повстанє хліборобів і роскольників вздовж Волги. Він умів з'єднати собі фінські племена і став острахом российської держави. Його побороли й карали смертю в. 1775. р. — Стор. 213., в. 17. „хавтури“ — поминки в честь покійників (у Литовців: „chauturas“). У Поляків називалися ті поминки — „Dziady“. Хавтурами звалась також страва, що́ її приношено покійникам, щоб вони їли її вкупі з живучими людьми.

Стор. 224. „Молитви“. Супроти царів, неситих земних богів, ставить поет роботящих і трудящих людей, про котрих просить Бога, щоб подав їм свою силу, аби могли перелоги орати, сіяти й посіяне жати. Поет молиться Богови, щоб йому на землі подав любов, а всім людям послав братолюбіє.

Стор. 226. „Умре муж велій в власяниці“ — се-б-то Григорий, митрополит Петербурський, котрого Шевченко називає „юпкоборцем“ за-для того, що був завідомий Дон-Жуан. — Вірш 11. „А ти, Аскоченський, возлач!“ Про його пише Чужбинський, що коли він був

Digitized by Google

професором духовної академії в Київі. то не передавав ще анатемі всякого сьвітського чоловіка, щó переймався сучасними ідеями. Тоді писав він свої елєґії і сентиментальні вірші. Коли-ж почав видавати „Домашнюю Бесѣду“, то став неначе інквізитором супроти всяких ліберальних думок, і любувався в середньовічнім аскетизмі та в юродивім житю. — („Воспоминанія о Т. Шевченкѣ“; стор. 35—36). — „Хомяков“ — се-б-то Алексій Хомяков, один з головних репрезентантів панславізму. — „Русская Бесѣда“ — орґан панславістичний.

Стор. 226. N° 12. „Гимн чернечий“. Ґенеза сього стихотвору є мабуть така: Живучи в Київі (р. 1859.) Шевченко пізнався з столоначальником Київської консисторії, Данилом Поставським, і довідався від його чи-мало анекдотів. С-поміж них найбільш зацікавила його анекдота про молоду канон-архиню женського манастиря, котра присьпівами до стихарів передавала своїй подрузі вістку про те, що її дожидають семінаристи. Ѳ. Лобода розказує, що Тарас, ідучи раз з ним Крещатиком, трохи-не в голос посьпівував собі: „Мене ждутъ праведници“ а тебе, Палажко, на горі семінаристи ждутъ, „дондеже воздаси мнѣ“. („Кіевская Старина“; т. XIX. 1887; стор. 573).

Стор. 228. Стихотвір „Сьвіте ясний...“ уважається одою до сьвітла. Поет з'явився тут прихильником позитивізму, кажучи братови, що будемо люльки с кадил закуряти, „явленими“ (се-б-то чудотворними образами, щó явилися) піч топити, а кропилом нову хату вимітати. І. Франко рад-би сю оду назвати вітхненою апотеозою сьвітла, поступу й свободи. („Зоря“. 1891; стор. 90).

Стор. 229. „Не журюсь я, а не спитця...“ Про думку, щó починається от-сими словами, диви статью про житє Т. Шевченка, стор. LXXXIII.

Стор. 236. В думці двайцять-семій (вірш 12.) згадує поет про „апостольску браму“. Се мабуть Петропавловська цитаделя, щó стоїть посередь Неви на островці. (Примітка Пражського виданя, II. стор. 259).

Стор. 236., в. 18. „Галагани, і Киселі, і Кочубеї-Нагаї...“ Шевченко незлюбив Гната Галагана й Адама Киселя за-для того, що їх обох уважав переверт-

Digitized by Google

нями. Адам Кисіль, Київський воєвода, що́ жив сучасно з Богданом Хмельницьким, був більш Ляхом, аніж патріотом українським, — Гнат Галаган, полковник компанійців, відступив від Мазепи і передався цареви Петру І. Відтак поет незлюбив і Василя Кочубея, судьї генерального, тому-що він подав цареви Петру І. доно́с на гетьмана Мазепу, мабуть-то він зрадник. Кочубеї були татарського походженя, про-те Шевченко називає їх Нагаями (Ногаями).

Стор. 241. Про думку, що́ починається словами: „Чи не покинуть нам, небого“, читаємо в Пражському виданю з р. 1876. ось-таку примітку: „Стихи оці (мабуть до музи), здається, останнє поетичне слово нашого вічно-памятного Тараса. На подлиннику під первою його половиною (після стиха: „славою сьвятою“) стоїть „14. февраля“; під другою половиною дня не означено. (I, 371).

Стор. 247. В посьвяті „N. N.“ поет прирівнує любу дівчину Пречистій Діві Марії, що́ така, як вона, колись лілея на Йордані процьвіла і воплотила, пронесла сьвятеє слово над землею. Такий погляд натуралістичний з'явив Шевченко тоді, коли писав поему „Марія“.

Стор. 248. „Сестрі“. Сю думку присьвятив Тарас своїй многострадальній сестрі Ірині.

Стор. 249. Ѳ. І. Черненку. Федір Іванович Черненко, інжинєр, жив у Петербурзі р. 1855—1862. Він відкрив свою кватиру для земляків, куди вони сходились. Там зложилась українська громада в Петербурзі, — там з'явилась думка, видавати „Основу“, і відтак усякі дописи з України присилались на адресу Черненка.

Стор. 251. „Ликері“. Сей стихотвір написав Шевченко мабуть тоді, коли його земляки, що́ жили в Петербурзі, ґвалтом кричали: „не до-пари“, се-б-то, коли вони відводили Тараса від думки, оженитись з любою Ликерею. Тоді-то поет радив їй, щоб не хрестилась, і не клялась, і не молилась нікому на сьвіті, бо люде збрешуть та й Византийський Саваоф одурить. Але-ж зараз додає він от-сі слова, що „не одурить Бог, — ми не раби його, — ми люде“.

Digitized by Google

Стор. 254. „N. T.“. Сю посьвяту писав поет більше шутливо, ніж на-вспряжне. Вже-ж бо дівчині, щó цілому мудріє хранила, не міг Тарас серіозно радити, щоб начхала на дівочу славу, та хоч раз соблудила. Таке написав він тоді, коли розійшовся з Ликерею і втратив надію на тихий побут в домашнім раю. Відтак у зворушеній його душі проявлявся іноді напрям до натуралізму в поезії.

Стор. 255. „Неофіти“. В сій поемі розвинув поет ось-ту провідну думку, що нарід український загибає в неволі, так як колись і неофіти (новохрещенці) в перших віках християнства мучені бували від могучих імператорів римських. Героїнею „Неофітів“ є мати Алкидова. Про неї пише Франко, що в літературі всесьвітній не знає поета, котрий би представив так високий, а так щиро-людський ідеал жінки-матери, як се вчинив Шевченко в сій поемі, відтак і в „Відьмі“, та в „Марії“. („Зоря“, 1891; стор. 90). — В листі до М. М. Лазаревського від 21. січня р. 1858. писав Шевченко, що „Неофіти“ — „невикінчені“. („Основа“. 1862; марець; стор. 16). Пісьля того він не приймався за їх, так вони й зостались невикінченими. В Пражському виданю, надруковано їх по автоґрафу автора, щó зістався у Марії Марковички, додаючи варіянти з виданя Львівського (з р. 1867.) і з виданя Козанчикова. — Критично-естетичну розвідку про сю поему написав Омелян Огоновський. („Правда“. 1873; стор. 166—172; 197—201; 227—232). — Стор. 266., в. 8. „Почеп“. Пісьля р. 1709. царь Петро І. віддав сотенний козацький город Почеп (Стародубського козачого полку, тепер Мглинського повіту, Черниговської ґубернії) своєму фаворитови Меншикову, котрий став обертати в підданих вольних козаків Почепської сотні. Тільки-ж не знати, чи поет натякає на се, чи може на віддачу Почепа царем Миколаєм І. міністрови Кляйн-Міхелеви. — Стор. 273., в. 6. „Морока“ — скандинавський Плутон. (Примітка Шевченкова).

Стор. 274. „Відьма“. От-ся прегарна поема є доказом, що й довголітня неволя не занапастила творчої сили поета. Коли-ж поет, живучи в неволі, кляв-проклинав мучителів-тиранів, то в обох поемах, щó їх почав

Digitized by Google

компонувати під кінець своєї неволі, се-б-то в „Неофітах“ і в „Відьмі“, велів прощати ворогам-катам. — Стор. 281., в. 29. „не вступив і в хату“, — се є лучша лекция, ніж слова тексту Львіського видання (з р. 1867): „не впустив і в хату“.

Стор. 294. „Во Іудеї, во дні они...“ Ненавидячи царизм, поет в сім стихотворі з'образив Ирода, мучителя безневинних дітей, мерзеним тираном. Ось бо той пяний тиран лизав халяву ліктрови та благав його, щоб позичив йому динарія на пиво. По правді міг отже поет просити младенця праведного великого, се-б-то Ісуса Христа, щоб спас людей від пяного царя-владики.

Стор. 296. „Марія“. Коли поет жив на засланю в неволі, то с-першу був глубоко релігійним; християнську релігію звав він „ніжною матірю“. („Дневникъ“ в „Основі“, 1861; августъ, стор. 15). Ще 1850. р. писав він до Варвари княжни Репніної, що хотів аналізувати серце Матери Божої („Кіев. Старина“, т. XXIII; стор. 15). А вже-ж перегодом писав він своєму приятелеви, Я. Кухаренкови, що десять літ неволі знівечили, убили його віру й надію. („Основа“. 1861; октябрь, стор. 8). Все-ж таки Марію вважав поет Божою Матірю. Так у стихотворі „Мати-покритка“ сказав він, що Мати сьвята в мир нам Бога принесла (II, 131), а в „Неофітах“ звернувся до Марії з ось-якою апострофою: „Ти — приняла в живую душу сьвіт незримий“... (II, 259). — Та от, видобувшись із неволі й живучи на Україні, став Шевченко про Божу Матірь з'являти такі думки, які супроти давнійшої його віри можуть уважатися нерелігійними. (Порівн. статью про літературну діяльність Т. Шевченка, стор. CVIII). Хоча-ж В. Науменко каже, що сеї поеми не писав Шевченко („Кіев. Старина“, т. XXXVI. 1892; стор. 319), то ми таки заявляємо, що с поглядом на художницьку стійність сього твору тільки Шевченко міг бути його автором. Опроче й в посьвяті „N. N.“ сказав поет дівчині, що колись лілея, така як вона, поплотила сьвятеє слово. — Стор. 299., в. 17—19. „Фавор-гора, | неначе з злата-серебра, | далеко-високо сияє“. Сі слова поеми пригадують нам отсе місце в епічному творі Богдана Залєського „Przenajświętsza Rodzina“: „Słońce za obłók czer-

Digitized by Google

wony się nurza, ozłaca Thabor". („Poezye Ióz. B. Zaleskiego". Petersb. 1857. I., str. 3). Видно, що от-ся польска поема була Шевченкови по-знаку. — Стор. 305., в. 14—15. „А сонце праведне швиденько | до-дому котитця". Ми догадуємося, що поет писав „до-долу", — а не: „до-дому".

Стор. 316. „Саул". Провідну думку сього стихотвору висказав поет от-сими словами: „Дрібніють люде на землі, | ростуть і висятця царі" (II, 319).

Стор. 320. „Царі". Тому́-що россійські царі занапастили волю України, то в стихотворі „Царі" з'явив поет велику ненависть до царського деспотизму в загалі. Царів уважав він „неситими земними богами" (II, 225), „катами людськими" (II, 326). Відтак хотілося йому зігнати оскому на коронованих главах, бо вже обридли йому мужики, паничі, покритки. Він бажав, вінценосну громаду показати с-переду і з-заду незрячим людям. Про-те писанєм натуралістичним намагав він показати, що всі царі від давних-давен жили погано. В уяві Шевченка був не тільки Саул, але й Давид прототипом неситих земних богів. Пророка Давида з'образив він задля того неситим царем, щоб показати всю погань царизму. Коли бо, по його думці, пророк Давид був чоловіком грішним, то що-ж дивного, що звичайні, прості царі заподіяли багато лиха на сьвіті? Поет бажав волі й правди, тому-то казав він, що, „де нема сьвятої волі, не буде там добра ніколи" (II, 327). — На стороні 325., в. 16. згадує поет про славянських богів Леля і Ладу. Кажуть, що Леля вважали сином Лади, матери бога-Сонця, богині любови і щасьтя в подружю.

Стор. 328. „Осиї глава XIV." Поет зладив пересьпів сієї глави пророка Осиї, надавши сьому стихотворови закраску картини української. Ось бо каже він, що Бог тяжко карає Україну за Богдана, за скаженого Петра, за поганих панів, — але колись оживе правда, що́ слово нове між людьми пронесе і люд окрадений спасе від ласки царської.

Стор. 336. „Псалми Давидові". Також в от-сіх пересьпівах проявляється подекуди сьвітогляд українського Кобзаря. Він каже, що Бог покинув нас, яко

Digitized by Google

в притчу нерозумним людям, — що ми окрадені, замучені, в путах умираєм. Але-ж небесний Владика став уже судити земних владик і судьїв лукавих, — і от, царів неситих окують в залізнії пута, і осудять губителів судом правим, бо вже-ж на всім сьвіті — Божа правда і воля і слава!

Стор. 345. „Назар Стодоля". Шевченко зазначив, що от-ся „малороссийська дія" відбувається в XVI. віці. Одначе пізнійше видавці сього драматичного твору запримітили, що та дія, котрій поет надав закраску гісторичну, могла відбутись аж в XVII. віці. Панько Куліш каже, що Шевченко написав сю „малороссийську дію" в шіснацяти днях, та що у Н. Д. Білозерського знаходився не тільки оріґінал, але й переклад „Назара Стодолі" на мову российську. В от-сім перекладі пісьля слів Назара до Галі (в кінці драми): „О мое сердце! доля моя!" дія кінчиться тим, що Гнат вбиває Хому, та що він і сам готов на смерть. Але се місце перехрестив сам автор і конець драми написав він одвітно українському оріґіналови. Відтак Шевченко віддав обі рукописи якомусь українському панови, а сей в 1847. р. сховав їх „страха ради" в стріху, і аж через кілька років відважився він видобути їх с того захисту. („Основа". 1862; сентябрь, стор. 4[8]; примітка).

Стор. 350., в. 29. „Горобина ніч". — Звичайно в серпні, більше в кінці місяця, бувають бурі. Така буря з дощем, блискавкою і громом, що́ тріває цілу ніч, на Україні називається горобиною нічю, через те, що горобці із страху втікають в хати, стодоли, щоб там сховатись від негоди. - Стор. 356. Промову свата списав Шевченко по-найбільше на засновку бесіди старшого старости в Квітчиній повісти „Маруся". — Стор. 380., в. 2. Назар говорить Галі, що буде їй розказувати про славні діла козацькі, про Саву Чалого, про гетьмана Сьвірговського... Шевченко згадує про Саву Чалого в драматичному творі, що́ його дію він відносить до віку XVI. А вже-ж сей перевертень відомий документально між р. 1734—1741. Сава Чалий був с-першу ватажком гайдамацьким (р. 1734); опісьля перекинувся на сторону шляхти, був полковником надвірної міліції гетьмана Йосипа По-

Digitized by Google

тоцького в Немирові, — дуже енергічно стежив своїх товаришів гайдамаків, за-що один із їх ватажків — Гнатко Голий, напав на дім Сави Чалого в 1741. р. і вбив його. — Хоча-ж Шевченко, згадуючи в сій драмі про події історичні, заподіяв деякі похибки хронольоґічні, то все-ж з'умів він своїм художницьким хистом зладити такий твір, що́ своєю декорацією гісторичною може відноситись до XVII. віку.

Омелян Огоновський.

Digitized by Google

ОГЛАВ
творів у другій частині „Кобзаря“.

III.
Напрям суспільно-національний.
(Від року 1847—1857.)

Сторона

I. Думки та инші дрібні стихотвори.

1. По-над полем іде 5
2. Мені однаково, чи буду | я жить в Україні, чи ні . 6
3. Мені тринадцятий минав 7
4. Думи мої, думи мої! | ви мої єдині! 8
5. В неволі тяжко 9
6. Один у другого питаєм 9
7. Самому чудно, — а де-ж дітись? 10
8. Сонце заходить; гори чорніють 10
9. То так і я тепер пишу 11
10. Чи ми ще зійдемося знову? 11
11. Та не дай, Господи, нікому 12
12. Огні горять, музика грає 12
13. На батька бісового трачу | і дні, і пера і папер . . 13
14. Ой, гляну я, подивлюся | на той степ, на поле . . 13
15. Буває, іноді старий | не знає сам, чого зрадіє . . 13
16. Чи то недоля та неволя 14
17. Хиба самому написать 15
18. І золотої, й дорогої 17
19. І досі снитця 17
20. А нумо знову віршувать! 18
21. Не для людей і не для слави 19
22. Ми в купочці колись росли 20
23. І станом гнучким, і красою 22
24. Ми в-осені таки похожі 23
25. Добро, у кого є господа 24
26. Готово! Парус розпустили 25

Digitized by Google

Сторона

27. У Бога за дверми лежала сокира 26
28. І виріс я на чужині 28
29. Заросли шляхи тернами 29
30. На Вкраїну 30
31. Козацька доля 32
32. Неначе степом чумаки 33
33. За сонцем хмаронька пливе 34
34. І небо невмите, і заспані хвилі 35
35. Мов за подушне оступили 35
36. І знов мені не привезла | нічого почта з України . . 36
37. І широкую долину 37
38. Як-би зострілися ми знову 37
39. Як маю я журитися 38
40. Не так тиї вороги 38
41. П. С. Не жаль на злого 39
42. Зацьвіла в долині | червона калина 40
43. По улиці вітер віє 41
44. На великдень, на соломі 41
45. Ой, умер старий батько 42
46. Закувала зозуленька 43
47. Не тополю високую | вітер нагинає 43
48. На улиці невесело 44
49. Як би мені, мамо, намисто 44
50. Як би мені черевики 45
51. І багата я, | і вродлива я 45
52. Породила мене мати 46
53. Ой, сяду я під хатою 47
54. На городі коло броду 47
55. Не вернувся із походу 48
56. Полюбилася я 48
57. Було роблю щб, чи куплю 49
58. Ой, люлі, люлі, моя дитино! 50
59. Ой, не пютця пива-меди 50
60. У неділеньку та ранесенько 51
61. Ой, я свого чоловіка | в дорогу послала 52
62. Ой, пішла я у яр за водою 53
63. Коло гаю в чистім полі 54
64. Утоптала стежечку | через яр 55
65. У перетику ходила 56

Digitized by Google

Сторінка

66. Ой, у саду, у саду 57
67. Туман, туман долиною 57
68. Із-за гаю сонце сходить 58
69. Ой вигострю товариша 58
70. Неначе праведних дітей 59
71. Ми засьпівали, розійшлись 60
72. Хатина 60
73. Лічу в неволі дні і ночі 62
74. Бувае, в неволі іноді згадаю 65
75. Мені здаєтця — я не знаю 66
76. Ну, що-б, здавалося, слова 68
77. Як-би ви знали, паничі! 69
78. В неволі, в самоті немае 71
79. Доля 72
80. Муза 73
81. Слава 74

II. Балляди.

1. Русалка 75
2. Лілея 77

III. Посьвяти.

1. Моїм соузникам 80
2. Н. І. Костомарову 81
3. А. О. Козачковському 82
4. Ѳ. М. Лазаревському. (На Різдво) 87

IV. Епічні та инші стихотвори.

1. Сон 89
2. Не спалося, — а ніч як море 94
3. Іржавець 97
4. Княжна 100
5. Не знаю, як тепер Ляхи живуть 113
6. Чернець 116
7. Варнак 121
8. Як би тобі довелося | в нас попанувати . . . 127
9. Мати-покритка 131
10. Між скалами, неначе злодій 135
11. У неділеньку у сьвятую 140
12. У тієї Катерини | хата на помості 143

Digitized by Google

Сторона

13. Швачка 145
14. Січі 147
15. Чума 148
16. Удовиця 150
17. Марина 152
18. Сотник 161
19. Заступила чорна хмара | та білую хмару . . 176
20. Титарівна 179
21. Петрусь 186
22. Москалева криниця 193

IV.

Напрям реалістичний.

(Від року 1857—1861.)

I. Думки на инші дрібні стихотвори.

1. Сон (М. А Марковичці) 217
2. Я не нездужаю. нівроку 218
3. Мій Боже милий! як то мало 219
4. Радуйся, ниво неполитая! 220
5. Ой, маю, маю я оченята 221
6. Колись дурною головою | я думав 222
7. Як-би-то ти, Богдане пяний 222
8. Мій Боже милий! знову лихо! 223
9. Ой, діброво! темний гаю! 223
10. Молитви 224
11. Умре муж велій в власяниці! 226
12. Гимн чернечий 226
13. Над Дніпровою сагою 227
14. Росли у-купочці, — зросли 228
15. Сьвіте ясний! сьвіте тихий! 228
16. Дівчя любе, чорнобриве 229
17. Не журюсь я, а не спитця 229
18. І Архімед, і Галилей 230
19. Не нарікаю я на Бога 230
20. Минули літа молодиї 231
21 Титарівна-Немирівна 232
22. Хоча лежачого й не бють 233
23. І тут, і всюди — скрізь погано 233

Digitized by Google

Сторона

24. О, люде, люде небораки! 234
25. Як-би с ким сісти, хліба з'їсти 234
26. І день іде, і ніч іде 235
27. Якось-то йду я у-ночі 235
28. Бували войни і військові свари 236
29. Зійшлись, побрались, поєднались 237
30. Тече вода с-під явора 237
31. Колись-то ще, во яремя оно 238
32. Не гріє сонце на чужині 239
33. Могила Богданова. (Субботів) 240
34. Чи не покинуть нам, небого! 241

II. Посьвяти.

1. Ляхам 244
2. Марку Вовчку 246
3. N. N. 247
4. Сестрі 248
5. Ѳ. І. Черненку 249
6. Антонію Сові 250
7. Ликері 251
8. Н. Я. Макарову 252
9. Л. 253
10. N. T. 254

III. Епічні та инші стихотвори.

1. Неофіти 255
2. Відьма 274
3. Во Іудеї, во дні они 294
4. Марія 296
5. Саул 316
6. Царі 320

IV. Пересьпіви.

1. Осії глава XIV. 328
2. Подражаніе сербському 331
3. Частина „Слова о полку Ігоревім“ 332
4. Псалми Давидові 336

Додаток до „Кобзаря“.

Назар Стодоля. Малороссійская дія 345
Деякі примітки до другої частини „Кобзаря“ 386

Digitized by Google

Помічені похибки друкарські

в другій частині „Кобзаря“.

Сторона	*Вірш*	*Надруковано:*	*Читай:*
24	20	чужуні	чужині
54	1	чістім	чистім
66	22	здаєтця	здаєтця
132	1	Ивана	Йвана
193	10	смомини	спомини
314	22	пристав	привстав
371	38	дійсь	бійсь
371	39	бере	дере
377	13	мершій	мерщій.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

U 10247
III a

Digitized by Google